

Projekt danskhed

En teoretisk afgrænsning af
national identitet som et
relationelt fænomen
efterfulgt af en
genealogisk udredning af
etableringen af den
danske nationaliseringsproces
i 17-1800-tallet

Vejleder: Peter Gundelach

Student: Lars Fynbo

Speciale ved Sociologisk Institut - Københavns Universitet

Forår 2007

Indholdsfortegnelse

Abstract.....	2
Problemformulering	3
Indledning.....	5
Relationen mellem national identitet og historie	6
Metodeovervejelser.....	9
DEL 1	14
Nyere vestlig nationalismeforskning	15
Eric Hobsbawms historiserede afmytologisering.....	21
Nationens fænomenale dobbelthed	23
Nationalismens ungdommelige storsind	24
Proto-nationalistiske rødder	26
Nationalismens nationalistiske herkomst	30
Benedict Andersons klassiske postmodernisme.....	33
Sproget er nationen	33
Af sted med postmodernistisk romanticisme.....	41
Anthony D. Smiths genealogiske genvej til national identitet	44
Nationernes etniske kerne	47
Nationer	50
Nationsdannelse gennem laterale og vertikale fællesskaber	51
Nationalisme.....	55
Endelig model for national identitet.....	59
DEL 2	65
Historisk afgrænsning	66
Dannelsen af den danske <i>ethnie</i> og Danmarks etniske kerne	74
Den danske <i>ethnie</i>	76
Nationaliseringsprocessen	82
Afslutning	95
Konklusion.....	97
Litteraturhenvi sning	102

Abstract

"*Danskhed*" [Danish-ness] is the proverb stating the common truth of what it means to be Danish. My thesis is an investigation into this very saying. What does it mean, where does it come from, and how wide are its discursive possibilities?

Following a so-called "relational" perspective (mainly taken from Pierre Bourdieu) I have defined "national identity" as in relation to "national history." This has enabled me to set up a model for the development of national identity, which focuses both on pre-modern conditions and on the modern process of actual nationalization. The model, which is based on theories by Eric Hobsbawm, Benedict Anderson, and Anthony D. Smith, states that a process of nationalization is established only *after* a preceding gathering of an ethnic community. Accordingly, the development of *danskhed* has gone through three more or less distinctive historic periods: 1) first a gathering of the Danish community (1530-1700), 2) then an establishing of the process of nationalization (1788-1849), and 3) finally a collective "rediscovery" of the Danish national identity (1850-).

Ad. 1. Following the Lutheran Reformation the church in Denmark set up a new kind of education for the general public that meant that the people became a cultural community based on a specific kind of education [Da. *dannelse*].

Ad. 2. The mere process of nationalization was organized during a period of app. 100 years between the latter half of the 18th century and the declaration of the Danish democratic constitution [*Grundloven*], which came in 1849. During this period the cultural Danish community was transformed into an ethnic core in the new national community. According to my study this can be seen in the transformation of the meaning of the people [Da. *folket*] between reforms in the 18th century and the *Grundloven* of 1849. The ethnic core is central to the development of national identity as a relational phenomenon.

Ad. 3. So integrating my theoretical model, my analysis of the education of the cultural Danish community, and the marking out of the period for the establishing of the process of nationalization I finally elucidate the "territory" as an important root in the Danish ethnic core and, thus, for the forth-going development of the *danskhed*. I end my study by concluding that *danskhed* is an historic entity, based on pre-modern conditions and in the people, set up as a modern process of nationalization by pointing out towards specific ethnic roots, and accordingly reinterpreted onwards as the national binding between Denmark and the Danes.

Problemformulering

Formålet med mit speciale er at undersøge, hvordan etableringen af den danske nationaliseringsproces er foregået i perioden fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet.

For at opfylde dette formål vil jeg med henblik på at udarbejde en almen model for dannelse af national identitet diskutere et udvalg af aktuelle teorier om national identitet. På baggrund heraf vil jeg anvende en bestemt metode – genealogi – til at udrede dannelsen af national identitet i Danmark.

Synopsis

Specialets formål søges indfriet ved i en sammenhæng at løse en række underproblemer, som af hensyn til overskueligheden er blevet opdelt i tre dele. Til slut bringes desuden en overordnet konklusion.

Indledningsvis vil jeg for det første definere "national identitet" som et relationelt fænomen. Tesen er dels, at "national identitet" kun kan forstås i relation til "national historie," dels at relationen mellem national identitet og national historie i takt med etableringen af nationalstaten kommer til at udgøre en væsentlig faktor for individets tilknytning til samfundet. For det andet vil jeg redegøre for, at "genealogi" er en adækvat sociologisk metode til at udrede en specifik national identitet.

I **del 1** vil jeg udvikle en model, som giver en abstrakt beskrivelse af dannelsen af national identitet. Udarbejdelsen af modellen vil bero på en kort gennemgang af det brede videnskabelige forskningsfelt, som i nyere tid har beskæftiget sig med national identitet, samt på en efterfølgende afgrænsning af de teorier, der er mest relevante i forhold til at studere national identitet genealogisk og som et relationelt fænomen. Den udarbejdede model for etablering af national identitet vil centrere sig om individets dannelse som nationalt subjekt og vil desuden fremhæve bestemte etniske rødders fundamentale betydning for dannelsen af en national kerne i etableringen af national identitet. Endvidere vil modellen lægge op til, at de etniske rødders transformation til etnisk kerne må foregå over en begrænset historisk periode.

I **del 2** vil jeg afdække, hvordan fundamentet for den danske nationale identitet er blevet skabt. Det vil ske ved først at afgrænse den historiske transformationsperiode for dannelsen af den etniske kerne i Danmark til hundredeåret fra reformerne omkring stavnsbåndet (som blev indført i 1733 og ophævet i 1788) til Grundloven (som blev bekendtgjort i 1849). Dernæst vil jeg redegøre for den "dannelse," som i tiden forud for transformationsperioden formåede at samle det danske folk, og som således gjorde det muligt at etablere den etniske kerne. Tesen er, at den etniske kerne i den danske nationale identitet – på baggrund af en forudgående samling af det danske folk – blev dannet indenfor denne forholdsvis korte periode på 100 år. Tese vil blive påvist ved at foretage en genealogisk udredning af, hvordan det danske "territorium" er blevet rodfæstet i den etniske kerne i Danmark.

Antal tegn i tekst, inkl. mellemrum: 231.058 (96 normalsider)

Antal tegn i noter, inkl. mellemrum: 20.979 (9,1%)

Indledning

Relationen mellem national identitet og historie

Nationalism is by nature selfish and seeks a privileged position for its own nation.

Memorandum of The Serbian Academy of Sciences and Arts: Answers to Criticisms, GIP "Kultura", 1995 [1993]

Inden jeg går i gang med selve udredningen af, hvordan den danske nationaliseringsproces har etableret sig i hundredeåret mellem forordningerne om Stavnsbåndet (henholdsvis 1733 og 1788) og Grundloven (1849), vil jeg først som en slags perspektivisk programerklæring redegøre for, at national identitet bør opfattes som et "relationelt" fænomen. Hensigten hermed er for så vidt muligt at efterleve Bourdieus krav til videnskaben om ikke at forfalde til substantialistiske ræsonnementer, hvad enten de måtte være af "objektivistisk" eller "subjektivistisk" karakter. (Cf. Bourdieu 1987) Jeg vil i stedet forsøge at frembringe en teoretisk model, der gør det muligt at fremstille empirien som et forhold, der har praktisk betydning. Iflg. Bourdieu er dette kun muligt, hvis man forholder sig til de abstrakte kategoriseringer som relationelle kategorier.

Jeg vil derfor anskue "national identitet" i relation til "national historie," snarere end som et entydigt (subjektivt eller objektivt) fænomen. Og jeg vil tilsvarende opfatte national identitet og national historie som kategorier, der kun som teoretiske abstraktioner kan skilles fra hinanden. I forhold til deres praktiske betydning – at udtrykke en bestemt nationalisme – hænger de sammen; de er med andre ord *relationelle*.

Der er næppe længere nogen tvivl om, at relationen mellem national identitet og national historie har stor betydning for det moderne individs oplevelse af at leve i et nationalt fællesskab. Dette må for så vidt være almen gyldigt, idet det må gælde for alle nationale fællesskaber, at relationen mellem national identitet og national historie er vigtig for individets oplevelse af at tilhøre fællesskabet. Men relationen er altid også udtryk for en bestemt måde at vægte den nationale identitet over for nationalhistorien på. Ingen nationaliteter er med andre ord ens, men lader sig altid udtrykke på hver sin ganske særegne måde. Jeg vil omtale det specifikke udtryk for den almene relation mellem national identitet og national historie som "det nationale" eller "nationalisme" og hermed understrege, at disse temmelig velkendte begreber

altså ikke er unikke, men relationelle udtryk for den gensidige forbindelse mellem national identitet og national historie.

Som det vil fremgå af både min teori og empiri, beror en specifik relation mellem national identitet og national historie, som lader sig udtrykke i det nationale/nationalisme, praktisk på en bestemt kollektiv erindring af en given fortid. Det vil således komme frem på baggrund af teoridiskussionen, at den abstrakte kategori "national identitet" kan læses empirisk som en *praktisk erindring*. Tilsvarende – og stadig på baggrund af teoridiskussionen – vil den abstrakte kategori "national historie" kunne spores empirisk som en *given fortid*. Idet min overordnende teoretiske tilgang er sociologisk, vil jeg i den teoretiske udredning primært fokusere på kategorien "national identitet." Men da min behandling af empiri er genealogisk vil jeg i specialets anden del desuden fokusere på, hvordan den givne fortid bliver til en praktisk erindring.

Som relationelt begreb kan "national identitet" ikke defineres entydigt. Det står i relation til "national historie" og det kommer til udtryk som "det nationale." Man kan sige, at national identitet er funderet i en bestemt tids forsøg på at lade fortiden komme til udtryk på en særlig måde. National identitet er altså også et diskursivt fænomen, idet jeg med "diskurs" forstår en midlertidig italesættelse af en bestemt relation. Som enhver anden diskurs er også diskursen om "at være national" betinget af et "felt," som afgrænser dens mulige udtryksformer. Dette "diskursive felt" – som her skal forstås som en teoretisk konstruktion – gør det muligt for forskellige sider at dyste om, hvad den rette placering (i feltet) vil være. Som jeg vil vise i del 2 har diskussionen om, hvorvidt det er muligt at definere et særlig dansk historie, været væsentlig for afgrænsningen af diskursen om "at være dansk." Det vil sige, at den danske diskurs, *danskheden*, er delvist betinget af en diskursiv kamp om den rette erindring af Danmarks historie.

Denne kamp om det nationale har, hvilket jeg kommer nærmere ind på i del 1 og hvilket også vil fremgå af del 2, som oftest været en kamp mellem romantiske forestillinger om entydig national historie på den ene side og modernistiske afvejninger af national historie som en arbitrær del af verdens samlede udvikling på den anden. Det opsigtsvækkende i denne "kamp" er dog ikke, at siderne nærmest udgør hinandens diametrale modsætninger, men at de på trods heraf gensidigt formår at støtte etableringen af "det nationale" som diskurs. Dette sker imidlertid ikke ud fra en overenskomst om, hvordan "det nationale" skal defineres. I dette

overenskomst om, hvordan "det nationale" skal defineres. I dette spørgsmål er siderne som nævnt fundamentalt forskellige. Men ved at kæmpe om at få udtrykt relationen mellem national identitet og national historie på hver sin bestemte måde, dvs. ved at kæmpe om erindringen af fortiden, afgrænser modstridende nationalitetsforkæmpere tilsammen det nationale felt, som begrænser det nationales udtryksformer.

I dette rums danske udgave strækker eksempelvis "danskhed" sig fra at være en romantisk tro på dansk oprindelse til at være en indstilling til det nationale Danmark som del af en overordnet international verden. Den romantiske danskhed markerer således en regressiv og umoderne trang til at bekæmpe den historiske udvikling, som Danmark – med eller mod sin vilje – er en del af. Hvorimod dens oplysnings- og fremskridtstro modpol anser den historisk aflejrede danskhed for at være en forestillet historie. "Danskhed" er iflg. nationalistkritikere ofte både forarmet og usand, ligesom den reelt set er så arbitrær, at den kun som fremmedgørelse forbliver i stand til at danne det centrale grundlag for national identifikation, som den danske offentlighed øjensynlig har brug for. Det er på baggrund af dette skel mellem nationalisme og modernisme, at vi muliggør den forholdsvis anspændte nationalitetsfølelse i Danmark. Begge sider har til hensigt at fremme nationalitetsopfattelsen. Og netop i kraft af sidernes modsætningsfyldte interessekonflikt formår konflikten mellem dem at fremme muligheden for at tilegne sig "danskhed."

"Danskhed" er således et eksempel på, at udtrykket for relationen mellem national identitet og national historie kan være (og i praksis faktisk også altid er det) specifikt. "Danskhed fremhæver altså," at forbindelsen mellem dansk national identitet og dansk national historie kommer til udtryk på en ganske bestemt måde. Det er denne bestemte form på det nationale, denne specifikke nationalisme, som gør det muligt for danskere at forstå sig selv som danske. Men som jeg skal vende tilbage til i del 2 – efter først i del 1 at have diskuteret etableringen af national identitet teoretisk – er nutidens "danskhed" del af en historie, som ikke kun udspiller sig nu og her, men som også i særlig grad foregår i hundredeåret fra 1750-1850. Det var nemlig i denne periode, at der for første gang blev hævdet en omfattende kollektiv forståelse af, hvad det vil sige "at være dansk."

Metodeovervejelser

[D]et [...] er frugtbart at stille sig et mærkeligt sted, være antropolog med sin egen kultur som genstandsfelt og se det kendte med nye øjne. Det er en nødvendig optik, der ikke nødvendigvis er mere rigtig end det vi, gør i forvejen, men som kan tilføre noget nyt i det allerede kendte.

Dag Heede i Politiken, d. 2. april 2005.

Samfundsforskningen har i løbet af de seneste årtier fået bragt så megen fatning om nationalitetsforskningen, at relationen mellem national identitet og national historie er blevet et sociologisk relevant genstandsfelt, når forholdet mellem individ og samfund skal udforskes. Eksempelvis anser Benedict Anderson "national identitet" som et fænomen på linje med "slægtskab" og "religion;" dvs. som et fænomen der lægger op til en såkaldt *genealogisk* udredning.¹ Tilsvarende argumenterer Norbert Elias, at "nationalisme" er en "tro," men af "sekulær karakter" der "ikke kræver retfærdiggørelse af overmenneskelige instanser." (Korsgaard 2004a:162) Elias' forestilling om "nationalisme" fordrer også en genealogisk udredning, idet "troen" iflg. Elias ikke udspringer af en metafysisk gudeverden, men tværtimod må grunde sig i både den levede historie og den faktiske jordbund, og som derfor ikke kan belære om overmenneskelig retfærdighed eller støtte sig til etiske imperativer, der går ud over folkets (de troendes) vilkårlige levetilstande. For at forstå en given "nationalisme" er det derfor iflg. Elias nødvendigt at studere hvordan den er opstået, snarere end at forsøge at finde ind til dens objektive væsen. Dette kan bedst gøres genealogisk. Anthony D. Smiths definition på "nation" ("a named human population sharing an historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members") peger videre på, at man må forstå det nationale, som noget der baserer sig på en kollektiv genkaldelse af historiske forhold. Smiths tilgang til det nationale er således også imødekommende overfor en genealogisk metode, fordi et forsøg på at forstå et givent fællesskabs "community of common myths and historical memories" fordrer et kendskab til de historiske rammer, som fællesskabets myter og hukommelse er opstået indenfor. (Cf. Smith 1991:40)

---

¹ [Meyers Fremmede Ordbog] **genea'logi**, gr. (*genos*, Æt, Slægt; s. *-logi*), Lære om Slægternes Oprindelse, Udbredelse og Sammenhæng [...] (saa vel om Personer og Familier, som om Begreber, ved Paavisning af deres Side- og Underordning) [...].

I del 1 vil jeg ud fra en kort redegørelse af nyere nationalitetsforskning gå i dybden med tre væsentlige bidrag, som hver især problematiserer det nationale som et forhold mellem national identitet og national historie. Hensigten hermed er at få samlet en model, som gør det muligt at udrede "national identitet" som et relationelt fænomen. I del 2 vil jeg dernæst forsøge at forstå etableringen af dansk national identitet ud fra en læsning af nogle af de mere eller mindre tilfældige bidrag til etableringen af dansk identitet i perioden mellem Stavnssbåndets ophævelse (1788) og Grundloven (1849). Forud for denne genealogiske analyse vil jeg legitimere afgrænsningen af perioden ved at studere forskellen i forholdet mellem folket og nationen, som den kommer til udtryk i de to formelle forordningen.

I det følgende vil jeg imidlertid lægge ud med at gennemgå genealogiens grundprincipper og se på, hvordan de kan vise sig relevante til et studie over national identitet.

En genealogisk undersøgelse baserer sig overordnet på tre grundprincipper: 1) For det første er det ikke nok kun at fokusere på "tale," men også på de institutionelle rammer, som "talen" må fungere indenfor og forholde sig til. 2) For det andet er det i stor udstrækning "fortællingen" om det historiske, snarere end det historiske i sig selv, som bør analyseres. 3) Og for det tredje bør udviklingen forstås som udslag på konflikter og tilfældigheder. Genealogiens hensigt er således aldrig, at blotlægge en ensidig magtstruktur. I stedet gør genealogien det muligt at forstå den strukturelle udvikling som betinget af omstændigheder, der ikke nødvendigvis harmonerer; hverken indbyrdes eller med den strukturelle udvikling. Jeg vil som antydnet ikke anse den nationalistiske diskurs som en struktur, men som et relationelt udtryk. Men det ændrer ikke ved at et genealogisk fokus på nationalitet bør rette sig mod de diskursive omstændigheder, den kollektive betydning af diskursens indordning og de sociale og politiske "kampe," som har ledt diskursens udvikling på vej.

For at forstå en kollektiv identitetsdannelse genealogisk er det overvejende nødvendigt at forstå identitetsdannelsen som en *udvikling* og ikke som en "oprindelse." I følge Michel Foucault, som i flere bøger har analyseret specifikke nutidsdiskurser genealogisk,² findes der ingen oprindelse. Idéen om et decideret historisk udspring er derimod selv udtryk for en "diskursiv fantasi," ligesom det tilhørende forsøg på at beskrive en historie alene på baggrund af dens udspring altid vil ende med (uer-

---

² Se fx Foucault 1995 og 2000c.

kendt) at redegøre for fantasien om historiens herkomst. (Cf. Foucault 2000b:369ff) Foucault påstår således, at den sandhedssøgende historieskrivning er strategisk, idet dens fremhævelse af udvalgte og specifikke historiske fænomener som indiskutable sandheder bygger på en uerkendt tro³ på sandheden om sig selv; dvs. sandheden om sin egen historie. (Cf. ibid:372) Hvis fænomeners (påståede) sandhed bygger på en "sandhedsdiskurs," som forbliver skjult af sin egen fremtræden, så gør troen på et fænomens fuldkomne sandhed det umuligt at tilnærme sig det ved historien som rent faktisk måtte være sandt. I denne forstand er "sandhed" en af filosofiens største fejl. Af samme årsag vil det iflg. Foucault være meningsløst at forsøge at nå ind til meningen med en hvilken som helst historisk begyndelse.

Genealogiens alternativ er at afsøge implikationerne af en mulig (men også arbitrær) begyndelse. (Ibid:373) Ved at afdække historie genealogisk undgår jeg således at tilskrive nutidsdiskurser et meningsfuldt udspring. Men ved at fokusere på implikationerne ved en diskurs' *tilblivelse* gør jeg det ikke desto mindre muligt at forstå, hvordan en diskurs kan forekomme konsistent. Når det genealogiske fokus lægges på implikationer frem for på indre mening (hvilket svarer til at forstå tingenes logik frem for logikken i ting) bliver det muligt at se den bevægelse, som diskursen har foretaget op igennem historien. Endvidere er genealogi ikke en bevægelse som afsluttes med vores betragtning – lige så lidt som formålet med historieskrivning bør være en "genopdagelse" af os selv. Den historiske "orden," som kan afdækkes genealogisk, er nemlig ikke en "manifestation of the successive forms of a primordial intention and their attention is not that of a conclusion, for they always appear through the singular randomness of events." (Ibid:381) I stedet er den genealogiske analyse en aftegning af *den* historiske orden, der, fremhæver Foucault med et velkendt citat fra Nietzsche, beror på "an iron hand of necessity shaking the dice-box of chance." (Ibid:381)

Nu er sociologi som bekendt studiet af de sociale relationer, fx mellem individet og samfundet. Men der er intet til hinder for at et sådan studie kan anlægge en genealogisk optik på udviklingen af et givent forhold mellem individet og samfundet som eksempelvis forholdet mellem individets identitet og samfundets historie. National identitet er et udtryk for forholdet mellem individet og samfundet, som i højeste grad er historisk betinget: dels af indretningen af de institutionelle rammer indenfor

---

³ Foucault beskriver troen som "theogonisk, dvs. som en hedensk skabelsesberetning. (Foucault 2000b:372)

hvilke relationen bliver vedligeholdt, dels af de kulturelle fortællinger (den generelle viden) om national historie, dels af de konfliktuelle strukturer, som har ført udviklingen af national identitet i en så bestemt retning, at vi i dag kan føle os nogenlunde sikre på betydningen af vores nationale relation til samfundet. Den overordnede relation mellem national identitet og national historie udgør et spændingsfelt for det nationale som i forhold til individet kan karakteriseres som en ydre betingelse. Men det er i individets identitetsdannelse, at de nationale rammer bliver tillagt betydning. Det vil sige, at hvor de nationale rammer udgør en overordnet betingelse for individets nationale råderum, så udspringer den nationale overbygning af betydning af livet i den nationale basis. Nationen er altså ikke mere en forudsætning for individets bevægelighed end den er et *udtryk* for det virkelige liv. Man kan sige, at hvor national identitet formes indenfor en national overbygning, så skabes den af individers egentlige arbejde. Det er ved hjælp af socialt samvær og dannelse, at det enkelte individs opfattelse af hvad det vil sige at have en national identitet, opstår. Og det er etableringen af en bestemt form på denne "subjektiveringsproces," som enten direkte eller indirekte må være den genealogiske sociologis egentlige genstandsfelt. I mit studie betyder det, at jeg forud for at forstå, hvordan national dansk identitet opstår, må redegøre for dannelsen af det nationale individ som udtryk for en bestemt form på relationen mellem individet og samfundet. Dette indebærer, at mit egentlige genstandsfelt bliver etableringen af den "nationaliseringsproces," som aftegner individet som et nationalt udtryk for dets relation til samfundet – dvs. etableringen af den proces, som gør relationen mellem individet og samfundet til en *national* relation.

Helt konkret er det selvfølgelig umuligt at lave et feltstudie af en subjektiveringsproces, som har formet sig over en periode på mere end hundrede år. Jeg kan ikke interviewe bønderne, som blev løst fra godserne i 1788, og jeg kan ikke møde arkitekterne til Indfødsretten fra 1776. Men jeg har adgang til de formelle erklæringer, som markerer, at noget nyt har været under opsejling: Jeg kan læse Det danske Riges Grundlov og – selv ud fra dens formelle udsagn – forstå, at der er sket noget i forholdet mellem individ og samfund, siden tiden, hvor stavnsbåndet blev ophævet. Jeg kan også studere nogle af de debatindlæg, som især i tiden omkring og efter 1849 markerer individuelle bestræbelser på at markere formen på den nye nationalitet. De er alle udslag på de forudgående institutionelle forandringer, som bl.a. via

de nye debatter kommer til at fremstå som det formelle omdrejningspunkt for formen på den nye nationaliseringsproces. Det er den form som har gjort danskerne danske.

DEL 1

Nyere vestlig nationalismeforskning

[On the topic of nationalism] both Marxist and liberal theory have become etiolated in a late Ptolemaic effort to 'save the phenomena'; and ... a reorientation of perspective in ... a Copernican spirit is urgently required.

Benedict Anderson: *Imagined Communities*, Verso, 1991 [1983]

Den nationalismeforskning som jeg vil forsøge at arbejde indenfor, blev samlet i 1980'ernes mere eller mindre akutte og flersidede forskningsmiljø. Praktisk taget alle hovedværker indenfor denne nyere nationalismeforskning er fra tiåret 1980-1990; Armstrong: *Nations Before Nationalism* (1982), Breuilly: *Nationalism and the State* (1982), Gellner: *Nations and Nationalism* (1983), Anderson: *Imagined Communities* (1983), Hobsbawm & Ranger: *The Invention of Tradition* (1983), Hroch: *Social Preconditions of National Revival in Europe* (1985)⁴, Smith: *The Ethnic Origins of Nations* (1986), Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1788* (1990), Smith: *National Identity* (1991). (Cf. Anderson 1991:xii, Hobsbawm 1990:4)

Vi har som bekendt i perioden fra 1980 oplevet enorme nationale omvæltninger og problematiseringer i hele verden. Berlin-murens fald, krigene i Eksjugoslavien, Østblokkens sammenbrud, demokratiseringsprocesserne i Kina, apartheidens fald i Sydafrika og de efterhånden talrige etniske krige og folkedrab i Centralafrika⁵ har i forskellig udstrækning medvirket til at aktualisere "spørgsmålet om nationalstatens fremtid" og tilspidset modsætningen mellem den demokratiske retsstats "universalistiske grundsætninger" og de "partikularistiske krav" om at bevare livsformers indgroede integritet. (Cf. Habermas 1994:55) De sociale omvæltninger, der som ringe i vandet følger så voldsomme historiske forandringer, for så vidt som de langvarige forberedelser og voksende tiltag, der leder til så gennemgribende historiske opgør, har naturligvis kaldt på relevant videnskabelig bevågenhed. Nationalismeforskningen er således først og fremmest blevet en forskningsdisciplin som er i takt med tiden.

Af faglige og praktiske årsager begrænses den deciderede sociologiske forskning i nationalisme gerne til den vestlige verden og til tiden efter midten af 1700-tallet,

---

⁴ Hrochs *Social Preconditions of National Revival in Europe* (1985) er en engelsk genudgivelse af to bøger tidligere udgivet i Prag i henholdsvis 1968 og 1971.

⁵ Der bør dog skelnes mellem etniske konflikter/udrensninger, som dem vi har bevidnet i bl.a. Somalia og Etiopien, og de politiske kampe for national uafhængighed eller national identitet, som ofte er blevet udkæmpet forud for de etniske udrensninger. (Cf. Hobsbawm 1990:164)

sådan som den praktisk taget altid gør. Studierne af konflikterne i fx Afrika overlades til den "centerforskning," som specifikke fokuscentre (fx CAS) har midler til at udføre, og tiden inden det 18. århundrede overlades mestendels til historikerne. Med dette speciale vil jeg ikke bevæge mig udenfor dette sociologiske og til dels etnocentriske felt, men udelukkende forholde mig til vestlige problematikker og i særdeleshed til forhold specifikt vedrørende Danmark. Derimod vil jeg ikke holde mig fra at dykke længere ned i historien end til den såkaldt moderne epoke.

Historiske undersøgelser af national historie er ofte blevet anvendt til legitimering af territorialkrav snarere end til kritisk forståelse af nationalitet, hvorved nationalitet som sådan har været holdt uden for den kritiske videnskabelige dagsorden. Men ved at tage udgangspunkt i tidens evidente og interessante sociale og nationale forandringer, kan man sige, at den nyere forskning får rådet bod på det hidtidige og til dels forskningsmæssige misbrug af nationalhistorierne. Overordnet set forsøger den nyere nationalismeforskning at få integreret et nationalismeperspektiv i den brede kritiske sociologi for at tydeliggøre (eller rettere problematisere) betydningen af nationalstaten og det nationale marked for det kapitalistiske system; et perspektiv som Marx og marxistisk sociologi ikke har haft øje for. Tværtimod antager Marx og Engels det i *Det kommunistiske manifest* for at være naturligt, at proletariatet må være en *national* enhed, at samfundsopdragelse er en konsekvens af opdragelse i hjemmet, og at proletariatet for at tilkæmpe sig den demokratiske magt bør konfiskere "al ejendom, der tilhører emigranter[.]" (Marx & Engels 1973:29,33,37) At en sådan ukritisk tilgang til nationalitet ikke længere er mulig, påpeger Anderson, når han konstaterer, at "[...] nationalism has proved an uncomfortable *anomaly* for Marxist theory[.]" (Anderson 1991:3)

Nyere kritiske forskningsparadigmer er (modsat Marx og Engels) som regel forholdsvis skeptiske overfor nationalisme, idet (med Hobsbawms ord) "no serious historian of nations and nationalism can be a committed political nationalist[.]" (Hobsbawm 1990:12) Den nyere nationalismeforskning, som i forskellig grad forsøger at "omvende" brugen af nationalitetstypologien kritisk, deler sig i tre dele. 1) Først og fremmest er der de grundlæggende og definitive forsøg på at udfylde hullerne indenfor marxismens historiske materialisme eller indenfor den marxistisk prægede kultur- og systemteoretiske sociologi ved at udvikle en adækvat typologi for nationalisme; enten ved at karakterisere en vestlig (subjektiv, politisk, demokratisk,

rationel, etc.) nationsbestemmelse overfor en østlig (objektiv, kulturel, fascistisk, irrationel, etc.), eller ved at udskille særlige nationalismekategorier, fx politisk overfor kulturel. (Kohn 1944; Hutchinson 1994) (Cf. Damsholt, 2000) Især Kohns klassiske distinktion mellem en mere rationel og en mere organisk nationalistisk ideologi har været relevant. (Cf. Smith 1991:81) 2) En anden del af den nyere nationalismeforskning opfatter nationalitet som en funktionalistisk nødvendighed indenfor det givne moderne paradigme. Indenfor denne funktionalistisk orienterede forskning opfattes nationalisme som en nødvendig samlingsparameter for borgere i en moderne industrialiseret stat. Denne tese er der mange forklaringer på, men jeg vil blot nævne to af de mest typiske i en sociologisk sammenhæng: a) For det første forudsætter det industrielle samfunds sociale organisation både det kulturelle fællesskab, som nationaliteten udgør, og nationalstaten, som sikrer produktionen af denne nationale kultur, for overhovedet at kunne fungere. Vi må have et fælles sprog, en fælles opfattelse af værdier, en fælles indsats for fremtiden, osv. Nøgleordet indenfor dette nyklassiske sociologiske perspektiv er kommunikation, og kommunikationen er for så vidt kun mulig i forhold til det kulturelle fællesskab som nationaliteten angiver. Jeg opfatter altså her nationalisme som nødvendigt betinget af etableringen af industrialiseringen og som garant for et kommunikativt fællesskab. b) For det andet – og det er en mindst lige så klassisk sociologisk tanke – blev det moderne individ med industrialiseringens ny arbejdsdeling, opkomsten af det almene undervisningsvæsen, bruddet med den traditionelle familiestruktur, det organiske samfundsvæsen og mekanisk solidaritet (osv.) løsrevet fra sine traditionelt forankrede tilhørsforhold, som tidligere havde sikret dets eksistens i forhold til omverdenen. Det moderne individ er således principielt i risiko for at ende i (anomisk) rodløshed og har derfor behov for en ny overordnet identifikationsinstans for at sikre sig "ontologisk." Anthony Giddens skriver i *Nationstates and Violence* (1984) at nationalisme tydeligvis er relateret til "[...] the decline of tradition[.]" (Cf. Damsholt 2000:28) 3) Den sidste og mest kritiske af nyere nationalismeforsknings tre dele samler sig omkring det politiske og konfliktuelle spørgsmål om nationernes "ontologi" som funderet i enten en oprindelse eller en historie. Desuden forsøger man i højere grad at associere nationalisme til (antropologiske) kategorier som "slægtskab," "religion" og "etnicitet" end til statskundskabens og juraens skelnen mellem "fascisme" og "liberalisme." (Cf. Anderson 1991:5) Denne tredje del af nationalismeforskningen er mere end de to

førstnævnte præget af at se på nationalismen indefra; dvs. ud fra nationalismens egen natur og historie, og altså hverken som type i en i forvejen anerkendt typologi, eller som funktionalistisk islæt til et givent paradigme. Tværtimod er der indenfor dette perspektiv bred enighed om, at "[...] since the end of the eighteenth century nationalism has undergone a process of modulation and adaptation, according to different eras, political regimes, economies and social structures[...]" (ibid:157) ligesom nationalisme – med Giddens' ord – betragtes som åbenlyst relateret til "[...] the fragmentary character of everyday life in which lost traditions are partly refurbished." (Cf. Damsholt 2000:28)

Denne tredje del af forskningen er ud fra sit temmelig genealogisk ståsted og sin vinkling af "det nationale" som funderet i enten en oprindelse eller en historie den mest oplagte indgangsvinkel til at udforske og analysere *etableringen* af konkrete nationalismer eller relationerne mellem givne nationers historie og nationale identitet. Her tages det for givet, at nationalisme udgør en dynamisk relation mellem individ og samfund, som er individets nationale betingelse for at skabe identitet. Derudover fremhæves på den ene side det nationale som en konstruktion, der er sat i gang af en nationalistisk bevægelse. På den anden side anerkendes det nationale som en oprindelig (etnisk) enhed. (Cf. Smith 1995, Damsholt 2000) Paradokset mellem at forstå det nationale som enten en kulturel fortælling eller en ren oprindelse, beskriver Anderson som "[t]he objective modernity of nations to the historian's eye vs. their subjective antiquity in the eyes of nationalists." (Anderson 1991:5) Det er dog værd at bemærke, at det sidstnævnte perspektiv kun yderst sjældent bliver hævdet af den fremherskende akademiske forskning, hvorimod denne forsknings forholdsvis konstruktionistisk orienterede intellektuelle gerne tager netop fortællingen om oprindelighed som objekt for en analyse.⁶ Samlet set dækker forskningen over et bredt videnskabeligt skisma, som udgøres af to fløje; en konstruktionistisk og en essentialistisk. Disse to fløje modsvarer den nationalistiske diskurs' to sider. (Jf. afsnittet om "Relationen mellem national identitet og historie.") Begge fløjene er, på trods af så store indbyrdes forskelligheder, at de næppe kan siges at være forskellige dele af den samme videnskab, altid repræsenteret – i forskellig udstrækning – indenfor nationalismeforskningen som sådan.

---

⁶ Men ikke desto mindre er det vigtigt – ikke mindst for den akademiske verden – at tage det nationalistiske perspektiv alvorligt. Dels medvirker det – som vi skal se – til at definere rammerne for national identitet, hvilket også berører de kritiske videnskabers diskursive muligheder, dels er det ikke ualmindeligt at se det nationalistiske perspektiv anvendt af politiske magthavere (fra den amerikanske vicepræsident Dick Cheney til de fremtrædende personligheder i og omkring det hedengangen Serbiske akademi, SANU).

Det er der to grunde til. 1) For det første fordi forskningen nødvendigvis må tage politisk stilling til paradigmets muligheder, dvs. må acceptere at arbejde indenfor feltets kognitive rammer (som i dette tilfælde strækker sig fra den fuldkomne fortælling til den rene oprindelse) og således placere forskningen (rumligt) i forhold til disse rammer. Der er således tale om et videnskabeligt kontinuum, dvs. et sammenhængende videnskabeligt rum, hvis to yderligheder er modsatrettede. Samtlige af de klassiske værker indenfor nationalismeforskningen, som jeg vil gå i dybden med, placerer sig politisk nærmest fortællingen, hvorimod bøger som *Mein Kampf* (Hitler 1925) og *Kristendom og Danskhed* (Krarup 2001) er politisk nærmest den rene oprindelse.

Det var den ene grund til at fløjene altid er del af forskningen: at forskningen må være politisk, fordi forskningsfeltet udgøres af et spændingsfelt mellem to politiske fløje og fordi forskningen derfor er tvunget til at markere sig (politisk) i forhold til fløjene. Den anden grund til at fløjene altid bliver repræsenteret i den aktuelle forskning, er, at det netop også forholder sig sådan med den praktiserede nationalisme. Her spiller altid både oprindelsen og fortællingen om den en varierende rolle for de individer, der deler samme nationalitet. Dvs. at også nationalismen i praksis udgøres af nogle politiske rammer, som man i livet er tvunget til at markere og placere sig i forhold til, snarere end af en hel konkret kollektiv følelse af nationalt fællesskab. I den forstand kan nationalisme forstås som det sociale (strukturelle) råderum, der udstikker individets muligheder for overhovedet at udvikle en national bevidsthed. Som forskningsobjekt repræsenterer nationalisme således de samme fløje som forskningen politisk er underlagt, hvilket på en måde gør nationalismeforskningen mere relevant i forhold til nationalismen, end forskningens gerne fremførte krav om værdifrihed kan være tjent med. Når man forsker i nationalisme bevæger man sig således obligat fra værdifrihedens trygge videnskabelige havn og ud på et politisk farvand, som vanskeliggør den målrationelle navigation, der ellers typisk menes at kendetegne videnskaben.

Det er med disse udgangspunkter mere eller mindre *in mente*, at en del historisk og genealogisk forskning er blevet bragt i anvendelse for at forsøge at historisere nationalisme; dels specifikt til at angive eksempler på konstruktionen af nationale symboler, (fx Hobsbawm 1990) dels ved at fremhæve bestemte historiske strukturelle forekomsters betydning for en mere eller mindre suspect diskursiv konstruktion (itale-

sættelse) af national identitet, (fx Anderson 1983) dels med fokus på selve de nationalismereleterede begrebers forskellige historiske betydninger, (fx Hobsbawm 1990, Damsholt 2000) men også ved at pege på en regelrethed, der virker på specifikke oprindeligheder (fx etnicitet), og som således fastholder en forbindelse til noget fundamentalt. (Fx Smith 1991)

Jeg vil nærstudere tre af de væsentligste bidrag til denne tredje del af nyere nationalismeforskning, som samler sig i det politiske spørgsmål om det nationale er fundet i enten en oprindelse eller en historie: 1) Først vil jeg på baggrund af Hobsbawms dekonstruktion af opfattelsen af at have en national identitet fremhæve begrebet om såkaldte "proto-nationalistiske rødder" som dem der forbinder individet til nationen. 2) Dernæst vil jeg med Andersons skarpe kritik af nationalisme som udtryk for en bestemt italesættelse af verden hæfte mig ved den såkaldte "imagering" af individet som et nationalt produkt. 3) Endelig vil jeg bruge Smiths "syntetiske" tilgang til det nationale som en kollektiv "genfortolkning" af en given etnisk fortid til at begrunde national identitet som noget givet.

Alle tre teoretikere anlægger en historisk tilgang, som i varierende udstrækning kan kaldes "genealogisk," men hvor Hobsbawm og Anderson så afgjort nøjes med at læne sig op ad en decideret konstruktionistisk tilgang, formår Smith også at inkludere en mere essentialistisk opfattelse af etableringen af national identitet som begrundet i givne forhold (eksempelvis etnicitet og territorium). Tilsammen er Hobsbawm, Anderson og Smiths teorier således velegnede i forhold til mit udgangspunkt: at national identitet er et relationelt fænomen, som kan studeres genealogisk. At de med deres forskellige ståsteder også markerer den fulde bredde i den her omtalte tredje del af nyere nationalismeforskning, gør dem for så vidt også videnskabeligt repræsentative.

Eric Hobsbawms historiserede afmytologisering

Nations as a natural, God-given way of classifying men, as an inherent ... political destiny, are a myth; nationalism, which sometimes takes pre-existing cultures and turns them into nations, sometimes invents them, and often obliterates pre-existing cultures: that is a reality.

Ernest Gellner: "Nations and nationalism", Cornell University Press, 1983

Hvis en marsboer på en post-apokalyptisk Jorden skulle finde på at undersøge, hvad der har været det mest katastrofale for mennesket, ville han ved at studere de tilgængelige skrifter rundt omkring på verdens mangeartede biblioteker formentlig konkludere, at grunden til at menneskeheden blev udryddet, er at finde i begrebet "nation." På denne – efter min opfattelse – lidt uheldige måde indleder Hobsbawm sin klassiker fra 1990 om de seneste cirka 200 års opfattelser af begrebet "nation" og om udviklingen af moderne "nationalisme." I Hobsbawms perspektiv kunne marsboeren være ligeså levende som vores nutidige nationalstater, som tilsvarende, igen ifølge Hobsbawm, er ligeså opdigtede som den universelle krig, der i en mulig fremtid lægger jorden øde for liv. Og her ses, hvorfor indledningen er uheldig: der findes nationer, men ingen marsboere, og der findes nationalistiske krige nok til at man ikke behøver opdigte den ultimative katastrofe for at kunne forholde sig skeptisk til dem.

Hensigten med *Nations and Nationalism since 1780* er at "afmytologisere" forestillingen om at være del af en specifik "national" historie. Hobsbawm opfatter således national identitet som en myte; men ikke en myte der som hos Durkheims australske urbefolkning er et grundvilkår for fællesskabets sociale sammenhold, (cf. Durkheim 1995:207ff) snarere som en myte, der er bragt frem af hensyn til og som følge af bestemte historiske bevægelser og magtbalancer. En nation er iflg. Hobsbawm hverken baseret på objektive kriterier, som nationalisterne ofte påstår, eller på subjektive forestillinger, sådan som separatister ynder at fremføre. Nations-begrebet er først og fremmest en historisk/tidsbetinget konstruktion, men det relaterer sig samtidig altid til en bestemt territorialitet, uden hvilken det ville være omsonst overhovedet at tale om en nation. Således dækker nations-begrebet iflg. Hobsbawm over en *opfattelse* af sammenhængen mellem landet og folket. Og det er denne oplevelse af at være del

af et nationalt kollektiv, etableringen af den samt måden hvorpå den kommer til udtryk historisk, som Hobsbawm forsøger at udrede.

Oplevelsen af at være del af et nationalt kollektiv etableres iflg. Hobsbawm overordnet betragtet ved at forskellige elitære mindretal slipper af sted med at værdisætte almene sociale livsvilkår (fx sprog og etnicitet) på en bestemt national måde. Han mener med andre ord, at nationalitetsfølelsen, som både styrker fællesskabets sammenhold og relationen mellem individet og nationen, er en forestilling, som fra første færd bliver trukket ned over ørerne på den almene befolkning. Men at forstå en nation ud fra såkaldt "objektive kriterier" (en specifik (kultur)historie, et fælles sprog og et historisk territorium) er derimod en ofte forekommende fejltagelse, både blandt separatister, nationale politikere og samfundsforskere. (Hobsbawm 1992:7) For det første er der sjældent egentligt empirisk belæg for at hævde, at en befolkning rent faktisk besidder et territorium og et fælles sprog, tværtimod vil en befolkning i praksis ofte dele territorium med andre, enten gæster eller mindretal, eller den vil have erhvervet sig retten over territoriet ved magt, ligesom enhver befolkning er splittet mellem dialekter eller deciderede sprogforskelle. For det andet er argumentet om, at en befolkningsgruppe skulle have *sin egen* historiske fortid, illegitimt. Hverken historien eller fortiden er handelsvarer, som man kan omgås på denne tingsliggjorte måde. En befolkning har historie (i betydningen, at den er historisk), men den har ikke *sin egen* historie, fordi historien er ikke en ejendom. Omvendt er det ifølge Hobsbawm også forkert at tro, at en nation skulle være baseret på subjektive betingelser alene, uanset om man med subjektive betingelser forstår kollektivets eller individets daglige refleksion over at være en nation. (Ibid:7f) En nation er mere end et blot forestillet fællesskab, dels (logisk set) fordi det vil være "tautologisk" at definere en nation ud fra medlemmernes bevidsthed om at være medlem af nationen, dels fordi enhver geografisk afgrænset gruppe i så fald ville kunne springe ud som nation, hvis blot dens tilhængere ville blive enige om at gøre det: "if enough inhabitants of the Isle of Wight wanted to be a Wightian nation, there would be one." (Ibid:8) Grunden til at dette ikke er tilfældet, er (som jeg vil vise), at det iflg. Hobsbawm er et "privilegium" at forestå etableringen af national identitet, som

primært har været mindre elitære intelligentsiaer forundt, og som iflg. Hobsbawm ofte har været baseret på social ulighed.⁷

Således er, ifølge Hobsbawm, en nation hverken betinget udelukkende af *enten* subjektive forestillinger *eller* objektive kriterier.

Nationens fænomenale dobbelthed

Den simpleste definition på en "nation" er iflg. Hobsbawm en "stor forsamling af mennesker, der betragter sig selv som en nation." (Ibid:8) Mere uddybende består en nation af politiske proklamationer og (grund)love på den ene side og af en folkelig socialitet på den anden side, samt af et "nationalt sindelag," som det der konstitueres af sammenhængen mellem politikken og befolkningen. Således organiserer Hobsbawm sit syn på national identitet efter sammenhængen mellem to kategorisk forskellige sfærer, den forvaltende (*governmental*) og den civile (*civil*). Hobsbawm foretrækker tilsvarende og analogt hertil at skelne mellem en national diskurs⁸ (begrebsliggjort nationalitet) og en national virkelighed (repræsenteret nationalitet): "[...] the concept of »the nation« [...] [and] the reality it represents." (Ibid:9) Dvs. nationalitet fra oven og nationalisme for neden. Af praktiske grunde går den enkleste tilgang til "the national question" ifølge Hobsbawm via den nationale diskurs: "The »nation« as conceived by nationalism, can be recognized prospectively; the real »nation« can only be recognized *a posteriori*." (Ibid:9) Med et nødvendigt forbehold for at et begreb ikke kan være udsprunget af en "fritflydende filosofisk diskurs," men er rodfæstet i sociale og historiske forhold, fastholder Hobsbawm, at vejen til at forstå, hvad det vil sige at være en nation, går igennem en genealogisk undersøgelse af de konceptuelle transformationer, som den nationale diskurs har undergået; (ibid:9) dvs. ændringer "fra oven" aflejret i formelle forordninger o.a., som efterfølgende tilegnes af folket "for neden." Men i denne metodologiske erklæring ligger også implicit en kritisk og normativ stillingtagen til kausalforholdet mellem national

---

⁷ I Danmark har vi i det forholdsvis seriøse projekt, som bl.a. udfoldede sig i Thy-lejren (1970), og som benævnes "Det Ny Samfund," og i det lidt mere velkendte bolig- og fristadsprojekt i København, Christiania, som åbnede i 1971, to gode eksempler på, hvordan det skønt megen vigør, energi og interesse netop ikke er lykkedes et forholdsvis enigt og etableret fællesskab at bryde ud af den danske nationalstat og forplante sig i sit eget nationale fællesskab. Problemet er, som Hobsbawm påpeger, at subjektive kriterier ikke er nok til at etablere en nation på bekostning af de eksisterende diskurser og magtforhold af enhver historisk slags, som den "nye" nation som udgangspunkt er underlagt. I de mere end 30-årige interaktioner mellem den danske stat og Christianias "autonome" samfund ser vi, hvordan det "autonome" samfunds friheder er betinget af den overordnede stats indretning, ligesom vi i den tilbagevendende sommerlejr i Thy ser, hvordan den alternative samfundsmodel, som blev grundlagt i 1968 og udviklet over sommeren 1970, har tilpasset sig det omkringliggende (normale) samfund på en positiv måde, ligesom Thy-samfundets berettigelse herved er blevet stadfæstet ved lov. (Lov nr. 410 af 14/06/1995)

Se fx <http://thylejren.com> [2007-01-17]

⁸ "Diskurs" skal her forstås bogstaveligt som konceptualiseret fremtræden.

diskurs og national virkelighed. Fordi dette kausalforhold (ikke mindst i følge Hobsbawms sociologiske forbehold og ud fra en normativ betragtning) *burde* have været modsatrettet, således at "folket" i frihed selv kunne have rejst en national diskurs ud fra sin nationale (basis-)virkelighed (folkets sociale og historiske kontekst), frem for at have fået pålagt denne nationale diskurs fra en ideologisk overbygning (en "fritflydende filosofisk diskurs").

Indenfor dette temmelig marxistiske udgangspunkt definerer Hobsbawm "nationalisme" (dvs. i betydningen "nationalt sindelag" eller national identitet, forvaltet fra oven og bredt praktiseret fra neden) som det "princip," der i den vestlige verden og siden slutningen af 1700-tallet (opkomsten af nationalstaten), har sørget for, at der er overensstemmelse mellem den politiske forvaltning og den national-folkelige socialitet, (ibid:9f) altså mellem regering og civilsamfund. Det er et fænomen "constructed essentially from above[.]" (Ibid:10)

Iflg. Hobsbawm defineres national identitet i løbet af tre faser: 1) først af en overbygning, i større eller mindre udstrækning indenfor landets politiske ledelse, og primært som folkloristisk kultur. 2) Hermed formaliseres nationalstaten og der gives rum for en politisk stræben efter national identitet. 3) Som følge heraf bliver det den brede befolkning som støtter op om den nationale kamp for en national identitet, stadig indenfor nationalstatens rammer, men ikke underlagt statens ledelse på samme kategoriske måde som tidligere.

Nationalismens ungdommelige storsind

Spørgsmålet om, hvad "nationalisme" er må således handle om, hvordan de nationalstatslige interaktioner mellem intelligentsiaen og folket har fået tilegnet "nationen" en særlig "nationalistisk" betydning.

I begyndelsen af 1800-tallet får begrebet "nation" iflg. Hobsbawm en ny betydning: "Whatever the »proper and original« or any other meaning of »nation« the term is clearly still quite different from its modern meaning." (Ibid:17) Hvad "nation" præcist dækkede over indtil 1800, når Hobsbawm aldrig at forholde sig til, men han citerer Johann Heinrich Zedlers universalleksikon (1740) som et præmoderne leksikon, hvori "nation" betegner en forsamling af borgere, der deler en mængde sæder, skikke og love. (Cf. ibid:17) Dette er sådan set også tilfældet for det moderne "nations-begreb," men her forbindes "mængden af sæder, skikke og love" til nationen og

ikke – som hos Zedler – til "forsamlingen af borgere." Zedler definerer endvidere "folket" [das Volck/Volk] som samlingen indenfor den samme provins (eller stat) af de forskellige forsamlinger af borgere ($\approx$ "nationer"). Hos Zedler forstås "folket" således ikke som noget, der er underlagt "Nationen,"⁹ men tværtimod som den samlede befolkning af forskellige (regionale) "nationer,"¹⁰ ligesom betydningen af "nation" som den øverste fællesnævner for den samlede befolkning er fuldstændig fraværende. Hvor sammenhængene dels mellem "folk" og "nation" og dels mellem de kvalitative/kulturelle karakteristika og begreberne "folk" og "nation" er til stede allerede hos Zedler, sker der i tiden kort herefter væsentlige forandringer i måden disse sammenhænge kommer til udtryk på. Den amerikanske uafhængighedserklæring (1776) og den franske revolution (1789) er fuldgældige eksempler på, hvordan "nation" nu kommer til at betone en særlig udlægning af sammenhængen mellem "folk" og "nation;" nemlig at "the body of citizens whose collective sovereignty [constitutes] them a state which [is] their political expression." (Ibid:19) Således, skriver Hobsbawm, transformeres "nation" inden 1800 fra at dække over kulturelle samlinger af sæder og skikke til at betegne et overordnet politisk/statsligt territorium. Man kan sige at "nation" som noget infinit bliver til "nationen" – en endegyldig territorial enhed, en nationalstat.

Betydningen af "folket" som noget "suverænt" er central for opkomsten af de nye nationer. Dette er i grunden paradoksalt, idet folket som en suveræn forsamling bindes til nationen på en langt mere konsekvent måde end tidligere. Men, fremhæver Hobsbawm, paradokset udlignes af, at der blandt de ("suveræne") revolutionære grupper florerede en opfattelse af "nationen" som det ultimative fællesskab: "what characterized the nation-people as seen from below was precisely that it represented the common interest against particular interests, the common good against privilege[.]" (Ibid:20) Så selv om det ifølge Hobsbawm er ukorrekt at side stille "den revolutionære nation" med senere tiders hensigter om at etablere en nation på baggrund af etnicitet, sprog, religion, fælles historie osv., sådan som nationalistiske programmer har forsøgt at gøre siden sidste halvdel af 1800-tallet, (cf. ibid:20) strækker den såkaldte "suverænitæt" sig dog højest til folkets mulighed for at organisere sig i et *nationalt* fællesskab.

---

⁹ "Nation" her forstået som den nationale samling af forsamlingerne af folk.

¹⁰ "Nation" her forstået som de forskellige forsamlinger af folk.

De første nationale fællesskaber var iflg. Hobsbawm præget af revolutionær humanisme, universelt storsind, solidaritet og retfærdighed. De dækker under betegnelsen "den revolutionære nation" over nationalisme i en ren og uproblematisk form, en unationalistisk nationalisme, som i løbet af ganske kort tid fik følgeskab af og til dels blev omstødt en anden (modsnævningsfyldt) form for national bevågenhed. Således deles nationalismen i løbet af 1800-tallet i to lejre, som begge orienterer sig ud fra forholdet, at stat, nation og folk i princippet er tre udtryk for den samme størrelse, men som derudover forholder sig fundamentalt forskelligt til det nationale. Hobsbawm benævner de to forskellige former for nationalisme som "revolutionær-demokratisk" og "nationalistisk." Hos de revolutionære (op til 1830) dækkede nationen over opfattelsen, at staten udgøres af et suverænt folk i en stor verden, hvorimod nationen for nationalisterne (1830-1880) var folkets historiske ret overfor en fremmed omverden.¹¹ Nationaliseringsbestrebelse (efter 1830) bestod iflg. Hobsbawm overvejende i at definere nationale karakteristika og sammenholde dem med relevante statsdannelser. De intellektuelle udredede med andre ord de nationale potentialer i samtidens mange statsdannelser. (Ibid:23f) I praksis gjaldt det i denne periode, at hvis et stort nok folk, tilknyttet et territorielt fællesskab med en velproportioneret intelligentsia, et fælles sprog og et stærkt militær, ønskede at definere sig som en nationalstat, så skete det også. (Ibid:37)

Proto-nationalistiske rødder

Nationalisering af en nation bygger således på, at dens befolkning binder sig suverænt til fællesskabet. På den ene side består bindingen i de rettigheder og sikringer, som nationen udbyder "fra oven." Men bindingen består også i, at folket "fra neden" tilslutter sig en bestemt *forestilling* om det nationale. Denne forestilling er ikke fra først af baseret på en viden om konkrete statslige forordninger (som eksempelvis love). Den er snarere, hævder Hobsbawm, først og fremmest baseret på bestemte nationale "rødder," hvoraf statsapparatet kun udgør en enkelt. Hobsbawm kalder disse nationale rødder for "proto-nationalistiske." De består i specifikke historiske spor, som ved at blive reflekteret (forestillet) eller på anden måde indgå i en eller anden form for kommunikativ aktivering kommer til at fremstå som identifikations-

---

¹¹ Især i den "nationalistiske" periode 1830-1880 oplever Europa et boom i væksten af fremstormende nationalstater (fra de nationalistiske stormagter Tyskland, Italien og Østrig-Ungarn til mængden af nyudråbte nationalstater som Belgien, Grækenland, Serbien, Rumænien og Bulgarien). (Cf. Anderson 1991)

faktorer for individerne i fællesskabet.¹² Men proto-nationalistiske rødder er *ikke*, som nationalister ellers gerne hævder, et naturgivent grundlag for national selvopfattelse. Tværtimod, argumenterer Hobsbawm, er de proto-nationalistiske rødder principielt arbitrære i forhold til udviklingen af national identitet. National identitet er nærmere baseret på *forestillingen* om konkrete proto-nationalistiske rødder, for så vidt som på en tilsvarende proto-nationalistisk forestilling om de mere almengyldige nationale forhold. Det vil sige, at Hobsbawm karakteriserer to forskellige former for proto-nationalistiske rødder: dels konkrete symbolbærere (kirker, gamle sten, særlige landområder m.v.), dels politiske/diskursive symbolbærere (demokrati, religion, o.lign.). Det fælles ved disse to basalt forskellige rødderformationer er den proto-nationalistiske måde de bliver forestillet på. Man kan, vurderer Hobsbawm, anse *forestillingen* som et udslag på "politisk magt." Det er dog et yderst løst formuleret magt-begreb, som Hobsbawm her anvender til at beskrive transformationen af en given og uproblematisk social funktion (han behandler henholdsvis sprog, etnicitet, religion og nationalpolitisk tilhør) til en proto-nationalistisk særegenhed. Hobsbawm forklarer heller ikke teoretisk, hvordan denne transformation foregår. Han definerer løst denne type proto-nationalisme som en "moderne konstruktion," der således ikke nødvendigvis er relateret til et fællesskabs dybe rødder. En opfattelse af at være del af et nationalt fællesskab er kendetegnet ved, at historisk givne og uundværlige funktioner tillægges stadig større nationalistisk værdi. Det gælder for så væsentlige nationale bastioner som "sprog," "etnicitet" og "religion" for så vidt som for selve idéen om "nationalt tilhør," at de er blevet gjort til små proto-nationalistiske myter, snarere end at de udgør naturlige nationalitetsfordringer. Det er således ikke umiddelbart som følge af "sprog," at nationale fællesskaber adskiller sig fra hinanden: "[...] the crucial distinction between [...] two peoples is not one of language[.]" (Ibid:58) Forestillingen om, at nationen og nationalsproget er uadskillelige, stammer iflg. Hobsbawm først og fremmest fra få intellektuelles (med den tyske filosof Johann Gottfried Herder i spidsen) kamp om at få defineret et "rent sprog," og det er først sent (i løbet af det 19. og 20. århundrede), at sprog bliver en funktion, som medvirker til at skabe nationalisme. Indtil da havde "sproget" iflg. Hobsbawm blot været et kommunikationsmiddel. Hobsbawm skriver: "Language in

---

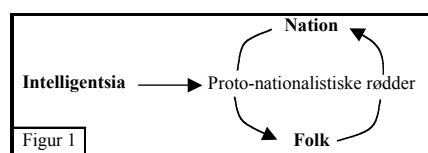
¹² Forekomsten af denne emblematiske type "proto-nationalistiske" rødder er selvsagt enorm. En "proto-nationalistisk" rod kan eksempelvis være en bestemt moske i Mekka, som binder troende fra hele verden sammen i forskellige nationale fællesskaber, eller det kan være et særligt landområde, som bærer på en historie, der er væsentlig for den nationale identitet.

the Herderian sense of the language spoken by the *Volk* was therefore plainly not a central element in the formation of proto-nationalism directly [...]. However, indirectly it was to become central to the modern definition of nationality, and therefore also to the popular perception of it." (Ibid:59) Et sprogs "proto-nationalistiske" egenskab beror iflg. Hobsbawm på den ene side på en litterær intelligentsias bestræbelser på at opnå forståelse for sprogets nationale *nødvendighed* og på statsmagtens samstemmende placering af sproget som noget *naturligt* (fx via uddannelsessystemet), mens det på den anden side må gælde, at sprogets *naturlige nødvendighed* medfører en almen forestilling om sproget som noget *eviggyldigt*. (Cf. ibid:59ff)¹³ Der er heller intet reelt historisk belæg for at opfatte "etnicitet" i betydningen "en fælles etnisk oprindelse baseret på blod, slægtskab og race." Dels er den genetiske tilgang til etnicitet uholdbar, fordi en etnisk gruppes form for social organisation altid primært er kulturelt baseret og ikke biologisk, (ibid:63) dels er alle større nationale fællesskaber, når det kommer til stykket, for heterogent sammensatte til at de kan siges at have en fælles etnisk oprindelse.¹⁴ Hobsbawm skriver: "[...] very few modern national movements are actually based on a strong ethnic consciousness, though they often invent one once they have got going[.]" (Ibid:65) I de konkrete historiske tilfælde, hvor etnicitet fungerer som differentieringsfaktor indenfor et nationalt fællesskab, er der således enten tale om politisk betinget horisontal deling mellem statusgrupper ("etnisk diskriminering") eller kulturel "negativ identifikation" koncentreret mod at sekularisere "de andre" eller "de fremmede." I begge tilfælde er udfaldet en forestilling om en national "etnisk homogenitet." (Ibid:65f) Religion udgør et tredje og relativt interessant tilfælde af "proto-nationalisering" af et bestemt socialt forhold. Det viser sig nemlig, fastslår Hobsbawm, at "[...] the relation [between religion and national consciousness] seems to grow closer where nationalism becomes a mass force[.]" (Ibid:67) Derudover medfører religion en social virkning, som meto- disk og velafprøvet er i stand til at sammenfatte individer, der ellers ikke nødvendigvis ville have noget særligt tilfælles. (Cf. fx Durkheim 1897) At religioner iflg. Hobsbawm kun i yderst få tilfælde kan siges at ligge til grund for samlingen af et fællesskab, som med tiden konstituerer sig nationalt, er ikke afgørende for det omsiggribende gensidige afhængighedsforhold, som religion og nationalitet har udvik-

¹³ Argumenterne er fra Anderson 1983, som indgående har beskrevet, hvordan sproget er gået fra at have virket som simpelt kommunikationsmiddel indenfor forskellige fællesskaber til at blive opfattet som fællesskabernes eksistensberettigelse.

¹⁴ Undtagelser er små etniske fællesskaber som 1300-tallets Magyar fællesskab eller etniske grupper, som netop ikke lever indenfor sin egen nationalstat (kurdere, somaliere, jøder, baskere, m.fl.). (Hobsbawm 1992:64)

let med opkomsten af nationalstaterne. Således tenderer nationalstaterne iflg. Hobsbawm til at "assimilere" religiøs og nationalistisk identitet, som når man på samme tid er tro mod både "Gud, konge og fædreland." Desuden spiller religion i sin moderne institutionaliserede udgave en betydningsfuld rolle i fællesskabets adaption af de "hellige proto-nationalistiske" ikoner "[that] represent the symbols and rituals or common collective practices which alone give a palpable reality to otherwise imaginary community." (Ibid:71) Endelig, argumenterer Hobsbawm, udgår der en kollektiv samhørighed fra oplevelsen af at være del af en varig national enhed, især når denne enhed associeres til at særligt folk (*a special »staatsvolk«*). (Ibid:73) Men kraften i denne nationale samhørighed er ikke baseret på et historisk tilhørsforhold. Moderne nationalstater har, argumenterer Hobsbawm, aldrig formået at formulere en politisk (national-)ideologi på baggrund af et reelt eksisterende folkeligt fællesskab. I stedet er ideologierne om "politiske nationer" fremkommet som følge af bestemte privilegerede elitors særinteresser. (figur 1)

Derimod er det mere sandsynligt at 17-1800-tallets brede befolkninger kun modstræbende, og meget senere end nationalisterne måtte ønske det, har tilegnet sig en national identitet: "there is not much likelihood that peasants would identify with a »country« that consisted of the community of the lords who were, inevitable, the chief targets of their discontents." (Ibid:74) Det forholdt sig snarere sådan, at de nye nationale territorialstater, konstituerede sig fra oven på en sådan måde, at den brede befolkning fik en stemme, fordi statens overlevelse var afhængig af befolkningens støtte; ikke mindst til at af tjene værnepligt. Det vil sige, at tildelingen af demokratisk magt til befolkningen iflg. Hobsbawm var formålsrationelt betinget af, at nationens overlevelse afhang af folkets tilslutning. (Ibid:80f) – Skønt nok så formet efter revolutionær ideologi var de nye stater ikke meget værd uden et folk at putte i dem ...

Under alle omstændigheder indtræffer iflg. Hobsbawm folkets oplevelse af at tilhøre et nationalt fællesskab først efter, at nationen er blevet grundlagt fra oven, hvorved forestillingen om det nationale nødvendigvis må være konstrueret, eller – med Gellners ord – udgøre et "optisk bedrag." (Cf. ibid:78)

Nationalismens nationalistiske herkomst

Det er tydeligt, at Hobsbawm anskuer transformationen af et begrebs betydning som den bærende kraft i nationaliseringen af folket. Ligeledes er det klart, at Hobsbawm anser disse transformationer som indledt "fra oven," dvs. fremført og iværksat af en privilegeret elite. Således fremstilles Europas nationaliseringsprocesser op igennem 17-1800-tallet, som en nationalisering af de brede befolkninger, der afgrænset fra hinanden territorielt, underkastes specifikke nationale ideologier og praksisser, sat i anvendelse for at implementere den rette nationalitetsfølelse. I den forbindelse skelner Hobsbawm mellem patriotisme ("state-based rather than nationalist, since it related to the sovereign people itself, i.e. to the state exercising power in its name") og nationalisme ("[...] independent of the state [and] [...] a mere threat to states"). (Ibid:87,89) Teorien er, at staterne op igennem 1800-tallet formåede at finde folkelig opbakning til de nye "demokratiske" samfundsmodeller, som primært definerede sig ud fra territorielt tilhør og en moderne (demokratisk) statsledelse, mens det hen imod slutningen af 1800-tallet ikke længere var muligt at bevare folkets patriotiske støtte, simpelthen fordi folkets bevidsthed blev for stærk og derfor i stand til at stille egne krav til staterne. Derfor er den nationalisme, som senere hen har kendetegnet det 20. århundrede ikke nødvendigvis med til at styrke staten, men først og fremmest rettet mod bestemte befolkningsgrupper. Hobsbawm skriver: "[...] the type of nationalism which emerged towards the end of the nineteenth century had no fundamental similarity to state-patriotism, even when it attached itself to it. Its basic loyalty was, paradoxically, not to »the country«, but only to its particular version of that country: to an ideological construct." (Ibid:93) Pointen er, at den konstruerede forestilling om demokrati, som intellektuelle i perioden 1830-1880 anvendte for at tjene statens interesser bedst, i slutningen af 1800-tallet slår over i en regulær demokratisering ("folkeliggørelse"), men stadig på et fremmedgjort grundlag, som gør de brede befolkningsmasser i stand til på den ene side at stille krav til staten og på den anden side at udvikle nationalisme, som ikke er tro mod staten: "Merely by dint of becoming a »people«, the citizens of a country became a sort of community, though an imagined one, and its members therefore found themselves seeking for, and consequently finding, things in common, places practices, personages, memories, signs and symbols." (Ibid:90) Denne udvikling af en territorielt afgrænset befolkning til et nationalt folk betyder principielt staten som den

overordnede samlingsparameter og genanvender kun i forhold hertil de givne sociale og kulturelle relationer, som befolkningen allerede fungerer efter; først og fremmes sproget, i mindre grad religiøse og etniske tilhørsforhold. Og fordi denne nationaliseringsproces netop ikke tager udgangspunkt i proto-nationalistiske rødder, men alene i staten, betegner Hobsbawm den i sit udgangspunkt som "revolutionær-demokratisk" og ikke som "nationalistisk." De ideologiske intellektuelle fra 1700-tallets revolutionære Europa var altså iflg. Hobsbawm ikke nationalistiske, men demokratiske og revolutionære. Men med de nye staters indtræden opstår en demokratisk relation mellem stat og befolkning, som siden hen er løbet løbsk. I første omgang er "demokrati" en idé (indført "fra oven"), der gør staten i stand til at styre befolkningen, og som primært medvirker til at løse staternes militære bemandingsbehov (herom vidner bl.a. overfloden af de neoklassicistiske franske skildringer fra tiårene omkring 1800.¹⁵

I perioden fra slutningen af 1700-tallet til slutningen af 1800-tallet bliver Europas mange befolkningsgrupper homogene. De bliver nationale og et med den stat, som har sat rammerne for deres folkelige udfoldelser og anstiftet dem til en særlig patriotisk form for underkastelse. Projektet med at nationalisere de territorielt afgrænsede befolkninger lykkes med andre ord. Men konsekvenserne – som de revolutionære demokrater ikke havde forudset – bliver, dels at de før så arbitrære relationer (sprog og etnicitet) gøres til proto-nationalistiske konstruktioner, som det nyvundne "folk" gennem daglig praksis kan identificere sig ud fra, dels at de knap så vilkårlige relationer (religion og nationalt tilhør) i stigende grad forbindes til det nationale og således bliver til folkeejendomme, og dels at befolkningsgrupperne bliver så (statsligt) homogeniseret, at det bliver muligt for dem, at rive sig løs fra den revolutionære statsideologiske tanke og i stedet forsøge at definere sig ud fra specifikke nationalistiske tilhørsforhold, som således ikke længere relateres til staten, men i stedet primært til de konstruerede proto-nationalistiske rødder og til den videre udforskning af dem.

Den patriotiske ideologi støber således iflg. Hobsbawm den folkelige nationalisme, hvormed de højtsvævende revolutionære tanker om den moderne stat bliver udskiftet med indadvendte udredninger af specifikke folkekulturer, og sammenhængskraften i de territorielt afgrænsede men åndeligt frigjorte befolkninger går fra at basere

---

¹⁵ Se fx Jacques-Louis Davids øjenvidneskildring af *Le serment de jeu de Paume*, d. 20. juni 1789, hvor fremtiden blæser ind over folket fra venstre).

sig på et overindividuel (stats-)fællesskab til at lade sig udtrykke ved ophøjelsen af specifikke folkelige proto-nationalistiske karakteristika; som når det fx kun er de danskere i Danmark, som taler dansk, der er rigtigt danske.

Benedict Andersons klassiske postmodernisme

Enhver refleksions første form, og det første tema for enhver kritik: sådan er sproget.

Michel Foucault: Ordene og tingene, Spektrum, 1999 (opr. 1966)

Andersons klassiske fremstilling af trykkekapitalismen og "den sproglige struktur" som forudsætning for den nationale diskurs baserer sig på en forholdsvis kompleks analytisk sammenstilling af den tekniske udvikling af sproget (eller rettere "talen") og opkomsten af nationalisme forskellige steder i verden. (Cf. Damsholt 2000:33) Analysen er et konsekvent forsøg på at definere nationalisme som ren artikulation. Og det er med fokus på dette aspekt, at nationalisme skal defineres som ren artikulation (dvs. udelukkende som en "forestilling," en "fortælling" eller måske endda en "fortalelse"), at jeg i det følgende vil diskutere Andersons *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* fra 1983.

Nationalisme dukkede ifølge Anderson først frem i "den Nye Verden" i forbindelse med løsrivelseskrigene i Nord- og Sydamerika i perioden 1776-1825, under hvilke de enorme immigrationsgrupper i den Ny Verden tilkæmpede sig retten til at opfatte sig som suveræne fællesskaber parallelt til de fællesskaber, som de havde forladt i Europa. (Anderson 1991:191f) Anderson påpeger i denne forbindelse, at nationalismens opdukken foregik i to bølger; først i den Ny Verden med løsrivelserne fra de europæiske kolonimagter,¹⁶ siden i perioden 1815-1850 i Europa. (Cf. ibid:195f) Den form for nationalisme, som vi kender i dag, kan, skriver Anderson, dateres til 1700-tallets ekspansion af Europa. Den har siden hen bevæget sig i bølger; fra Amerika til Europa, fra Europa til Fjernøsten og tilbage igen. Anderson forstår altså "nationalisme" som et særligt udtryk, en moderne artikulation, der har bevæget sig rundt om i verden.

Sproget er nationen

Anderson opfatter således nationalisme og national identitet som noget moderne, der er udsprunget af de omsiggribende forandringer i (den vestlige) verden i takt med at den er blevet moderne, men som ikke derfor har begrænset sig til kun at gælde i de vestlige lande. (Cf. ibid:124ff,140)

---

¹⁶ USA 1776, Venezuela 1811, Mexico 1813, m.fl.

Det egentlige objekt i Andersons analyse af "nationalisme" er "sproget;" henholdsvis det talte og det trykte. Sproget opfattes som "kulturens rødder" i den forstand, at det er ved at bruge sproget, at man udsættes for den "imaginerings" af sine (nationale) omgivelser, som gør at man opfatter både omgivelserne og sig selv som nationale. (Ibid:12ff) Således undlader Anderson konsekvent at bestemme "nationalisme" som noget "specifikt," men som en general indlejret (fundamental) parameter i sproget. (Herved er Anderson faktisk enig med Herder, der i slutningen af 1700-tallet fandt de samme kvaliteter i sproget, som dem Anderson lufter, forskellen mellem de to – i denne sammenhæng – er, at de befinder sig på hver sin side af den nationale vækkelse, som påbegyndtes med Herder. Herder, som jeg vil vende tilbage til, forholdt sig derfor overvejende positivt til de kvaliteter i sproget, som Anderson anser som problematiske.)

Men Anderson finder også, at "national identitet" er blevet en diskurs, som ikke adskiller sig principielt fra alverdens andre identitetsskabende diskurser og diskursive formationer. (Cf. Anderson, 1991:5) Den er i sidste ende topstyret og som alle andre diskurser i dette magt—viden—subjekt perspektiv er også den nationale identitet i grunden del af et komplot mod individet, som i en eller anden u håndterbar magtdominans' tjeneste har til hensigt at maksimere individets ressourcer mest muligt. Dette perspektiv er kendt under betegnelsen *governmentality* fra bl.a. Foucault (fx 1978,1982a) og Dean (1999), hvor individets identitet (som fx hvordan det forstår dét at være del af et samfund) knyttes til staten og politikken, og hvor forholdet mellem ideologi og stat aldrig rigtig bestemmes. Et eksempel herpå hos Anderson er forholdet mellem monarkiet og det moderne politiske samfundsliv. Anderson udlægger forholdet således, at vi på den ene side har vores populæropfattelse af de gamle monarkier, som noget forgangent, der hentede sin legitimitet fra et helligt princip, der ikke var befolkningen til del, og som således både principielt og i praksis lægger sig på tværs af vores høje tanker om nutidens suveræne stat, hvor hver kvadratcentimeter af det "legally demarcated territory" er udtryk for denne såkaldte "suverænitet," mens vi på den anden side oplever den reelle indflydelse monarkiet har haft siden de mange revolutioner, der rundt omkring i Europa i de syttende og attende århundreder "afskaffede" monarkierne, både som egentlig praksis og som indstifter af den hegemoniske sans hvormed vi bedømmer vores egen nutidige statsindretning. Fortællingen om det forgangne monarki bliver del i en større fortælling

om den suveræne stat, upåagtet at monarkiet for det første næppe har været så ensidigt slemt, som det opfattes i denne udlægning, og for det andet langt fra er blevet forladt fuldstændigt til fordel for den suveræne stat. Den "store fortælling" begår således to fundamentale fejl, som komplementerer hinanden på en sådan måde, at den historiske sandhed, som den konstruerer, er konsistent snarere end reel. Dette skyldes, argumenterer Anderson, at samfundets historie som regel opfattes analogt til væksten i en biologisk organismes vækst; dvs. som en kontinuer gang fremad mod bedre vilkår og stærkere tider: "[...] a sociological organism moving calendrically through homogeneous, empty time is a precise analogue of the idea of the nation, which also is conceived as a solid community moving steadily down (or up) history." (Ibid:26)

Governmentality-perspektivet indebærer udover kritikken af det netop omtalte historiesyn også en omfattende kritik af en eller anden form for topstyring. Både Foucault og Dean forholder sig fundamentalt kritiske til statens styrende rolle i forhold til individets frihed. Og det er for så vidt kun i relation til denne topstyring, at det konstruerede historiesyn bliver relevant. Perspektivet er velegnet til at kritisere de moderne staters almene begrænsninger af individets ret til selv at bestemme over livet. (Cf. Foucault 1982b) Men i forhold til den specifikke relation mellem national identitet og national historie, som individets *nationale* udgangspunkt for at tilegne sig identitet, mener jeg principielt, at governmentality-kritikken bliver overfladisk. Det skyldes fire problematiske forhold, som Andersons analyse ikke forholder sig til. 1) For det første at forholdet mellem stat og statsideologi aldrig rigtig defineres, og med henblik på at udleve sin subjektivitet eller sit borgerskab i statens tjeneste er netop forholdet mellem statens praksis og ideologi særligt væsentligt. Det ser man fx i Danmark i forbindelse med den såkaldte "kulturkamp," hvor ledende partipolitikere og ministre gerne forholder sig parlamentarisk til netop forholdet mellem stat og ideologi, hvilket afspejler sig både i ændringer af statens jura og i det offentlige liv. 2) For det andet fordrer governmentality-perspektivet et radikalt konstruktivistisk udgangspunkt i forhold til at beskrive den måde historien har implementeret sig i vores erkendelse af det historiske; både vedrørende specifikke historiske begivenheder (fx "stavnsskandens ophævelse") og selve historiesynet. Principielt overses at de faktiske begivenheder faktisk fandt sted og at de – uanset hvor meget vores historieopfattelse er en effekt af den måde, som de særlige begivenheder genfortælles på

– som regel havde en positiv (men ikke nødvendigvis entydig) betydning for udviklingen. 3) For det tredje er det i forhold til en befolknings nationale identitet fornuftigt i en almen og populær forstand at fastholde en eller anden form for topstyring; dels ligger det dybt funderet i hele nutidens konstitutionelle syn på det nationale, at man som borger har ret til at kræve af staten, at den sikrer nationaliteten mod ude- og indefra kommende trusler, hvilket indebærer at staten må være sig sit nationale ansvar bevidst, dels har hele moderniseringsprocessen af de tidligere monarkiske lande og udviklingen af den demokratiske retsstat forenet folkets ret til selvbestemmelse med statens behov for topstyring. I denne historiske forstand er det meningsløst at unddrage sig den positive betydning af governmentality, fordi topstyringen er en historisk nødvendighed for vores nationale frihed. 4) For det fjerde er national identitet en kollektiv størrelse, som (pr. definition) strækker sig ud over individets subjektive frihed.

Lad os ikke desto mindre forfølge Andersons forsøg på at determinere "nationalisme" som et sprogligt fænomen. Som nævnt består enhver national bevidstheds [*National Consciousness*] historiske rødder iflg. Anderson i bogtrykkerkunsten. Det, som den tyske litterat og filosof, Walter Benjamin i 1935 kaldte for "den tekniske reproducerbarheds tidsalder," tager i følge Anderson sin oprindelse i Gutenbergs bogtrykkerkunst.¹⁷ Med muligheden for at masseproducere litteratur og få den spredt bredt ud i verden opstod med Gutenbergs bogtrykkerkunst – for første gang – muligheden for på tværs af fysiske skel (geografi, sprog, tid) at dele idéer, forestillinger og myter [*ideas of simultaneity*]. (Anderson 1991:37) Og det er i denne mulighed, at man også finder muligheden for at udvikle nationalisme. Men hvor logisk denne udvikling end kan forekomme, forklarer den ikke umiddelbart, hvorfor de kollektive identiteter, de "simultane idéer," som bogtrykkerkunsten gjorde mulige, formede sig som nationale bevidstheder. Anderson nævner – uden at komme nærmere en afklaring på spørgsmålet – både kapitalismen og reformationen, som væsentlige parametre, der i samspil med bogtrykkerkunsten transformererede det middelalderlige Europa. Disse to bevægelser gjorde afgørende brug af de henholdsvis produktions- og kommunikationsmidler, som typografien muliggjorde. Således blev der i perioden 1520-1540 udgivet mere end tre gange så mange bøger i Tyskland som i perio-

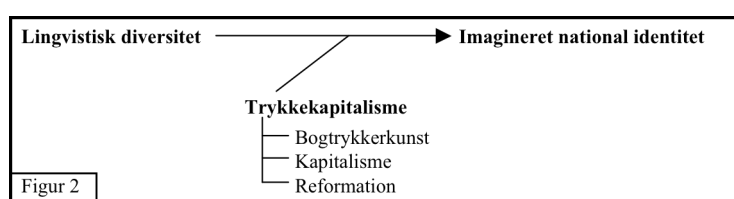
---

¹⁷ Johannes Gensfleisch Gutenberg (1400-1468) trykte sin første "masseproducerede" bog, en latinsk bibel på 42 linjer, i perioden 1452-1454. Biblen udkom i cirka 180 eksemplarer, heraf 30 på pergament. Se fx <http://www.gutenberg.de/zeitgutb.htm> [2007-01-17]

den 1500-1520, og Luthers teser, som han ifølge overleveringerne fastsømede på Wittenberg kirkes port i 1517, blev indenfor en periode på blot 15 dage spredt ud over hele landet, hvorefter hans udgivelser i perioden 1518-25 udgjorde mere end en tredjedel af al tysksproget litteratur, som blev solgt – alene Luthers bibeloversættelse udkom frem til 1546 i flere end 400 udgaver! (Cf. *ibid*:39) Bogtrykkerkunstens kapitalistiske potentiale var således i hvert fald for reformationen og ifølge Anderson en medvirkende årsag til den enorme protestantiske vækkelse som kendetegnede store dele af Europa: "Protestantism was always fundamentally on the offensive, precisely because it knew how to make use of the expanding vernacular print-market being created by capitalism[.]" (*Ibid*:40) Men ikke desto mindre kommer reformationen til at spille en sekundær rolle hos Anderson. Det er derimod udnyttelsen af den urgamle "lingvistiske diversitet" i samhørigheden mellem reformationen, bogtrykkerkunsten og kapitalismen, som iflg. Anderson bevirker, at de europæiske befolkningsgrupper pludselig begynder at "forestille" sig at være fællesskaber. Anderson skriver: What [...] made the new communities imaginable was a half-fortuitous, but explosive, interaction between a system of production and productive relations (capitalism), a technology of communications (print), and the fatality of human linguistic diversity. [...] [It was] the convergence of capitalism and print technology on the fatal diversity of human language [that] created the possibility of a new form of imagined community, which in its basic morphology set the stage for the modern nation." (*Ibid*:43,46)

Anderson opfatter kapitalisme og reformationen (og for den sags skyld den nye statsadministration) som sociale processer, der udgår som nye (og gensidigt afhængige) virkninger af Gutenbergs bogtrykkerkunst; i første omgang begrænsende sig til udgivelse af bøger og først og fremmest med betydning for de øverste (litterære) sociale lag, som under reformationen var ledet af henholdsvis kirken og kongen. (Cf. *Ibid*:75,77) Ud af denne intelligentsia, de første forbrugere af sprog, [*the potential consumers of the philological revolution*] vokser – som følge af bogtrykkerkunsten – en større og større "læsende del af befolkningen," som efterhånden skal blive til det moderne borgerskab eller "middelklassen." Det er således bogtrykkerkunsten, som gør det muligt for befolkningsgrupper at udvikle kollektiv bevidsthed, i begyndelsen styret og superviseret af samfundets intelligentsia og kongemagten, senere, via uddannelsen af befolkningen, bredt praktiseret. Men fordi bøgerne i praksis er underlagt en

sproglig begrænsning (en bog dækker som regel kun over et enkelt sprog) kommer den sproglige diversitet til at spille en afgørende rolle for den måde den kollektive identitet former sig som national bevidsthed. Man kan sige, at bogtrykkerkunsten (godt hjulpet af reformationens behov for den kapitalistiske produktionsmåde) udgør den tekniske betingelse for udviklingen af national bevidsthed, mens den lingvistiske diversitet kommer til at udgøre bevidsthedens kvalitative fundament. Således sættes ifølge Andersons logik de talte sprog i spil mod hinanden rent teknisk, mens den heraf følgende udvikling af national bevidsthed bliver et udslag på de (urgamle)

sproglige hegemonier: Med Gutenbergs bogtrykkerkunst bliver sproget det magtmiddel,

som bestemmer national bevidsthed. (Figur 2)

Eksempelvis blev der i Danmark med kirkeordinansen 1537/39¹⁸ givet anvisning til præsterne om hvilke bøger de måtte have og til universitetet om at sørge for at skaffe dem; (Arup, 1932:504,513) heriblandt især en ordentlig oversættelse af Luthers bibel til dansk.¹⁹ Desuden blev der med kirkeordinansen indført censur, således at alle danske udgivelser skulle godkendes af landets klerikale ledelse (universitetsprofessorerne og bisperne): "ingen bøger maa trykkes i Danmark paa dansk, latin eller tysk, heller ikke i Danmark sælges bøger, der er trykt i udlandet, »synderlig om de indeholder enten det troen er anrørende, eller det hører til lands eller stæders regimenter og husholdning, medmindre end de tilforn bliver udi vor høje skole oversat og faar et godt vidnesbyrd af hver superattendent«." (Arup, 1932:514) Anderson hæfter sig især ved, at sproget som magtmiddel betyder, at det herskende historiesyn bliver underlagt en almen udbredt lineær orden, at historie bliver til "komparativ historie." Argumenterne synes at stamme fra Foucault, som i *Ordene og tingene* fra 1966 viser, at denne "lineære orden" opstår i den klassiske periode (1650-1800), fordi man i denne periode ved hjælp/brug af sproget begynder at analysere tingene efter en lineær [*successiv*] orden. (Cf. Foucault, 1999:122) Det er ifølge Foucault symptomatisk for "den generelle Grammatik," at sproget ikke længere opfattes som et kommunikationsmiddel men som et middel til at forbinde den måde ting tager

¹⁸ Kirkeordinansen blev først udstedt på latin (1537) og efterfølgende oversat (af Palladius) og udstedt på dansk (1539). I 1542 føjedes endnu 26 artikler til og den blev udstedt og vedtaget en tredje gang. (Cf. Arup, 1932:503-04)

¹⁹ Den danske udgave af Luthers bibel, den såkaldte "Christian d. III's bibel", udkom – efter gennemgribende revision af bl.a. Palladius – i et oplag på 3000 i 1550. (Cf. Arup, 1932:513)

sig ud (repræsentation) med den måde tingene opleves på (refleksion). At sproget i den klassiske periode antager denne funktion er ifølge Foucault en gennemgribende forandring fra, at det indtil da havde været brugt primært til at kommentere tings repræsentationer med. Kendetegnende for den nye orden er desuden, at den gælder på to plan, både som den orden, der studeres og som den orden hvormed der studeres. Foucault skriver: "Den generelle grammatik er studiet af ordordenen i dens forhold til den simultanitet, den har til opgave at repræsentere." (Ibid:123) Dvs. at den lineære orden indenfor den klassiske periode ifølge Foucault er hegemonisk i forhold til sproget; det er både den der søges i analysen af sproget og den hvormed analysen foretages. Sproget er "repræsentationens konkrete forbindelse med refleksionen." (Ibid:123) For individet er sproget i den klassiske periode ikke så meget et middel til at kommunikere med, det er snarere "vejen, ad hvilken repræsentationen nødvendigvis kommunikerer med refleksionen." (Ibid:123) På den måde bliver sproget en samtidsfilosofi, eller en form for erkendelse i hverdagen, hvilket Foucault også antyder med henvisning til de Tracy (1805): "I deres mest generelle form består det at erkende, og det at tale, først og fremmest af at analysere repræsentationens simultanitet, at skelne mellem dens elementer, at etablere relationerne, der sammensætter dem, og de mulige rækkefølger, man kan udrulle dem i; ånden taler og erkender i samme åndedrag, for »det er gennem de samme fremgangsmåder, man lærer at tale og man opdager principperne bag verdens system, eller principperne bag den menneskelige ånds operationer, det vil sige alt det, der er ophøjet i vore erkendelser«." (Ibid:127)²⁰ At vide bliver at tale korrekt.²¹ Ethvert sprog må derfor udbedres ud fra den højere analytiske orden, som intet sprog følger nøjagtigt. Til selve grammatikkens natur hører således "at være foreskrivende, slet ikke fordi den ønsker at påtvinge normerne for et smukt sprog, der er tro mod den gode smag, men fordi den henfører den radikale mulighed for at tale til repræsentationens ordning." (Ibid:127) Med grammatikken frigjortes således ifølge Foucault et "helt historisk felt" som ikke tidligere havde været muligt, og efterhånden bliver sproget, med den nu afdøde litteraturprofessor ved Colombia University, Edward Saids ord "[...] less of a continuity between an outside power and the human speaker than an internal field created and accomplished by language users among

---

²⁰ Foucault citerer fra Destutt de Tracy: *Éléments d'Idéologie*, Paris, 1805.

²¹ Den filologiske videnskab, som udførte sig i den klassiske periode, kommer således til at beramme et magtspil, hvis baggrund er sproget.

themselves." (Cf. Anderson, 1991:70) Det er formentlig overvejelser som disse, der får Anderson til i meget nedsættende og abrupte vendinger at beskrive Herder og hans tanker om, at national identitet er knyttet specifikt til et folkesprog, som en kapitalistisk "drøm" og i ledtog med "humanismens" udvikling af "komparativ historie." (Ibid:68) At Herders "folkesprog" kan slå tilbage i en privat ejendomslogik, kan ikke afvises, især ikke når man medtænker, at man op igennem det 19. århundrede oplever en stor interesse for mere eller mindre videnskabelige udredninger af sprog og sprogområder; herunder udredninger af ejerskabsforhold direkte relateret til sprogområder. (I Danmark fx Allen 1848, Worsaae 1850, A. B. 1891) Men det forklarer ikke, hvordan Herders bidrag til transformationen af begrebet "folk" og hans indsats til fordel for folkesuveræniteten og folkeånden har medvirket til at præge historieforståelsen i retning af "komparativ historie." Selvfølgelig var (og er) filologi baseret på studier af grammatik og sprogstammer, dvs. komparative og til dels kvantificerbare kategorier, og selvfølgelig har denne kategoriske/taksonomiske videnskabs fremkomst haft basal betydning for vores opfattelser af ting og for sammenhængen mellem ord og ting, ligesom den også har bibragt os en forståelse af fortiden som et nedskrevet og afsluttet kapitel. Men dette er ikke ensbetydende med, at det er Herder, som – med sit fokus lagt på folkekultur, folkeviser, folkeånd og på folket som et kvalitativt væsen – har fremskaffet et særegent komparativt historiesyn og en dertilhørende kvantitativ og positivistisk indstilling til livet. Tværtimod var Herder (endogså som romantiker) med til at overdrage den klassiske periodes forhold til sproget som et overmægtigt objekt til den moderne tid, hvor "identitet" bliver det centrale emne og hvor sproget blot bliver en væsentlig faktor i forhold til at vide hvem man er. Til eksempel fremhæver Molbech i forordet til sin ordbog fra 1859, at "[...] Ordbogens Bestemmelse [...] fra først af [har] været at give den almindelig Brugbarhed, at gøre den til en Folkebog, mere end til et værk, bestemt for enkelte Lærdes Brug i de vanskeligste, sjældent forekommende Tilfælde." (Molbech 1859 [1833]:XII) Nogenlunde samtidig udgaves i Norge Ivar Aasens nye grammatikordbog (1848) og ordbog (1850), begge som følge af og medvirkende til de voksende krav om at få et specifikt norsk skriftsprog til fordel for dansk. (Cf. Anderson, 1991:75) Både Molbechs og Aasens intentioner stemmer således godt overens med Herders tanker om folkelighed og forhåbninger til sproget, samtidig

med at de dels antyder en kamp om at fastslå sproglige ejerskabsforhold, men også understreger sprogets underordnede status i forhold til (national) identitet.²²

Da man i det 19. århundrede begyndte at definere deciderede nationalsprog rundt omkring i Europa, (cf. Anderson 1991:74f og Hobsbawm 1992:14) var det i nationens interesse, at man hævdede sproget, ikke omvendt. På nogenlunde samme tidspunkt i historien – overgangen fra den klassiske til den moderne periode – indtræder "mennesket" som nyt historisk fundament. Iflg. Foucault bliver "mennesket" (og ikke sproget) herefter udgangspunkt for al filosofi, erkendelse og hverdagsliv. Sproget fortsætter naturligvis med at spille en vigtig rolle, i det mindste fordi det stadig (både principielt og i praksis) er umuligt at reflektere uden for sproget, men det fortsætter ikke med at være livets dominerende aspekt. I den moderne periode er det dominerende aspekt ved livet mennesket. Så fra at have været opfattet som en forholdsvis afgrænset gruppes personlige ejendom, som var essentiel for, at gruppen kunne forestille sig at være et fællesskab, (cf. Anderson 1991:84) bør sproget nu opfattes som et middel til at indordne sig som menneske. Og da det moderne menneske er nationaliseret, er sproget et middel til at tilegne sig national identitet. Det er således ikke sproget, men menneskets nationale identitet som opleves som en national ejendom. Sproget er blevet et magtmiddel som forsvare den nationale ejendom.

Af sted med postmodernistisk romanticisme

I det store virker Anderson for fokuseret på sin postmodernistiske sproglære til rigtigt at indse, hvilke latente problemer hans teori er tyngt af. Når sproget opfattes som en så dominerende faktor som hos Anderson, mistes muligheden for at adskille forskellige (sproglige) udtryksformer fra hinanden, som dem der eksempelvis kommer til udtryk indenfor eller udenfor en borgerlig offentligheds rammer. Uanset om et nationalt udtryk er borgerligt eller fremmedfjendsk må det i henhold til Anderson opfattes som virkninger af det samme sprog, og derfor bliver den substantielle forskel mellem udtrykkene sekundær. Naturligvis er sproget, som Anderson skriver, af en anden orden end "nationale emblemer som flag, folkedragter o. lign.", sproget er

---

²² I Molbechs efterskrift om det danske sprogs oprindelse ser vi specifikt hvordan sproget behandles indenfor en ejendomsretslogik og som led i bestræbelsen på at definere dansk identitet. Molbech konkluderer nemlig, at det danske sprog tilhører den germanske/gotiske sprogstamme. Han bemærker i denne anledning i øvrigt, at islandsk er det nærmeste vi kommer til et oprindeligt skandinavisk sprog, og at dansk og svensk er dialekter heraf. Men det betyder jo ikke (modsat hvad vi med Anderson burde forvente), at dansk identitet er en afart af islandsk.

jo ikke – som i den klassiske periode – en genstand men et middel, hvormed man forholder sig til genstandene. I den forstand kan man godt sige, at sproget er "indfødt" [*vernacular*] på en anden måde end fx flag, folkedragter og fodboldlandshold, men i denne forbindelse er sproget bare ikke decideret nationalistisk. Som "vores" indfødte middel til at kommunikere med og til at forstå verden og os selv udfra (eller med) strækker sproget sig langt ud over de forsimplede nationalistiske begrænsninger, som fx MF Søren Krarup (der som bekendt i øjeblikket, 2007, er "indfødsretsordfører" for Dansk Folkeparti) identificerer sproget med. (Fx Krarup 2001) Og hvis man, som Anderson, opfatter "nationalsangen" (= nationalsproget + en tekst) som udslag på, hvordan sproget opstemmer nationalfølelsen, (Anderson, 1991:145) opfatter man jo sproget som emblem på niveau med nationalflag, folkedragter mm., og det var jo netop ikke meningen.

Man kan selvfølgelig ikke datere et sprogs fødsel på samme måde som man præcist kan finde datoen, hvorpå sproget officielt blev ophøjet til nationalsprog, sproget er altid ældre end nationen. Men når hypernationalister og nationalromantikere opfatter sproget, dvs. nationalsproget, som noget ligeså helligt som den fædrene jord der betrædes, som noget der i forhold til alt andet er inkommensurabelt, dvs. nedgroede og nedarvede værdidomme, som ikke tåler at blive målt med samme mål, som noget andet, er det jo ikke fordi sproget af natur er oprindeligt og uforknýt nedarvet. Tværtimod er den tanke jo ligeså forestillet, som det imaginære fællesskab, Anderson påstår at sproget genererer. Sproget i dag er snarere et magtmiddel, som spilles ud for at bekæmpe afgivelsen af den kontrol, som eliten har tabt, siden folket som følge af den moderne nationalstat har opnået suverænitet. Og hvis sproget i denne sammenhæng fremstår som "rooted beyond almost anything else [...]" (ibid:145), er det, fordi man ved at fremhæve det på denne måde hævder en elitær kontrol – netop på bekostning af sproget som noget hverdagsligt og alment.

Tilfældet er formentlig, at der nu to årtier efter udgivelsen af *Imagined Communities* er indtrådt aspekter i nationalismedebatten, som fordrer en anden bevågenhed end den Anderson belærte os om i 1983. I hvert fald forekommer eksempelvis den nationalistiske bevægelses stærke og folkevante religiøsitet, som en væsentlighed, der ikke indordner sig sproget som en førsteordens determinant, men snarere som et aspekt ved nationalismen, der netop formår at spille sproget ud som en særlig vigtig indsats i kampen for at bevare den nationale kontrol med folkets oplevelse af at væ-

re nationalt og (i Danmark) evangelisk lutheransk. Og det må i den forbindelse anses som en latent foreteelse, at Anderson ikke tillægger reformationen større betydning (altså uafhængig af den sproglige diversitet) i forhold til udviklingen af national identitet frem for at insistere på princippet om sprogets hegemoni. Både i forhold til den religiøse nationalisme, der dagligt berører os fra forskellige brændpunkter rundt om i verden, og som vi i Europa blev gjort så rigeligt bekendt med under krigene i Eksjugoslavien i begyndelsen af 1990'erne, og i forhold til de hundredvis af religiøst funderede krige, der altid i en eller anden form har ligget bag kampen for at opnå nationalt herredømme, virker det som en postmodernistisk romanticisme at fokusere på sproget både som vor tids nationale problem og som årsagen til vor tids nationale problem.

Det som man i 1983 kunne opfatte som et "forestillet" fællesskab, genereret af sproget, bør i dag forstås som en "kollektiv erindring" eller en "indgroet idé." Og hvad er så forskellen? Ja, måske er der kun den forskel, at tiden er en anden, og derfor er de historiske sandheder og vores erkendelse af verden det også. Anderson burde være den første til at indse, at det er for let at skrive, at "from the start the nation was conceived in language, not in blood[.]" (Ibid:145) De mange millioner torturerede og dræbte i Rwanda, Eksjugoslavien og Irak (for bare at nævne et par af de seneste steder, hvor et mismask af religiøse og etniske forskelle har ført til folkedrab) er ikke døde, fordi verden er en lingvistisk diversitet, hvor troskaben til familien overføres til staten, fordi man kalder staten for "fædreland" og nationalsproget for "modersmål," men fordi magtforhold ude af propositioner, godt støttet af religiøse og etnocentriske dominanser, får lov til at herske. Det er ikke en sproglig orden, som behersker verden; det er magtforhold af foruroligende styrker, som hersker i den. Når man vedholdende fastholder sproget som en "overdiskurs" under hvis herredømme alle former for nationale udtryksformer er sekundære, begår man efter min opfattelse en frappant fejl, idet man herved negligerer den diskursive differens, som (gennem sproget) fastholder samfundet som noget – på godt og ondt – dynamisk.²³

---

²³ I et poetisk og eftertænksomt efterskrift til 2nd edition (1991) råder Anderson bod på den latente letsindighed, hvormed han i 1983 omgikkes historiens faktiske tragedier. Han beskriver her nationer, som sociologiske størrelser i historiske omgivelser, der – parallelt til mennesker – er afhængig af fortællinger om dem selv for at erhverve sig en identitet. Ud af en nations fradragelse af fortidige synder springer behovet for fortællinger om fortiden: "[that] which [...] can not be »remembered«, must be narrated." (Ibid:204) Således erkender Anderson – som Smith, hvilket vi skal se i det kommende kapitel – betydningen af at genopleve historiske erfaringer som en væsentlig virkning i forhold til at etablere og vedligeholde national identitet. I denne udlægning er det nationens privilegium at definere rammerne for de genfortællinger af historiske forhold, mens det bliver folkets opgave at sørge for at genfortællingerne af nationalhistorien foregår under ordnede former.

Anthony D. Smiths genealogiske genvej til national identitet

Når det [...] drejer sig om at bestemme strukturen af det der siges på det sted, hvor vi befinder os i dag, er det ikke tilstrækkeligt at lave en analyse af diskursen. Men er nødt til at forstå diskursen som produktet af et samlet arbejde[.]

Pierre Bourdieu: Hvem skabte skabte, Akademisk Forlag, 1997 (opr. 1974)

Ifølge Anthony D. Smith er den mest basale definition på national identitet at det er et kollektivt fænomen. Han diskuterer national identitet i forhold til årsager, væsen og konsekvenser, og metodologisk beskrives arbejdet som "historical sociology of national identity." (Smith 1991:vii) Udgangspunktet for den historiske analyse er at "we cannot understand nations and nationalism simply as an ideology or form of politics but must treat them as cultural phenomena as well." (Ibid:vii) Smith forventer at kunne definere national identitet som et kollektivt fænomen, der både tager sit udspring i et – af tiden eller andet – installeret kognitivt og ontologisk råderum og medvirker til at forme (eller vedligeholde) de kognitive og ontologiske rammer, som er dets egen forudsætning. Metodikken er et eksempel på en såkaldt "hermeneutisk cirkel" og fordrer en fundamental sammenhæng mellem ideologi og praksis.

Smiths "historiske sociologi" bygger på antagelsen, at det specifikke har en almen karakter, samtidig med at det almene udstikker de rammer, som er betingelsen for det specifikke. Tilsvarende har de kulturelle fænomener, man kan iagttage, en betydning, som strækker sig udover (eller bagom) den oversete og negligerede status, de ofte i offentligheden opleves at have. Formålet med Smiths historiske sociologi er at materialisere de diskurser, som af tiden, magtkonstitutionen, politikken og offentligheden er blevet usynlige, men ikke uvirksomme. Arbejdet er således genealogisk, men Smith anlægger samtidig en definitiv og normativ skelnen mellem national identitet og nationalisme, som ikke stemmer helt overens med de genealogiske principper, som eksempelvis Foucault har opridset. (Jf. mit afsnit om "Metodeovervejelser.") Smith opfatter således *national identitet* som noget uomgængeligt, som en historisk nødvendighed, der i sidste ende sikrer individer ontologisk i deres individuelle tilværelser i en verden under forandring, og *nationalisme* som et intolerant onde, der sætter kulturer op imod hinanden, ødelægger politiske fællesskaber og som kun kan "drag humanity into a political Charybdis." (Ibid:18) Herved fremstår Smiths histo-

riske analyse som "lettere" end de genealogiske kulturkritikker, som er kendt fra eksempelvis Weber, Foucault og Adorno; dels ved ikke at forholde sig konsekvent til den induktive kraft i den hermeneutiske cirkel, dels ved overvejende at opfatte historien historisk og ikke, som han ellers lægger op til i sin introduktion og som jeg har gennemgået, genealogisk, dels ved i sidste ende at skelne normativt mellem national identitet som en nødvendighed og nationalisme som en sygdom. Men denne temmelig ordinære og analytiske tilgang til en historisk og genealogisk problemstilling bliver også Smiths force, fx i forhold til Anderson 1991[/1983], idet Smith formår at fremstille en konsistent model af hvordan et fællesskab bliver til en nation, hvordan national identitet og nationalisme udvikles og således også, hvad national identitet og nationalisme betyder i praksis.

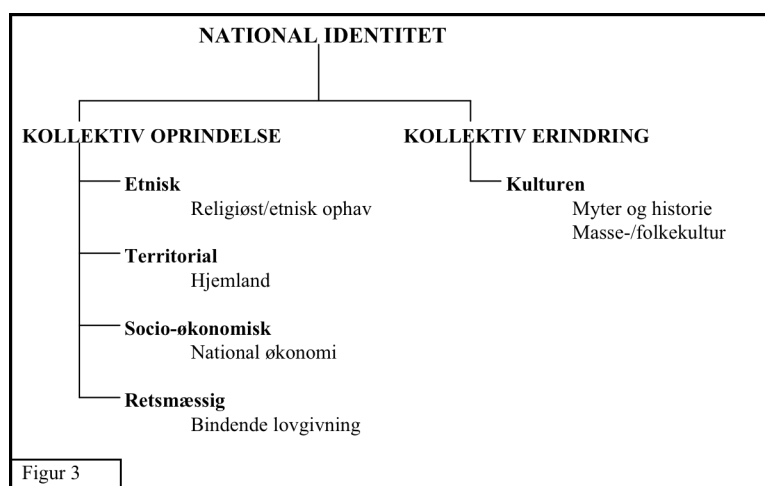
Frem for at forholde sig eksplicit kritisk til fundamentale forhold i verden, som fx sproget, foreslår Smith, at man, inden man når så vidt, først må forstå de præmoderne forgængere til moderne nationer og således relatere spørgsmål om national identitet og nationalisme til spørgsmål om etnisk identitet og fællesskab, eller slet og ret til "identitet." Smith argumenterer, at der altid har fandtes kollektive identitetskategorier og at der langs med udviklingen af disse kan spores en direkte historisk sammenhæng mellem præmoderne etnisk identitet, som man ifølge Smith endnu kan finde i fx Østeuropa og Asien, og moderne national identitet, eller mellem traditionelle fællesskaber og moderne nationalisme.²⁴ National identitet er iflg. Smith et historisk samlingspunkt for etnicitet, kultur, territorielt tilhør, socio-økonomiske status og retsopfattelse. Tanken er, at national identitet *ikke* er at sidestille med etnisk identitet, kulturel identitet, osv., men at disse er underordnet den nationale identitet, som således forstås som en højereordnet kategori end de andre identitetsskabende kategorier: "National identity and the nation are [...] composed of a number of interrelated components – ethnic, cultural, territorial, economic and legal-political." (Ibid:15) I praksis er national identitet den eneste af de identitetsskabende kategorier, som er i stand til at samle individer på tværs af alle andre distinktioner; dvs. at man tendentielt er fx dansker mere end, man er arbejder eller funktionær, homoseksuel eller heteroseksuel, ung eller gammel, sjællænder eller bornhol-

---

²⁴ Flere af Smiths distinktioner fremstår i denne sammenhæng forholdsvis etnocentriske. Fx beskrives nationer indenfor "the Western model of national identity" som "culture communities", hvor civilsamfundet og den offentlige kultur gerne fremstår som garant for individets demokratiske frihed, hvorimod den etniske "rather different model of the nation [...] »populist« in tone" fastholder nationen som et fællesskab baseret på "birth and native culture[...]" hvor individet forbliver "organically [...] a member of the community of [its] birth [...] for ever stamped by it." (Smith 1991:11-12)

mer, romersk-katolsk eller lutheransk evangelist, osv. At samlingen af en kollektiv national identitet hen over andre kategoriske fællesskaber ikke er vilkårlig ligger mellem linjerne. Smith fremhæver "kulturen" som det felt, der formår at inkorporere "underfællesskabernes" kategoriske forskelle som betydningsgivere til den samlende kollektive nationale identitet. Dvs. at det nok spiller en kulturel forskel om vi er fx mænd eller kvinder, børn eller voksne, rige eller fattige, men at forskellene i sidste ende samler os forstærket om én kollektiv national identitet. Således udgøres national identitet, ifølge Smith, på den ene side af faktorer som er knyttet til oprindelse (etnisk, territorial, retsmæssig og økonomisk) og på den anden side af en kultur som formår at samle de mange forskelle i oprindelse i en højereordens kollektiv national identitet.

I praksis virker kulturen ifølge Smith som en slags kollektiv hukommelse for både folket og nationen, som gennem generationer er i stand til at vedligeholde den fælles nationale historie.

Denne opdeling er illustreret i figur 3, hvor det klarere fremgår, at national identitet ifølge Smith først og fremmest består af forskellige former for kollektive oprindelser og en kultur

til at samle, vedligeholde/udvikle og organisere fortællingerne om disse oprindelser, således at de på tværs af forskellige underfællesskaber og specifikke forskelle samles under én kollektiv fællesnævner. Indenfor denne model må kulturen opfattes som formen for udlevelsen af den nationale identitet, og etnicitet, territorialitet, økonomi og jura, som nationalidentitetens overdragede (og i denne forstand "objektive") kræfter. Måden, hvorpå den kulturelle form forbruger de overdragede kræfter, kommer til at udgøre den nationale identitet, som iflg. Smith formår at sammenholde et fællesskab på tværs af de specifikke kategoriske fællesskaber (etniske, territoriale, socioøkonomiske, retsmæssige).

Nationernes etniske kerne

En nation etablerer sig iflg. Smith på basis af et kulturelt fællesskab, som formaliserer sig omkring et specifikt vidensfelt. To forhold er centrale for denne nationsdannelse: For det første etableringen af det etniske fællesskab, *ethnie*, for det andet overgangen af det etniske fællesskab, *ethnie*, til en etnisk kerne [*Ethnic core*] i formaliseringen af nationen.

Modsat Hobsbawm, som hævdede, at et nationalt vidensfelt bliver præsenteret for befolkningen fra oven, mener Smith, at et folke- og kulturelt fællesskab udvikler en sammenhængende kerne af viden til at forstå sig selv ud fra. Og han fremhæver endvidere, at det er *ethniens* folkelige viden, som gør det muligt for fællesskabet at interagere med omverdenen uden at tabe sin kohærens og selvstændighed. For så vidt tilværelsen for en *ethnie* tillader det (erhvervelsen af land, autonomi, sprog, markeds kræfter, religion, krig, osv.) kan den i følge Smith formalisere sig som den centrale kerne i en nation. I en nation vil den etniske kerne først og fremmest være garant dels for kulturelle traditioner (symbolisme, normativitet, værdisæt, osv.), altså etnisk og kulturel konsistens, dels for kulturel flux, dvs. styrken til at blive gennemstrømmet af udefra påvirkende kulturelle impulser uden at miste sin egen sammenhængskraft men derimod evne at adoptere nye kulturelle tendenser.

Udover at være kendetegnet ved et særligt egennavn, kan en *ethnie* iflg. Smith kendes ved en specifik betoning af betydningen af myter om afstamning og historiske erindringer samt ved anerkendelsen af flere forskellige kulturelle lejre, som har netop det etniske tilfælles, og som artikulerer den samme etnicitet i forskellige kulturelle sammenhænge (religiøse, sproglige, institutionelle, osv.). Desuden er en *ethnie* altid historisk i dobbelt forstand; dels ved at de kollektive historiske erindringer spiller en primær rolle for sammenholdet i fællesskabet, dels ved at historien har spillet en primær rolle i etableringen af en fælles kultur og fortsat vil spille en primær rolle for udviklingen af denne kultur. Endelig vil en *ethnie*, hvis mulighederne tillader det, konstituere sig som en kerne [*ethnic core*] i formationen af en nation. Smith skriver: "Collective cultural identity [*ethnie*] refers not to a uniformity of elements over generations but to a sense of continuity on the part of successive generations of a given cultural unit of population, to shared memories of earlier events and periods in the history of that unit and to notions entertained by each generation about the collective destiny of that unit and its culture." (Ibid:25) Det er værd at bemærke, at selv

om en *ethnie* er begrænset af forskellige kategoriske rammer, er der indenfor disse forholdsvis fri mulighed for individuel fortolkning. En *ethnie* kan således sagtens indeholde forskellige (og endda uenige) fraktioner, som sammen former en fælles identitet. Vigtigst for det etniske sammenhold er ifølge Smith myten om en fælles afstamning. Opfattelsen af at være del af en stor, historisk familie, en supra-familie – som fx "Familien Danmark," bygger på sådanne myter. Typisk etableres sådanne myter på baggrund af studier eller dokumentation af faktiske begivenheder, enten i form af specifikke heltegerninger (som dengang General Rye narrede den talstærke tyske hær til at følge efter sig op igennem Jylland for at efterlade dem måbende ved Helgenæs og selv lade sig og sin enhed fragte med skib til Bogense for at befri Fredericia) eller i retning af mere politiske og almene omvæltninger (fx Stavnshåndets ophævelse). Fælles for disse historiske begivenheder er, at de kommer til at spille en korporativ rolle i dannelsen af myter, som gør etniske fællesskaber i stand til at hævde sig selv i forhold til verden.²⁵ Smith skriver: "It is not only that widely believed dramatic tales of the past serving present or future purposes grow up readily around kernels of well-attested events: in addition, myths of political foundation, liberation, migration and election take some historical event as their starting-point for subsequent interpretation and elaboration." (Ibid:22) Teorien er, at (dokumenterede) historiske begivenheder tillægges en sådan særlig betydning, at de bliver til fundament for udviklingen af en særlig "legende," som med tiden bliver en slags referenceramme for hele det etniske fællesskab.²⁶ Ved at associere den dokumenterede historie til udviklingen af særlige samfundsmæssige forhold tillægges historien en indiskutabel politisk værdi, og enhver omgang med de dokumenterede historiske begivenheder vil følgelig medvirke til at præge historien politisk. Man kan iflg. Smith behandle overleveringer som "historical events," men når deres betydning ligger i "the legends of foundation with which they are associated" er det ikke muligt at tale om objektiv historie. Således har i praksis denne politiske kapital, som historien præges med, større betydning for den kollektive identitet end fx beboelsen af landet eller den faktiske (og utilnærmelige) objektive sandhed i historien. (Smith, 1991:23) Paradoksalt nok anvendes påstanden om en historisk sandhed gerne som

---

²⁵ Det er eksempelvis en decideret dansk opfattelse, at bønderne frem til stavnsbåndets ophævelse i udpræget grad var både fattige og underkuede, ligesom selve stavnsbåndets indførelse er et alment udbredt symbol på, at bondestanden blev underlagt en politisk orden, som den ikke selv havde mulighed for at præge, og som byggede på bondens underkastelse. Vi opfatter samlet set stavnsbåndets indførelse og ophævelse som symbol på den politiske dagsordens undertrykkelse af bondestanden og på bøndernes frigørelse. (Cf. Korsgaard 2004a:173)

²⁶ Dette er tilfældet med den almene opfattelse af Stavnsbåndets ophævelse som en demokratisering af magten og ikke, som tilfældet ellers snarere var, en militærreform. (Cf. Damsholt 2000, Korsgaard 2004a:173f)

et nationalistisk argument for den politiske værdiladning, der har utilnærmeliggjort den objektive historie.

Ifølge Smith udvikler en *ethnie* sig i praksis som følge af fire forskellige faktorer; organiseret religion, kulturel imødekommenhed, folkelig opbakning og myten om at være noget særligt. 1) Religion må ifølge Smith endelig ikke forstås som en ortodoksi, der udelukkende fastholder følelsen af et lukket etnisk fællesskab. Tværtimod er det væsentligt at religionen er organiseret som følge af en historisk reform eller religiøse bevægelser. Viden om historiske reformer er vigtigere end nutidigt ortodoksi. Det vil med andre ord sige, at Smith opfatter religion som mere end en isoleret tro på en bestemt gud. Tilsvarende opfattes 2) kulturel imødekommenhed som evnen til at indgå i **selektive** relationer med omverdenen, altså egentlig som en kulturel kontrol, der gør det muligt at affinde sig med, at den omkringliggende verden er en realitet, som har en, for det etniske fællesskab, autonom betydning, og følgelig bruge denne betydning snarere end selv blive brugt af den. (I del 2 vil jeg synliggøre dette aspekt i en analyse af, hvordan danske patrioter bruger Tysklands krav på Slesvig til at udvikle den danske nationale identitet.) En *ethnie* overlever iflg. Smith ikke ved at isolere sig, men ved at involvere sig i relationerne til omverdenen. (Ibid:36) Som en *ethnies* tredje faktor nævner Smith 3) en bred folkelig opbakning, gerne fordelt i folkelige bevægelser og aktiv deltagelse i politik og kultur. Der må naturligt nok være en eller anden grad af civilsamfund og folkelig participation for at der kan eksistere et folkeligt fællesskab. Den fjerde parameter for en *ethnies* overlevelse og udvikling er 4) myten om at være udvalgt – altså en slags prædestinationsmyte, som den vi kender fra Webers analyse af den protestantiske etik. Ved at kunne begrunde sin kollektive tilstedeværelse i et givent tilhør (fx til et bestemt territorium) etableres for det første troen på det etniske fællesskabs umiskendelige berettigelse. Fællesskabet opfattes som noget væsentligt, noget definitivt, som ikke er til diskussion. For det andet indebærer det at være særlig udvalgt en mængde krav og politiske og folkelige forpligtigelser – Smith kalder det meget rammende for "a conditional salvation." (Ibid:37) For det tredje medfører myten om at være særlig udvalgt en latente stræben efter fortidige (oprindelige) standarder: "Salvation [...] requires a return to former ways and beliefs [...]." (Ibid:37)

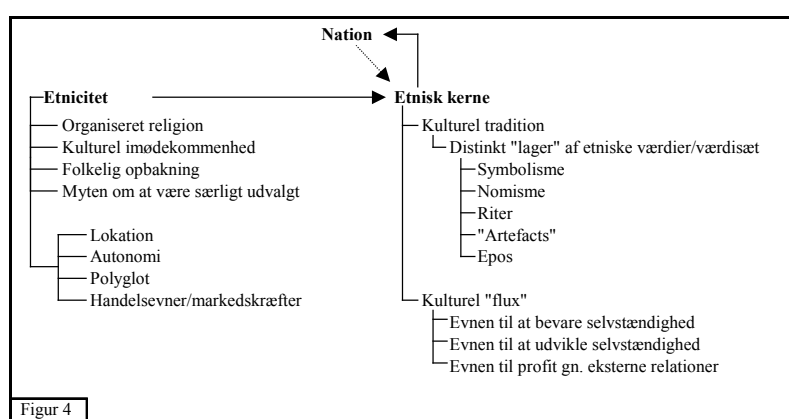
Tilsammen giver disse fire faktorer en følelse af at have en fælles afstamning, et kulturelt slægtskab med den fortid hvor det etniske fællesskab formedes og en sikkerhed

til at være i stand til at indgå i relationer med omverdenen. Herved fremstår fællesskabet som en supra-familie og fortiden som en oprindelse af rene standarder, der altid må forsøges genvundet. Et medlemskab af supra-familien indebærer anerkendelsen og udøvelsen af en mere eller mindre defineret social nomisme, en bundethed til supra-familiens væsentlige normer, indlejret i fællesskabets oprindelige standarder. Fortolkningen af fortiden bliver herved et udtryk for sammenhængen mellem national historie og national identitet, mens det etniske fællesskab først og fremmest kommer til at tilhøre folket. (Se også Anderson 1991:201)

Nationer

Ifølge Smith styres *overgangen* fra *ethnie* til etnisk kerne (fra fællesskab til nation) som regel "fra oven," dvs. af præster, lægmænd, poeter, statsmænd osv. Nationen defineres formelt og folkesjælen installeres næsten objektivt. Smith skriver: "Ethnic cores [...] are fairly cohesive and self-consciously distinctive *ethnies* which form the kernel and basis of states and kingdoms[.] [These] subjectively unified communities of culture [form] the core around which large and powerful states [erect] their administrative, judicial, fiscal and military apparatus, and [proceed] to annex adjacent territories and their culturally different populations." (Smith 1991:39)

En etnisk kerne er i sagens natur helt central for en nations form og karakter: "[A] state's ethnic core often shapes the character and boundaries of the nation; for it is very often on the basis of such a core that states coalesce to form nations." (Ibid:39).

For så vidt tilværelsen for en *ethnie* tillader det (erhvervelsen af land, autonomi, sprog, økonomi, markedskræfter, religion, krig, osv.) kan den

således iflg. Smith formalisere sig som den centrale kerne i en nation. (Figur 4) I en nation vil den etniske kerne først og fremmest være garant dels for kulturelle traditioner (symboler, normer, værdier osv.), altså etnisk og kulturel konsistens, dels for kulturel flux, dvs. evnen til at blive gennemstrømmet af udefra påvirkende kulturel-

le impulser og den hertil knyttede mulighed for at inkorporere nye kulturelle tendenser og profitere af omgivelsernes tilstedeværelse. Det må endvidere bemærkes, at en nation opfattes som et "multidimensional concept, an ideal type that provides a standard [...] which concrete examples imitate in varying degrees [and which] show considerable variation in the degree to which different processes [...] have developed and combined to produce an approximation to the ideal type of the nation." (Ibid:43) En af de væsentligste styrker ved national identitet funderet i en etnisk kerne er, at forskellige, i visse tilfælde modstridende, praksisser har en kombineret og forstærkende effekt i forhold til udviklingen af den standardiserende nationale identitet.

Nationsdannelse gennem laterale og vertikale fællesskaber

1700-tallets occidentale opfattelse af, at verden (eller i hvert fald den vestlige verden) består af forskellig nationer, hver med sit særpræg, og at den politiske magt først og fremmest udspringer af et nationalt fællesskab, udgør ofte en historisk grænse for national identitet. (Cf. ibid:51f) Men iflg. Smith er det vanskeligt at forestille sig, at nationale fællesskaber skulle være sprunget ud af intet omkring 1789. Smith indfører derfor en skelnen mellem laterale og vertikale fællesskaber for at kunne behandle opkomsten af en nation som følge af etableringen af etniske "prænationale" fællesskaber, og ikke som en effekt primært af det 18. århundredes reformbevægelser. Det kan ifølge Smith godt være, at nationalismen (som doktrin eller bevægelse) er en direkte konsekvens af eller et decideret modspil til den kraftige moderne vækkelse, som Vesten oplevede i tiden omkring de mange nationale revolutioner, men det rører ikke ved, at det nationale (som paradigme) har en anden og meget længere forhistorie. Skellet mellem laterale og vertikale fællesskaber markerer, ifølge Smith, de to mest markante ruter, som de nationer, vi kender i dag, har formet sig efter. (Ibid:54)

Et lateralt fællesskab er typisk sammensat af en øverste myndighed (aristokratisk, klerikalt el.lign.) og en bred almenhed (almue). Termen lateral (sidesluttet) kommer af, at sådanne fællesskaber er begrænset socialt af det øverste stratum, som til gengæld gerne knytter bånd til omkringliggende (sidesluttede) laterale fællesskabers øverste strata. Som følge heraf er laterale fællesskaber uden en inderlig og stærk socialitet og de er sjældent skarpt afgrænset fra omverdenen. En fælles laterale etnici-

tet er en direkte aflejrning af fællesskabets øverste stratum.²⁷ Således kan et lateralt fællesskab indlemme nye og fremmede folk efter behov, fx i takt med at de bliver erobret, uden at tillade nogen egentlig kulturel diffusion fra det øverste stratum og ned, dvs. uden at den øverste myndighed afgiver nogen egentlig magt til folket. Sådanne forholdt det sig ifølge Smith med alle de store europæiske nationer (England, Spanien, Frankrig, Holland, Polen, Rusland m.fl.) i hvert fald frem til langt ind i det 15. århundrede, og man kan endnu i dag finde tydelige spor fra denne fortid i den stærke separatisme i fx Baskerlandet og Catalonien. Disse omfattende europæiske nationer markerer sig imidlertid tydeligt ved tidligt at bureaukratisere det laterale fællesskab og således åbne op for muligheden for en egentlig statsdannelse, i første omgang dog uden at afgive magt fra oven (kirken), og den evidente styrke det gav dem (fx i forhold til at mønstre en stærk hær) har ifølge Smith gjort dem til rollemønstre for en stor del af verden i overgangen fra et være en *ethnie* til at blive en nation. (Ibid:54ff) Dette er iflg. Smith bl.a. sket som følge af reformeringen af kirken og den følgende etablering af et verdsligt uddannelsesvæsen samt som følge af institutionaliseringen af fællesskabets administrative apparat (bureaukratiet): "It was through these [...] revolutions [...] that outlying regions and their *ethnies* and middle and lower classes were incorporated into the dominant lateral ethnic culture through the agency of the bureaucratic state. The creation of secular, mass nations was ultimately the outcome of a vigorous programme of political socialization through the public, mass education system." (Ibid:61)

I kontrast til de laterale fællesskaber er et vertikalt fællesskab folkeligt og kompakt. Det er organiseret omkring en kultur, som er udbredt til alle samfundslag og som basis for en formation af en nation spiller bureaukratiseringen af samfundet ingen væsentlig rolle. Smith skriver: "This is mainly because vertical *ethnies* were usually subject communities, [...] the bond that cemented the membership in these cases was an exclusive and all-pervasive one. It was organized religion and its sacred scriptures, liturgy, rituals and clergy that acted as the chief mechanism of ethnic persistence among vertical communities. Here religion connotes a whole way of life; it is the social aspects of salvation religions that have shaped the character of democratic communities[.] [...] In these *ethnies* myths of chosenness, sacred texts and scripts

---

²⁷ Som eksempel på et lateralt fællesskab i Danmark har vi *Vikingerne*, et krigersamfund som under ledelse af en enkelt konge, familie eller hær forenede talrige af større eller mindre grupper spredt over et meget stort geografisk område. Tilsvarende er kristningen af hele fællesskabet på foranledning kun af kongen (som det fremgår af Harald Blåtands ene Jellingssten fra 985) et eksempel på, hvordan hele den fælles etnicitet er identisk med det øverste stratum.

and the prestige of the clergy have helped to ensure the survival of the traditions and heritage of the community." (Ibid:62) De vertikale fællesskaber er således mere folkelige af natur end de laterale. I et vertikalt fællesskab er "[s]ocial divisions [...] not underpinned by cultural differences: rather, a distinctive historical culture [...] [unites] different classes around a common heritage and traditions, especially when the latter [are] under threat from outside. As a result the ethnic bond [is] often more intense and exclusive, and barriers to admission [are] higher." (Ibid:53) Selvom der indenfor et vertikalt fællesskab kan forekomme konflikter mellem de forskellige sociale lag, fraholdes ingen fra at få del i udlevelsen og bevaringen af den fælles etniske kultur. Smith skriver: "[E]thnic culture [is] not the preserve of one stratum to the exclusion of others – rather it [is] the property of all the members of the community[.]" (Ibid:53) Organiseret religion er – som det fremgik af ovenstående citat – kernen i vertikale fællesskaber, og jo stærkere religionen udøves, desto stærkere er fællesskabets sammenhold. Så med tanke på de mange problemer, som man ser, de mange arabiske nationer slås med i dag, er det nærliggende at konkludere, at den mere eller mindre totale mangel på bureaukrati og administration uden om de dominerende klerikale strata har gjort det særlig vanskeligt for vertikale fællesskaber at etablere nationer. Overgangen fra *ethnie* til nation besværliggøres formentlig yderligere ved at det vertikale fællesskab opfatter sig som en nation på forhånd, idet det allerede er i besiddelse af de synlige etniske (overflade-)komponenter, som er grundlæggende for en nation, og som jeg allerede har diskuteret: "a common name, ancestry myths, historical memories, attachments to a homeland, and the like." (Ibid:62) Udover visse forhistoriske fællesskaber er det ifølge Smith kun fællesskaber med en meget stærkt defineret religiøs kerne, som man kan kalde vertikale (fx de katolske fællesskaber i (Nord)Irland og Polen, sikher, jøder, druser). Disse er alle kendetegnet ved at have en intelligentsia beskæftiget med bevidst og – til en vis grad – moderne traditionalisme: "a messianic desire to assimilate to Western modernity and all its works [...] and a more defensive attempt to synthesize elements of the tradition with aspects of Western modernity and revive a pure pristine community modelled on a former collective golden age[.]" (Ibid:63f) Man forsøger i disse forholdsvist religiøse samfund, at "marry an understanding of Western processes of forming nations with a programme of rediscovering an ethnic past[.]" (Ibid:64) Hensigten er at promovere en "national revival," baseret på viden om fortidig stor-

hed og gravet ud af historien af fællesskabets intelligentsia, som altså stiler mod social og politisk vækkelse, frem for mod akademisk udvikling.

Selvom det bestemt ikke ligger Smith lige for at konkludere, at der er en sammenhæng mellem laterale og vertikale fællesskaber, ser det ud til, at Smiths hypotese må være, dels at et lateralt fællesskab tendentielt er en historisk præmis for fremkomsten af vertikal nationalisme, dels at der er en geografisk betinget forskel i forholdet mellem det laterale og det vertikale, således at man i Vesteuropa typisk har bevæget sig fra laterale fællesskaber til vertikale nationer, mens man i mange ikke-vestlige områder (fx Mellemøsten) traditionelt har været vertikalt funderet og siden udviklet nationer med visse (fordoms) laterale karakteristika. Denne tanke kommer klart frem hos Anderson, som skriver, at "[...] the literati were adepts, strategic strata in a cosmological hierarchy of which the apex was divine. The fundamental conceptions about »social groups« were centripetal and hierarchical, rather than boundary-oriented and horizontal." (Anderson 1991:15) Anderson fastholder, at der indenfor de laterale fællesskaber eksisterer en væsentlig relation mellem intelligentsia og samfund, og at det er denne relation mere end intelligentsiaen, som er den primære drivkraft, når samfundet udvikler sig.²⁸ (Fx ibid:15) Smith er lidt inde på den samme tanke, når han beskriver et lateralt og et vertikalt fællesskab som to forskellige ruter imod dannelsen af en nation og som to forskellige måder at udvikle først og fremmes nationalisme, men også national identitet på. (Fx Smith 1991:69) Men han fastholder en mere eller mindre eksplicit tendens til at definere de vestlige nationer som en opkomst af vertikale fællesskaber og de ikke-vestlige nationer som laterale fællesskaber. Han svajer således imod et forholdsvist orientalistisk perspektiv frem for at udnytte de universalistiske muligheder, der ligger i selve abstraktionen om laterale og vertikale fællesskaber. Jeg vil derfor gå lidt videre end Smith og konkludere følgende om de to fællesskabsformer: Den laterale ("state-sponsored") vej har via bureaukratiseringen af statsapparatet fra oven fået indlemmet alle fællesskabets forskellige klasser i et enkelt fællesskab, baseret på den fælles kulturelle arv fra det øverste stratum. Herved er magten overgået fra fx kongen til folket (som i det danske tilfælde) og kulturen demokratiseret, men det har samtidig medført en stratificeret kamp om den fælles kulturelle arv, en kamp som nok er folkelig og spredt ud over alle samfundets lag, men som mest er funderet i intelligentsiaens øverste lag (i

---

²⁸ Anderson forfægter i den anledning opfattelsen af "intelligentsiaen" som et "teologisk teknokrati," i stedet omtaler han som regel intelligentsiaen som et "literati," svarende til det danske begreb "de skriftkloge."

Danmark fx med ledende dagbladsskribenter og visse professorer, i Eksjugoslavien centreret i det Serbiske Akademi). Herved har det tidligere laterale fællesskab, uanset at det har brudt med fordoms magtmonopoler og stratificering og etableret en moderne og demokratisk stat, udviklet en karakter af nationalisme, som ellers burde høre til et vertikalt fællesskab, og det har følgelig engageret sig i flere af de vertikale fællesskabers karakteristika; solid afgrænsning til omverdenen, frygt for det fremmede, devaluering af akademisk læring osv. Omvendt har den vertikale/demotiske ("popular") vej via intelligentsiaens promovering af fællesskabets fortidige storhed fået mobiliseret et "bagvendt" traditionelt etnisk fællesskab til en dynamisk, hjem-bunden og folkelig, politisk nation, centreret i et ledende (ofte religiøst) stratum, der, som i typiske laterale fællesskaber, har retten til at definere de væsentligste betingelser for udformningen og udlevelsen af den fælles nationale identitet. Nationalismen er i disse tilfælde komplet institutionaliseret og topstyret, fx i ledende regeringspartier (som i Israel og Saudi Arabien) eller hegemoniske præsteråd (som i Iran og det tidligere talibanstyrede Afganistan). Fælles for begge ruter mod dannelsen af en nation er, at fremstødet mod både uniformitet og entydighed (*the double drive to uniformity and uniqueness*) først fremkommer med moderniteten, samt markeringen af fortiden (gerne en fortidig storhedstid) som helt central for nationens kulturelle og socio-politiske overlevelse. Smith spørger retorisk: "What, after all, is the *raison d'être* of any *nation* [...] if not also the cultivation of its unique (or allegedly unique) culture values?"

Naturligvis er etnisk diversitet et *sine qua non* for en nation, og etnisk diversitet er umulig uden fælles myter om en fælles slægt, kollektive erindringer, unikke kulturelle markører og en følelse af at være særlig (udvalgt). Hvis nationen skal bevare en national identitet, uanset hvor moderne den tager sig ud, må disse kollektive kulturelle forhold som minimum fastholdes; uanset om der er tale om et lateralt eller vertikalt fællesskab.

Nationalisme

Smith opfatter nationalisme enten som en folkelig bevægelse (med rødder tilbage til 1800-tallets Europa) eller en folkelig (selv-)erkendelse, der er væsentlig for udfoldelsen af national identitet. Basen for nationalisme er iflg. Smith den forudgående etniske identifikation, og jo stærkere *ethnie'en* har været desto tydeligere vil den afleje

sig (som etnisk kerne) i etableringen af den nationale identitet. Dette betyder ikke, at nationalisme ikke kan have specifikke udspring, fx fra en højtstående elite eller et særligt politisk parti. Men det betyder, at det spiller en rolle for etableringen af nationalisme, om befolkningen har en stærk eller svag forudgående (etnisk) sammenhængskraft. En meget homogen befolkning vil tendentielt udvikle en mere sammenhængende national identitet end en mere sammensat befolkning. Mere uddybende dækker begrebet "nationalisme" over forskellige forhold: for det første den *proces*, som har ført til formationen af en nation, og som sørger for at nationen bliver bevaret, for det andet den *bevidsthed*, som forbinder folket til nationen, for det tredje den *værdisfære* eller kultur, som udgør fællesskabets og nationens sprog, symboler mm., for det fjerde den *ideologi* eller doktrin, som definerer nationens "vilje" og "væsen," og for det femte den politiske og sociale *bevægelse*, som kæmper for nationens overlevelse og sikrer dens rettigheder. Interaktionerne mellem disse fem forhold varierer. (Ibid:74) Det er fx muligt at finde et folk med en stærk nationalistisk *bevidsthed* men uden en stærk nationalistisk *ideologi* eller *bevægelse*, (fx katalanere) ligesom man kan forestille sig lande med stærke ideologiske bevægelser, men uden en egentlig national bevidsthed. Mest almindeligt er det dog, at der er en stærk sammenhæng mellem den nationale bevidsthed og de ideologiske bevægelser (som i Serbien op til og under borgerkrigen i Eksjugoslavien).

En nations ideologi (*the ideology of nationalism*) er bevidstheden om, at enhver nation har sin individualitet, sin historie og sin skæbne, at nationen er det højeste væsen og således altid bør respekteres, at det kun er gennem nationen, at individer kan realisere sig selv, og at nationer af natur er selvrådende og frie. Smith skriver: "Nationalism is an ideology of the nation [...]. It places the nation at the centre of its concerns, and its description of the world and its prescriptions for collective action are concerned only with the nation and its members." (Ibid:74) Tilsvarende er sigtet med en nationalistisk bevægelse (som også må være ideologisk), at bevare nationens "autonomi," "enhed" (*unity*) og "identitet." Kravet om selvstyre er relativt, fordi ingen fællesskaber kan fungere uafhængigt af hinanden, men en nationalistisk bevægelse vil nødvendigvis modarbejde afgivelse af suverænitæt (eksempelvis til en supranational union som EU). Nationens selv-bestemmelse (*self-determination*) bør forstås som et nationalt etisk imperativ. Smith skriver: "Nationalism signifies the awakening of the nation and its members to its true collective »self«[...] [...] Authentic ex-

perience and authentic community are therefore preconditions of full autonomy, [...] [hence] autonomy is the goal of every nationalist." (Ibid:77) Kravet om at bevare nationen som en "enhed" (*unity*) kan gå ad to veje: enten kan hensigten være at samle nationen, hvis den er delt, for at opnå den kulturelle og politiske homogenitet, som nationen har krav på, eller hensigten kan være at samle folket indenfor de nationale rammer, som er dets historiske ret: "»unity« signifies social cohesion, the brotherhood of all nationals in the nation[.]" (Ibid:76) Det var dét, som de franske patrioter mente med *fraternité*, skriver Smith. Endelig er forestillingen om nationens sande identitet vigtig for en nationalistisk bevægelse. Både Rousseau og Herder pointerede nødvendigheden af en national karakter for nationens overlevelse, (cf. ibid:75) og det er også Smiths antagelse, at selve tanken om en nations *peculiar »genius«* stammer fra 1700-tallets forfattere. Etableringen af en national *værdisfære* er det bærende led i den nationaliserende *proces*, og vil typisk være promoveret af en fremstormende intelligentsia (som i revolutionsårenes Frankrig eller i Tyskland i begyndelsen af 1930'erne). Men omvendt og væsentligt at pointere er udbredelsen af en national *værdisfære* et "bredt" (*vernakulært*) fænomen, som ikke alene beror på intelligentsiaens gennemslagskraft, men også på folkets modtagelighed. Sædvanligvis vil etableringen af en national *værdisfære* sigte mod at forene specifikke nationalistiske ideologier/bevægelser med et fælles nationalt sindelag ($\approx$ folkets nationalfølelse), fx gennem slogans, ideer, symboler og ceremonier. (Ibid:73) Det kan være studier af fortidige modstandskampe, som kombineret med en national bevægelse samler befolkningen omkring en overbevisning om landets frihedsidealer eller landets ukuelighed – ikke sjældent forstærket af et par nationalistiske præster eller politikere ...

Man kan altså ud fra Smith forstå grundlaget for nationalisme som et diskursivt felt, der er formet af koncepterne "autonomi," "identitet," "enhed," folkesjæl," "autenticitet" og "fraternitet." Disse koncepter, skriver Smith, former "an interrelated language or discourse that has its expressive ceremonials and symbols." (Ibid:77) Det vil sige, at de nationale symboler²⁹ og praksisser er repræsenteret indenfor de diskursive rammer, som nationalismen indstifter, ligesom man ved at reflektere og artikulere de nationale symboler og praktisere de nationale praksisser markerer ramernes tilstedeværelse. På den ene side er det de nationale symboler og praksisser,

---

²⁹ "They [the national symbols] include the obvious attributes of nations – flags anthems, parades, coinage, capital cities, oaths, folk costumes, museums of folklore, war memorials, ceremonies of remembrance for the national dead, passports, frontiers – as well as more hidden aspects, such as national recreations, the countryside, popular heroes and heroines, fairy tales, forms of etiquette, styles of architecture, arts and crafts, modes of town planning, legal procedures, educational practices and military codes[.]" (Smith 1991:77)

som minder os om, hvem vi er og at vi er det i fællesskab, mens vi på den anden side opretholder vores og fællesskabets nationale karakter ved at artikulere symbolerne refleksiøvt og aktivt tage del i de nationale praksisser. Smith skriver: "In many ways national symbols, customs and ceremonies are the most potent and durable aspects of nationalism. They embody its basic concepts, making them visible and distinct for every member, communicating the tenets of an abstract ideology in palpable, concrete terms that evoke instant emotional responses from all strata of the community." (Ibid:77) Ved at handle og tænke nationalt medvirker vi således til at opretholde nationalismen som en nødvendighed. Logikken kendes bl.a. fra Durkheim, (fx 1995:207ff) men hos Smith overføres den fra den australske befolkning til moderne vestlige fællesskaber. Smith skriver: "The emotion it [nationalism] unleashes are those of the community directed towards itself, self-consciously extolling itself. [...] By means of the ceremonies, customs, and symbols every member of a community participates in the life, emotions, and virtues of that community and, through them, re-dedicates him- or herself to its destiny." (Smith 1991:78) Iflg. Smith udtrykker nationalisme altid "a diversity within unity[.]" hvormed han mener, at nationalistiske bevægelser er væsensforskellige, fordi de hver især er kontekstbetingede, men at de alligevel godt kan sammenlignes, fordi de alle – i forskellig udstrækning – må anses som virkninger på den samme slags faktorer. (Ibid:80)

Endelig model for national identitet

Jeg har nu gennemgået tre af de væsentligste bidrag til en aktuel problematisering af fænomenet *national identitet*. Hver af de tre perspektiver fremhæver aspekter, som er forskellige men ikke nødvendigvis modstridende, og som derfor kan indpasses i en generel model.

Hobsbawms *udgangspunkt* er, at nationsbegrebet er en katastrofe for menneskeheden, og at national identitet (forestillingen om at være del af en national historie) er en myte. Det vil omskrevet sige, at Hobsbawm anser menneskets myte (om sig selv) som en katastrofe; eller rettere menneskets historie som en tragedie.

Det er en skeptisk og på sin vis romantisk mere end kritisk tilgang, som Hobsbawm fremmaner, og det trods alt kritiske argument om, at national identitet (som myte) er bestemt af specifikke magtbalancer, bliver i dette skeptiske skær efterladt som en forholdsvis uafklaret protest over at historien udarter sig som en tragedie frem for som et heltepos. Den samme dobbelte holdning kommer igen klart til udtryk i konklusionen om, at hver af de to fundamenter, som bestemmer udformningen af national identitet (henholdsvis at den er tidsbetinget konstrueret og at den relaterer sig til faktiske historiske kriterier), bevirker at både ideologer og separatister er dømt til at tage fejl på forhånd. Hobsbawm, lader det til, læser her sin egen (relationelle) tese om, at etableringen af national identitet er baseret på både objektive og subjektive kriterier, igennem et grundlæggende substantialistisk perspektiv – hvorefter den eneste mulige konklusion bliver, at ingen af de to yderligheder har ret.

Hvad begge positionerne overser er iflg. Hobsbawm, at etableringen af national identitet først og fremmest er topstyret. Det er altså et privilegium, som iflg. Hobsbawm i grunden bygger på social ulighed, at forestå etableringen af national identitet. Herved bliver sammenhængen mellem forvaltningen og offentligheden forholdsvis ensidig, ligesom intelligentsiaen kommer til at fremstå som udbytter af befolkningen. Når Hobsbawm senere fremhæver forholdet mellem nationen (når nationen vel at mærke er blevet defineret) og befolkningen (her forstået som det suveræne folk) som noget gensidigt, går han således imod sin forudgående og grundlæggende teori. Fordi hvordan kan et folk både være topstyret og suverænt?

Hobsbawms svar på dette kontroversielle spørgsmål er, at det kunne det også kun i begyndelsen, hvor nationen blev opfattet som det "ultimative fællesskab," der helt naturligt samlede det suveræne folk. At nationen efterfølgende er blevet til et eks-

klusivt (mytologisk) fællesskab og at folket i takt hermed er blevet nationalistisk må nærmest – hvis man følger Hobsbawm til bunds – anses som en historisk fejltagelse, som blandt andet kan anskueliggøres ved at afmytologisere de proto-nationalistiske rødder, som binder det tidligere suveræne men nu nationalistiske folk til nationen. Det var ikke givet (endsige historisk nødvendigt), at de revolutionære nationalister, som demokratiserede Europa og verden i det attende århundrede, skulle ende ud i det tyvende århundredes nationalisme. Den tragiske historie om national identitet kunne, insinuerer Hobsbawm, ligeså godt have udmøntet sig i den episke storhed, som de revolutionære nationalister bekendtgjorde med revolutionerne i slutningen af 1700-tallet, frem for at slå over i den fjantede og uforstandige nationalisme, som især er kendt fra det 20. århundrede. Hobsbawms "problem" med nationalisme er, kan jeg således konstatere, metafysisk mere end det er erkendt.

Folket bindes iflg. Hobsbawm til nationen gennem bestemte "proto-nationalistiske" rænker (som Hobsbawm godt nok betegner som "rødder"), dvs. bestemte myter, som bygger på forholdsvis arbitrære nationale emblemer, men som formes specifikt ud fra forestillingen om en konkret national identitet. Disse "rødder" er således mere bestemt af de institutionelle former (fx af sproglig eller religiøs karakter), som de vokser op indenfor, end af deres egentlige begrundede fæstninger til objektiv historie. Dette konkluderer Hobsbawm på baggrund af konkrete afmytologiseringer. Der ligger altså også i denne del af teorien en latent metafysisk tro på, at folkets binding til nationen ikke er regulær, men at den bygger på forestillinger, som ikke er konstrueret af folket selv. Nyere marxister ville givet vis med Hobsbawm kunne associere folkets forestilling om national identitet til Freuds komplekse begreb om "falsk bevidsthed." (Cf. fx Elster 1998:192ff) Men uafhængig af denne potentielle sammenhæng, som jeg vitterligt ikke vil gå videre med, vil jeg hæfte mig ved det primære og mest interessante aspekt i Hobsbawms teori; nemlig opfattelsen af "proto-nationale rødder" som centrale for folkets binding til nationen. Uanset om disse rødder binder folket til nationen ved at etablere en kollektiv identitet som er "falsk" eller "virkelig," er det den forestilling, som folket gør sig over de proto-nationalistiske rødder, der udgør relationen mellem folket og nationen, hvilket hos Hobsbawm vil sige den nationale identitet.

Hobsbawms bidrag til en generel model for national identitet bliver således fremdeles en kompleks udvidelse af relationen mellem folk og nation. Hvis jeg accepterer

at lade Hobsbawms kategoriske opfattelse af folk og nation modsvare mit relationelle forhold til henholdsvis national identitet ($\sim$ folket) og national historie ($\sim$ nationen) kan jeg med Hobsbawm beskrive denne pågældende relation som et givent fællesskabs bestemte og historisk ordnede udtryk for en begrænset mængde proto-nationalistiske rødder.

Anderson konkluderer, at den sproglige diversitet, som ligger til grund for etableringen af national identitet, er "fatal." Han er således i grunden ikke fjern fra at påtage sig en lige så skeptisk holdning overfor national identitet som den Hobsbawm lagde ud med.

De to væsentligste forudsætninger for den nationale diskurs, som har rejst sig i moderniteten, er iflg. Anderson henholdsvis den sproglige diversitet og "trykkekapitalismen" (forstået som samordningen af bogtrykkerkunsten og kapitalismen), men Andersons egentlige pointe er, at national identitet er ren artikulation. Denne rene artikulation er iflg. Anderson dels topstyret, dels betinget af troen på historisk fremdrift. Således lader Anderson os forstå, at den primære og aprioriske betingelse for national identitet er den lingvistiske diversitet, mens de aposterioriske betingelser er, at den er topstyret og forbliver tro mod den typiske modernistiske idé om historisk fremdrift. Anderson slår fast, at det er denne fremskridtsentusiasme, som med stort engagement og teknisk flid bliver sat i produktion af trykkekapitalismen, således at den sproglige diversitet kan få indlejret sin fatale orden i de moderne fællesskabers udvikling. Den orden, som nationale identiteter kommer til at udgøre, er således artikulationer over modernismens selvforanstaltede fremskridtstro samordnet med trykkekapitalismens produktionsmåde.

Heroverfor står "individet," som et frihedsberøvet subjekt, hvorfor Anderson rimeligvis forstår national identitet som udtryk for "governmentality." Men problemet, som Anderson ikke forholder sig til i denne sammenhæng, er at individet ikke kan være "frit," og at grunden hertil er faktisk (positiv) og ikke "imagineret." Det nationale individ er en praktisk betingelse for sin egen historie, og at dette individ skulle kunne være "frit" svarer til at forvente et drama i en tom fortælling. Individet eksisterer kun, fordi det ikke er frit (hvilket vist er en af konklusionerne som Foucault fremdrager af analysen i *Ordene og tingene*), og at analysere national identitet som udtryk for governmentality er derfor principielt ikke muligt. Det er som om Anderson – sine tydelige Foucault-præferencer til trods – overser opkomsten af "mennesket" for at fastholde tesen om sprogets imaginering

for at fastholde tesen om sprogets imaginering af individet. Dette er et problem for teorien, da det er menneskets indtræden i filosofien, som medfører, at sproget bliver et middel til at forstå identitet, frem for årsagen til at identitet overhovedet eksisterer. Anderson ender (som Hobsbawm) med at opfatte national identitet, som et bidrag, der pålægges individet, men fastholder samtidig, at individet som del af et kollektiv udgør en forudsætning for elaboreringen af national identitet. Men der er forskel på at mene, at det er en overordnet instans (fx en overordnet organisering af sproget), der definerer den nationale bevidsthed, som den fremmedgjorte befolkning efterfølgende overtager uden at forstå at den for dem egentlig er en falsk bevidsthed, og på at indse at forudsætningen for overhovedet at etablere en national bevidsthed er folkelig, og at folkets nationale bevidsthed, politiseringen af den brede befolkning, derfor i denne principielle forstand netop ikke kan være falsk.

Jeg vil den netop fremførte kritik til trods fastholde Andersons fokus på sproget som det primære virkemiddel i den nationale imaginering af det moderne menneske, hvilket også stemmer godt overens med Hobsbawms bidrag til en general model for national identitet: Et nationalt fællesskabs bestemte og historisk ordnede udtryk for en begrænset mængde proto-nationalistiske rødder beror på fællesskabets måde at lade rødderne komme til udtryk på. De proto-nationalistiske rødder kommer frem i fællesskabets tale; i trykkekapitalismens gemene produktioner, men også i folkets kærlighed til den direkte mening, som kun modersmålet lader forstå.

Hobsbawm og Anderson kan således tilsammen forsyne vores model med det led, der forklarer, hvordan de spirende nationale fællesskaber former fortiden ud fra ren fælles tale, således at de kommer til at dele en nogenlunde ens erindring om, hvor de kommer fra. Men modellen mangler stadig at fortælle, hvor fortiden stammer fra, eller hvordan en kollektive erindring om afstamning kan forplante sig i en samtids vished om nutidig væren.

Det er disse to ender, som Smiths udvidede teori om etniske bindinger kan forsynes os med.

Smith gennemgående indstilling til national identitet er – modsat Hobsbawms og Andersons – at det er et kollektivt fænomen. Det er et fænomen, som ikke af natur er hverken katastrofalt eller fatalt, men som beror på en kollektiv sammenhæng mellem årsager, væsen og konsekvenser. Det vil sige, at national identitet er kendetegnet ved at være et faktisk (Smith beskriver det som "kulturelt") *fænomen*. Fænome-

nets årsager betegner Smith som et kognitivt, ontologisk råderum, og jeg vil i forlængelse heraf vælge at anse det nationale væsen som udtryk for en bestemt kognition og ontologi, mens dets konsekvenser må være en bestemt kognitiv praksis, som formår at vedligeholde den nationale ontologi. Således kan fænomenet "national identitet" med Smith karakteriseres ud fra den cirkulære og hermeneutiske sammenhæng mellem fænomenets årsag, væsen og konsekvens.

Som fænomen kan national identitet relateres til andre kollektive identitetskategorier, som ikke nødvendigvis er nationale. Smith begrænser sig hermed for det første ikke til moderniteten, men argumenterer, at *national* identitet beror på en direkte historisk sammenhæng til *etnisk* identitet. For det andet fremhæver Smith endvidere national *identitet*, som den aktuelle identitetskategori, der formår at samle individer på tværs af alle andre identifikationsdistinktioner.

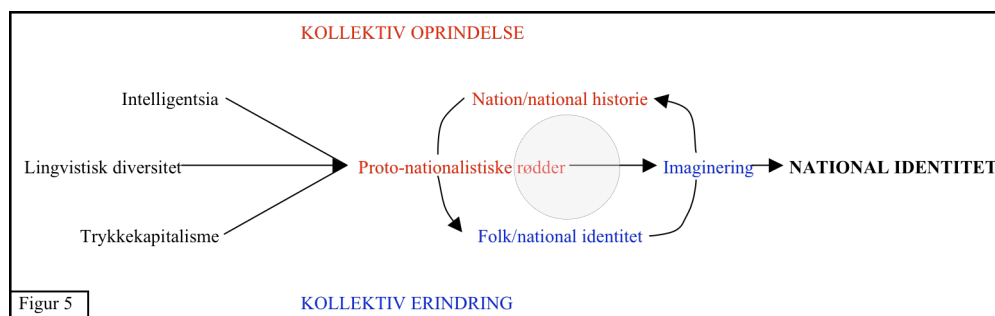
Smiths egen distinktion mellem kollektiv oprindelse og kollektiv erindring placerer kulturen, som det kollektive fænomen, der samler de kollektive oprindelser (etnicitet, territorium, social-økonomi og retsbevidsthed) ontologisk. Det vil sige, at den kollektive erindring (som svarer til Hobsbawms proto-nationalistiske rødder og Andersons imaginering af individet) iflg. Smith består i en kulturel ordening af givne kollektive oprindelser. Smiths anden distinktion mellem "homeland" og "patrie" beskriver bredden i den kulturelle orden. Iflg. denne distinktion strækker det ontologiske rum for national identifikation sig fra at betegne oprindelsen som en ejendom ("homeland") til at forstå den som en forpligtigelse ("patrie").

Tilegnelsen af national identitet strukturerer sig således efter forskellige men kohærente opfattelser af en given kollektiv oprindelse. Måden, hvorpå dette ontologiske rum udformes, afhænger iflg. Smith af transformationen af et etnisk fællesskab til etnisk kerne i et nationalt fællesskab. En nationsdannelse tager altså iflg. Smith altid sit udspring i etableringen af et kulturelt fællesskab (*ethnie*) og et dertilhørende vidensfelt for dernæst at bero på transformationen af denne *ethnie* til etnisk kerne i formaliseringen af det nationale fællesskab. Selve transformationen svarer til Hobsbawms proto-nationalistiske rødder og Andersons imaginering af individet, men etableringen af den forudgående *ethnie* beror på en kulturel tildeling af særlig betydning til bestemte og faktiske historiske begivenheder.

Det nationale fællesskab som centrerer i en bestemt etnisk kerne, gerne med fokus lagt på etnisk afstamning, med bred folkelig opbakning og ofte også imødekom-

mende kulturelt, kan, mener Smith, opfattes som en "supra-familie." Sammenholdet, den nationale identitet, består i at forsøge at "genvinde fortiden," og beror således på en kollektiv erindring om en kollektiv oprindelse. Men det nationale fællesskabs ("supra-familiens") fortid er med nationen ikke længere den givne oprindelse, som den var for det etniske fællesskab. I stedet er fortiden blevet til en kollektiv erindring, dvs. en bestemt måde at forstå sig selv på. Det er i forhold hertil ikke afgørende om en nation etableres lateralt eller vertikalt. Til gengæld tiltager distinktionen i relevans, hvis også den betragtes – som jeg allerede har diskuteret – som relationelt forekommende nationale tilpasningsformer. Når man således vil betone en given nations etablering som enten folkelig (lateral) eller topstyret (vertikal) vil det handle om at afgøre styrkeforholdet mellem positionerne snarere end redegøre for udelukkende den ene eller den anden.

Modellen i figur 5 samler perspektiverne fra Hobsbawm, Anderson og Smith. Modellen skal læses i tre niveauer: 1. For det første udgør sammenhængen mellem de forudgående diskurser (Hobsbawm og Anderson fremhæver intelligentsia, lingvistisk diversitet og trykkekapitalisme) og den proto-nationalistiske imaginering en egen udvikling i forhold til etableringen af national identitet. Det er ved at forme folkets måde at forstå sin egen nationalitet på, at en *særegen* national identitet opstår. 2. For det andet repræsenterer centrum i omdrejningspunktet mellem nationen og folket det faktiske *kulturelle* grundlag for etableringen af national identitet, som jeg med Smith vil kalde en "etnisk kerne." Det er denne kerne, som bestemmer sammenhængen mellem folkets nationale historie og nationale identitet. 3. Denne sammenhæng kan for det tredje kun adskilles teoretisk, idet det netop er ved "kategoriernes" *relationelle* sammenhæng, at det er muligt at forstå "national identitet." Således angiver den røde tekst sammenhængens kollektive oprindelse, mens den blå tekst beskriver dens kollektive erindring.

DEL 2

Historisk afgrænsning

Det stod kun dårligt til med den danske bondestand for Frederik den Sjettes dage. Stavnsbåndet bandt bonderne fra deres fjerde til deres fyrretyvende år, og de var fattige, uoplyste og underkuede. Det stod dårligt til her i landet, men det stod ikke bedre til udenfor Danmarks grænser.

Niels Rasmussen Søkilde: "Bonden efter Stavnsbåndet", Copyright © 2000 Sydfyn-info.dk A/S.

Hensigten med mit speciales anden del er – på baggrund af mine metodeovervejelser – at få perspektiveret etableringen af den danske nationalitetsdiskurs gennem en diskussion af udvalgte historiske kilder. Dette er et såkaldt *genealogisk* analysearbejde, som har til hensigt at vise de "dominerende sandheders herkomst i historiske kampe." (Cf. Villadsen 2003) Da genealogi fordrer konkret udvælgelse af det tekstmateriale, som skal analyseres, vil jeg i det følgende kort redegøre for, hvordan jeg har udvalgt mine kilder. Analysen er tilrettelagt i tre dele: først en historisk afgrænsning af perioden ud fra en udredning af de formelle forskelle mellem forordninger omkring stavnsbåndets ophævelse og Grundloven, dernæst en redegørelse for de forudgående sociale betingelser for etableringen af den danske nationalitetsdiskurs, og endelig en genealogisk analyse af udvalgte historiske kilder.

Den historiske afgrænsning bygger på formelle lovregistre hentet fra de officielle arkiver på det Kongelige Bibliotek. Redegørelsen af nationaliseringens sociale betingelser er primært baseret på Korsgaards historiske analyse af det danske folks nationale *dannelse*. Og valget af kilder til selve den genealogiske analyse er baseret på Villadsens kriterier til "genealogisk kildevalg." (Ibid) Jeg har således for det første ladet min problemformulering – og ikke den almene historieskrivning – ligge til grund for udvælgelsen af kilder til analyse. Selve udvælgelsen har været en langsom og ikke udpræget metodisk proces, som mestendels har fundet sted på det Kongelige Biblioteks læsesale. Ved at efterfølge de referencer, som enten er fulgt af konkrete emnesøgninger (fx "danskhed") eller som indgår i sekundære værker (fx Damsholt 1995,2000 og Korsgaard 1986,2004a) har jeg fået skabt en større liste af titler og forfatternavne. Nogle af disse navne har tilhørt forholdsvis kendte skikkelser (fx Grundtvig og Blicher), mens mange har været noget mere ubekendte (fx Worsaae og Redaktør Jessen). Disse lister har jeg efterfølgende sammenholdt med de konkrete navne på danske patrioter, som det har været muligt at få sammenpas-

set ud fra dels inskriptioner på danske nationalmonumenter (fx Skamlingsbanken) og dels større historiske opslagsværker (fx Molbech 1859, Arup 1932). Til slut har jeg på baggrund af en hurtig gennemlæsning af de resterende (og praktisk tilgængelige) tekster, udvalgt en liste på cirka ti bøger, som foruden den allerede omtalte ordbog af Molbech fra 1859 indeholder eksempler på flere forskellige typer patriotter samt en enkelt patriot-kritiker. Selvom jeg kan konstatere, at der indenfor de patriotiske skribenter har været en tendens til at kredse omkring specifikke steder og begivenheder (fx Slesvig og skolen i Rødding), så har det ikke været muligt for mig at finde en "cirkularitet i teksternes henvisning til hinanden" og deraf afgrænse "tekstkorpuset" diskursivt. Denne mangel i analysen beror på, at mit tekstudvalg trods alt dækker over en så lang historisk periode, at forfatterne ikke overlapper hinanden tilstrækkeligt. Men den er også en konsekvens af det genealogiske krav til et kildeudvalg om *ikke* at skulle dokumentere historiens fremskridende og kronologiske udvikling af mening, men snarere vise, hvordan det foregik, da de diskursive meninger, som vi efterfølgende har lært at kende som sande, blev etableret som følge af disharmoniske og mestendels uforudsigelige magtbalancers indbyrdes færden. De udvalgte tekster skal iflg. Villadsen anskues som "monumenter," der fremviser de sammenhænge (og brud på sammenhænge), som genealogen etablerer, og hertil er mit tekstudvalg, vil jeg mene, ganske udmærket sammensat. Teksterne er således i stand til at gøre bestemte udsagn, objekter og tematiske begivenheder "genkendelige," ligesom de både implicit eller eksplicit og i forskellig udstrækning medvirker til at fastsætte eller omdefinere reglerne for, hvordan etableringen af den danske nationalitetsdiskurs tager sig ud. De repræsenterer en "klar og illustrativ fremvisning af de centrale diskursive elementer, som analysen beskæftiger sig med," ligesom de er "refleksive" i den forstand, at de forholdsvis eksplicit problematiserer de gældende praksisser, teorier og institutioner. (Cf. Villadsen 2003)

Som sagt må et forsøg på at afdække opkomstfasen for etableringen af en national identitet begynde med at afgrænse perioden historisk. Jeg skal finde ud af, hvor i historien jeg kan forvente at finde udsagn om, at den aktuelle etniske kerne er blevet omdannet fra at have været et etnisk udgangspunkt til at udgøre en national kerne. Det vil sige, at jeg skal afgrænse *nationaliseringsfasens* opkomst. Til alt held beskæftiger Ove Korsgaard sig netop med en såkaldt "omsadlingsperiode," som foregår midt

imellem "Danmarks to demokratiseringsbølger" – der gav sig udslag i henholdsvis stavnsbåndets ophævelse (1788) og Grundloven (1849). Ifølge Korsgaard udgør denne periode "en lang transformationsproces fra husstand til nation som det sted, hvor folket hører hjemme[.]" (Korsgaard 2004a:167) Det er i løbet af denne periode, fastslår Korsgaard, at begrebet "folk" skifter betydning "fra folkehold til nationens folk[.]" (ibid:167) hvilket videre medfører en opbygning af nye normative kodeks for moral, fællesskab og forpligtelse. Periodens to væsentligste historiske aktører er således iflg. Korsgaard "husstanden" og "folket." De undergår hver på sin side den samme transformation, som flytter "folket" fra at være underordnet "husstanden" til at indordne sig efter "nationen." På den ene side undergår "husstanden" altså som individets øverste dannelsesmyndighed en transformationsproces, som gør det muligt for "nationen" at rejse sig som en på samme tid ny dannelsesinstans og ukrænkelig garant for demokratisk frihed. På den anden side er denne omkalfatring kun mulig som følge af en korrelativ transformation af "folket," som i samme periode ændredes fra at omhandle noget "undersåtligt" til at hævde en suverænitet. I henhold til min teoretiske diskussion og model 5, som jeg løbende vil forholde mig til i de følgende historiske gennemgange, vil dette sige, at folket går fra at dele en kollektiv oprindelse til at tilegne sig en kollektiv erindring.

På statsplan er det som nævnt forordningen om stavnsbåndets ophævelse samt Grundloven, der afgrænser etableringen af transformationsprocessen historisk. I forhold til at forstå indretningen af den etniske kerne, som i denne periode således installerer sig centralt for den videre udviklingen af nationen Danmark, vil det derfor som det første skridt være relevant at se på, hvad disse to "demokratiseringsbølger" egentligt bekendtgør; eller rettere hvilke ender de rent faktisk udgør i *opkomsten* af den nationaliseringsproces, som de medvirker til at forme. Samtidig vil en konstatering af, at der rent faktisk er forandret noget væsentligt i forholdet mellem individet og samfundet, bestyrke os i, at perioden lægger op til en genealogisk udredning af de diskursive rammebetingelser, som siden har gjort det muligt at hævde en diskurs om danskhed. Det vil da sandsynligvis være inden for dette tidsrum, at etableringen af den danske nationaliseringsproces er foregået.

Tine Damsholt, afviser i "Fædrelandskærlighed og borgerdyd" fra 2000 at stavnsbåndets ophævelse bør opfattes som en landbrugsreform. I stedet blotlægger Damsholt samspillet mellem 1700-tallets behov for militærreformer, stavnsbåndets ophæ-

velse og den nationale patriotisme, der tager form i sidste halvdel af 1700-tallet, og konkluderer for det første at stavnsbåndets ophævelse primært var en militærreform, og for det andet at denne kun var mulig på grund af en tiltagende folkelig patriotisme. Ophævelsen af stavnsbåndet var iflg. Damsholt led i en længerevarende indførelse af et nyt værnepligtssystem, som gav kongemagten kontrol over hvervingen af soldater til hæren ved at fratage adelen retten til at beslutte, hvem af bønderkarlene, som skulle lade sig indskrive til militær tjeneste. Forordningen løste iflg. Damsholt datidens "bemandingsproblemer," som bestod i "at sikre en rigelig og billig tilgang til mandskab af en vis kvalitet." (Damsholt 2000:192ff) Kongemagten havde frem til midten af 1700-tallet prioriteret "dyre udenlandsk hvervede" soldater, hvorimod rigsrådet (adelen) foretrak "billige indfødte udskrevne" soldater. Uoverensstemmelsen mellem kongemagten og rigsrådet var dels bestemt af forskellige økonomiske interesser, dels et direkte udtryk for magtbalancen i Danmark. Eksempelvis indførte Frederik d.3. enevælden 1661 med en hær bestående primært af udenlandske soldater, og afskaffede samtidigt en mængde af adelens privilegier. I 1679 afskaffede Christian d.5. tillige adelens personlige krigstjenestepligt (*rostjenesten*),³⁰ og den blev først genindført af Frederik d.4. med *landmilitærsordenen* af 1701 – iflg. Damsholt først da enevælden var grundfæstet, (ibid:194) og man skal helt frem til *Indfødsretten* (1776) før det slås endeligt fast, at "alle Embeder [...], Geistlige, Militaire og Civile, af stor eller liden Betydning, ei skulle kunne gives til andre end indfødte Landets Børn[.]" (Schou 1795a:144)

Anordningen som "forsikrer Landets Børn Landets Embeder" sker kun på betingelse af, at landets (indfødte) borgere villigt stiller sig til rådighed, "naar Regenten søger dem." Ved at lade samtlige landets embeder tilfalde indfødte, konsoliderer *Indfødsretten* således kongemagten på en national baggrund, samtidig med at den befæster landets forsvar på en national pligt. *Indfødsretten* er altså en "noget for noget"-ordning, som faktisk udgør en dobbelt styrkelse af den daværende magtkonstellation med kongen som øverste instans. Det har givetvis været to helt forskellige borgergrupper som med *Indfødsretten* "forsikres" henholdsvis landets embeder og landets forsvar. Hvad angår nationaliseringen af statens embeder er *Indfødsretten* nemlig ikke resolut. Den giver flere muligheder for at gøre undtagelser og betragte fx rige udenlandske jordbesiddere eller velhavende udenlandske handelsfolk som indfødte. (§§ 2,

---

³⁰ Se <http://www.danskekonger.dk> [2007-01-17].

3, 4 og 5b) *Indfødsretten* er ikke – som nogle måske tror – en endegyldig sikring af, at det er "Landets Børn [der] skal nyde Landets Brød." Den er snarere, og som jeg vil uddybe yderligere, udslag på en vordende tendens til at omfordele magtforholdene via nationalisering: ved at lade folkets etniske grundlag komme til udtryk som en bestemt sammenhæng mellem dets nationale historie og nationale identitet. Til gengæld er *Indfødsretten* konsekvent i sit krav til de relevante "Landets Børn," som forventes at gøre militærtjeneste. Disse "Landets Børn" var som bekendt bondestanden, som endnu ikke, indfødsret eller ej, spillede nogen bærende rolle i tildelingen af statslige embeder. Således har hensigten med *Indfødsretten* været dels at bevare statens vigtige embeder på egne hænder uden dog at forhindre velstillede udenlandske godsejere, fabriksejere, handelsfolk m.fl. i at opnå de samme muligheder som indfødte danskere, dels at forpligte den samlede danske bondestand til at aftjene værnepligt. Dette er igen udtryk for, at folkets etniske fællesskab giver sig udtryk i en bestemt sammenhæng mellem dets nationale historie og nationale identitet.

Som bekendt var "stavn sbåndet" blevet indført 43 år forud for *Indfødsretten*; nemlig i 1733. "Stavn sbåndet" indebar bl.a., at den forudgående *landmilitatsordning* (1701) ændredes, således at "Jorddrotterne [godsejerne] have været pligtige til at fremstille det til Krigshærens Vedligeholdelse fornødne Mandskab, i Forhold til deres Eiendommes matriculeerte Hartkorn," (Schou 1795b:495) men samtidig også med mulighed for at udtage karle "efter eget valg" til militærtjenesten. (Damsholt 2000:194) Med stavn sbåndet blev det således bønderkarlenes manglende ejerskab over jord, som sammen med størrelsen på godserne afgjorde hvem og hvor mange der kunne udskrives til militærtjeneste; og det var godsejernes privilegium at stå for udvælgelsen af de enkelte jordløse bønder, som blev udskrevet. I 1773 indførtes dansk som kommandosprog i hæren (ibid:201) og kort derefter (1774) ophørte hvervningen af udenlandske soldater, hvorved hæren iflg. Damsholt gik "fra at være en overvejende hvervet hær til en hær, der overvejende bestod af udskrevne[.]" (Ibid:202) Herved tiltog "stavn sbåndets" betydning. Det gav sig udslag i at den tidligere militære magt blev udfordret af en national (reformorienteret) politisk magt – en "intelligentsia," ligesom kontrollen med udskrivningen blev en mere fremtrædende faktor. *Indfødsretten* (1776) ændrede hverken ved bøndernes pligt til at påtage sig national militærtjeneste eller ved "Jorddrotternes" ret til at håndhæve denne pligt.

I 1786 nedsattes den kommission, som skulle stå bag *Forordning om Stavnsbaandets Løsning fra Godserne for Bondestandens Mandskion i Danmark* d. 20. juni 1788. (Schou 1795b:494ff) Bl.a. foreslog kommissionen, at ansvaret for udskrivningen af mænd flyttedes fra godsejere til sessioner og lægds mænd med ansvar for at indføre mandskabet fra fødslen i "specielle Ruller over det sig i deres Districter opholdende Mandskab[.]" (Ibid:501) Godsejernes "pligt" til at "forskaffe Mandskab til Krigstienesten" samt deres "Magt til at give nogen Frihedspas" overgik helt og aldeles til "Sessionen." (Ibid:502f) To af de væsentligste hensigter med stavnsbåndets ophævelse var således at få pligten til militærtjenesten og ansvaret for at få pligten ført ud i livet baseret på et nationalstatsligt administrativt fundament. Grundlaget for udskrivningen flyttedes fra jordejendom til folketal³¹ og kontrollen med udskrivningen blev overdraget til de fuldbefarne statslige *sessioner*. (Jf. §13, ibid:503) At pligten til at gå i krig for "Fædrelandet" i princippet kun gjaldt for bondestanden, ændrede stavnsbåndets ophævelse ikke ved.³² Den såkaldte "Frihed," som tildeltes "alle af Bondestanden, [...] hvorfra ingen skal være befriet," (ibid:503) trådte først i kraft efter aftjening af værnepligten.

Derimod ændrede stavnsbåndets ophævelse ved magtfordelingen i samfundet. Adelige privilegier blev sammen med principielle militære idealer udsat for en langt mere folkeorienteret og national politisk magt. Og det er på den baggrund, at stavnsbåndets ophævelse bestemt må have været en stor satsning. Adelen og militæret var hver på sin side skeptiske og forbeholdne,³³ og reformtilhængernes "utrolige tiltro" til at den samlede bondestand ville tage sine nye nationale pligter til sig og bruge sin nyvundne "frihed" til at tjene nationen, beroede til dels på en reformorienterede intelligentsias nationalistiske idé, som endnu ikke fæstnede sig på nogen konkret proto-nationalistisk rod. Stavnsbåndets ophævelse var således en national satsning mere end det var en frisættelse af bonden. Det var en satsning på, at folket ville være i stand til at sikre sig som en national enhed ved at tage udgangspunkt i sig selv (sin egen vilje og sine egen bønder) frem for i forældede idealer og forgangne privilegier. Stavnsbåndets ophævelse kan således anses som et tidligt udtryk for, at folket som et

³¹ Den første folketælling af den danske befolkning 1787 gennemførtes med henblik på de forhåndsudregninger af den mulige udskrivning, som den nye forordning ville lægge op til. (Cf. Damsholt 2000:205)

³² I §§ 1, 3 og 4 fremgår det tydeligt, at "alle af Bondestanden [...] skal have Frihed til at opholde dem i de, til Land Milice-Indretningens Vedligeholdelse, foreskrevne Districter, indtil de af Sessionen have fået Afskeds- eller Friheds-Passer, da det derefter maae være dem tilladt at nedsætte dem og søge Næring overalt i Riget[.]" samt at "alt Mandskion af Bondestanden, som [...] ei haver fyldt det 14de Aar [...] maae opholde dem i de [...] for det unge Mandskab og Landsoldaterne bestemte Districter, indtil de af Sessionerne have faaet Afskeds- eller Frihedspasser." (Schou 1795b:496)

³³ Generalitetet frasagde sig officielt ethvert ansvar overfor kommissionens forslag og underskrev det aldrig. (Cf. Damsholt 2000:207)

kulturelt grundlag overgår til at lade sig udtrykke som en bestemt relation mellem dets nationale historie og nationale identitet, eller hvordan dets kollektive oprindelse skal blive til en kollektiv erindring.

Det i datidens Europa forholdsvis atypiske danske værnepligtssystem virkede. Inden 1800 var alt personel i den danske hær dansk. Iflg. Damsholt lå grunden hertil først og fremmest i den administrative frigørelse af hærens mandskabsbehov fra landbrugsmæssige interesser og konflikter; dvs. i ophævelsen af stavnsbåndet. (Cf. Damsholt 2000:217) Men Damsholt understreger også, at denne "frigørelse" kun kunne lade sig gøre, fordi man på netop dette tidspunkt i Danmarkshistorien oplevede en særlig stærk og alment udpræget patriotisme. Reformpolitikernes nationalistiske forordningen beroede således på den kulturelle *ethnie's* udbredte folkelige modtagelighed. Uden denne almene indstilling til fællesskabets kulturelle enhed, ville den politiske nationalisme ikke, som tilfældet var, have haft samme positive indvirkning på udviklingen af relationen mellem folkets kulturelle historie og nationale identitet.³⁴ Militærtjenesten ville da snarere være forblevet et udslag på en feudals struktur. Men ved at knytte militærtjenesten til borgerskab og frihedsrettigheden blev den i stedet et udtryk for et nyt folkeligt imperativ: pligten til at stå sammen i kampen for fædrelandet.³⁵

Grundloven (1849) er det hidtil kraftigste udtryk for tendensen til at binde folket til nationen gennem ytringen af folkelige imperativer; eller på at *nationalisere* relationen mellem folkets historie og identitet. I modsætning til forordningen om stavnsbåndets ophævelse er Grundloven *ikke* udelukkende en militærreform. Faktisk omhandler kun to af Grundlovens 100 paragrafer deciderede militære forhold. (§§23,95) Derimod er forskellen mellem eksempelvis *Indfødsretten* (som kaldtes en "Grund-Lov") og forordningen om stavnsbåndets ophævelse på den ene side og Grundloven på den anden side kolossal. Hvor *Indfødsretten* og stavnsbåndets ophævelse tydeligt er præget af at ville opnå politiske mål (henholdsvis at nationalisere de statslige embeder og militæret), er Grundloven en folkelig lovsamling, som bl.a. opsummerer den her nævnte forudgående "Grund-Lov" og forordning i enkelte paragraffer (henholdsvis §54 og §§23,95). Grundloven er således et meget mere præcist udtryk for

---

³⁴ Dette faktum ses bl.a. i oprettelsen af et landeværn (1801), som udenfor den "stående hær" og på frivilligt basis skulle bidrage til at forsvare landet imod "fjendtlig vold." I Forordning om et Landværns Oprettelse i Danmark forbindes "den Hæder, at være Dannemand" uadskilleligt til den "hellige Pligt, [...] at bidrage, efter Mulighed og Evne, til Fædrelandets Forsvar, [...] når Fornødenheden det udkræver." (Cf. Damsholt 2000:215)

³⁵ Princippet om at relatere udskrivningen til folketallet og militærtjenesten som en undersåtlig og personlig pligt gælder stadig; endog med Grundlovens indførelse af almindelig værnepligt for hele den mandlige del af befolkningen. (Damsholt 2000:217)

den tendens, som *Indfødsretten* og stavnsbåndets ophævelse også indgår i; nemlig *nationaliseringen* af den danske befolkning. Grundloven er den færdige invitation til folkets fælles udlevelse af sit særlige nationale og folkelige sindelag; dvs. dets relation mellem national historie og national identitet. Men Grundloven er også en invitation, som kun kunne udfærdiges af intelligentsiaens politiske administration, der indenfor de til stadighed bærende fundament (konge, stat og kirke) blev sikret ved 1700-tallets forordninger, ligesom den kun kunne gives til det folk, der som etnisk fællesskab i forvejen levede efter dens nationale imperativer. Med Grundloven blev Danmark et demokrati og magten med riget overgik endeligt fra kongen ("af fri Kongelig Magtfuldkommenhed [...] i Overensstemmelse med Vort troe Folk") til folket, staten og kongen i forening.³⁶ (Liebe 1849:489) Men Grundloven var ingen revolution; den var den formelle fuldbærdelse af en ca. 100 år lang etablering af den danske nationaliseringsproces.

Jeg vil således konkludere, at det er muligt at aflæse afgrænsningen af Korsgaards "omsadlingsperiode" i de forordninger og statslige bekendtgørelser, som formelt har bundet individet og samfundet sammen. Og jeg vil endvidere konkludere, at disse formelle udsagn vidner om en forudgående folkelig opbakning, der kan tyde på, at en *ethnie* har installeret sig som etnisk kerne i den nye nation, hvormed der er blevet etableret en dansk nationaliseringsproces.

---

³⁶ Således lægger Grundloven ud med at dele magten mellem kongen, staten og kirken. Den fastslår, at (§1) regeringsformen er "indskrænket-monarkisk" og kongemagten arvelig, at (§2) "magten" fordeles mellem kongen ("udøvende"), domstolene ("dømmende") og kongen og Rigsdagen i forening ("lovgivende"), samt at (§3) staten understøtter den "evangelisk-Lutherske" kirke som "den danske Folkekirke". (Dog er det iflg. § 81 enhver tilladt at "forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den maade, der stemmer med deres Overbeviisning[.]") Dernæst følger en række bestemmelser, som først omhandler tronfølgen (§§4-17) og dernæst Rigsdagen (Folketinget og Landstinget) og Statsrådet (§§18-33) – heriblandt dog også §23, som fastslår, at kongen er den højeste myndighed i militæret, og at det er kongen, som "erklærer Krig og slutter Fred." Valgforordninger til Folketinget og Landstinget (§§34-44) og praktiske forhold i relation til arbejdsgange, herunder retsplejen (§§45-79) gennemgås efterfølgende. Folkets rettigheder (§§85-99) opsummeres som det sidste inden den sidste §100 om de begrænsede muligheder for at ændre i "nærværende Grundlov". Det slås bl.a. fast, at bolig- og ejendomsretten er "ukrænkelig," at tidligere medfødte privilegier knyttet til "Adel, Titel og Rang" afskaffes, samt at alle borgere har ret til at indgå i foreninger, at forsamlе sig og ytre sig. Og så bekendtgøres det, som noget nyt (som i forlængelse af stavnsbåndets ophævelse) og i en enkelt paragraf, at "Enhver vaabenfør Mand er forpligtet til med sin Person at bidrage til fædrelandets Forsvar[.]" (§95)

Dannelsen af den danske *ethnie* og Danmarks etniske kerne

Reformationen lukkede for en lang tid det danske folk ude fra aandelig paavirkning udefra; den store internationale aandsverden, som den katolske kirke gav ogsaa danske bønder adgang til, lukkedes nu for os. Vi blev atter engang endnu mere danske, endnu mere hjemmegjorte, med dybere indsyn, men uden videre udsyn. (512)

Erik Arup: "Danmarks Historie –
Bind II (1282-1624), H. Hagerups
Forlag, 1932

Som led i en bredere – og for dansk sociologi – forholdsvist ubekendt dannelseseori, har forskere på Danmarks Pædagogiske Universitet undersøgt de historiske transformationer af forholdet mellem individ og samfund. (Fx Korsgaard 2004a, Korsgaard 2004b) Forsøget på at etablere en adækvat dannelseseori begrænses imidlertid af, at pædagogikken hævdes som den funktion der i praksis placerer individet som led i produktionen af samfundet. Det vil sige, at pædagogikken egentlig på godt og ondt opfattes som forudsætningen for at individet placerer sig socialt i samfundet, og at en forståelse af de pædagogiske karakterer ved det sociale herved må være en første forudsætning for overhovedet at arbejde med relationen mellem individ og samfund. Det er selvfølgelig temmelig problematisk for en sociologi, der ikke siden Durkheim har interesseret sig synderligt for pædagogik,³⁷ men det er også problematisk i den forstand, at pædagogik i denne sammenhæng både forstås som en metode og en teori. At sammenlægge metode og teori på denne måde er imidlertid ikke så almindeligt indenfor sociologien, hvor man jo netop gerne adskiller metode og teori som to væsensforskellige redskaber, der godt kan stemme overens og være indbyrdes forbundet, men som aldrig er den samme størrelse. Rektor for Danmarks Pædagogiske Universitet, Lars-Henrik Schmidt har igennem flere år forsøgt at vende begrænsningen til en fordel og under betegnelsen "social analytik" annonceret et pædagogisk alternativ til sociologiens mere kategoriske samfundsopfattelse. Iflg. Schmidt bør man netop understrege den fundamentale enhed mellem teori og metode, ikke kun som akademiske discipliner men også som indbegrebet af individets dannelsesproces i det hele taget. Den sociale analytik opfatter ikke dannelse som et resultat af en handling, ligesom et studies teori ikke affærdiges som resultat af dets metode. I stedet opfattes henholdsvis "dannelse" og "studie"

---

³⁷ Emile Durkheim: *Éducation et sociologie*, Alcan, 1922.

som *resulterende* handlinger. Perspektivet forskydes således fra at opfatte årsag og virkning som to punkter i en kohærent sammenhængende logik, hvor den ene altid komme før den anden, og den anden tilsvarende altid efter den første, til at opfatte relationen mellem dem som et relationelt element i bevægelse: Vi "danner" os og vi "studerer." Med henblik på den sociologiske relationen mellem individ og samfund kan man sige, at "dannelse" ikke skal opfattes som en virkning (på en årsag), men som den kohærens, der gør at det enkelte individ hænger sammen som sig selv med alle de andre. Denne opfattelse af "dannelse" er således ubetinget social, hvorved individets dannelse bliver udtryk for dannelsen af samfundet, hvilket vil sige, at individets og samfundets dannelse bliver hinandens gensidigt afledte.

Selvom Korsgaard ikke går så (abstrakt) vidt i sin tredje og sidste bog i trilogien om kampen om danskernes identitet, *Kampen om folket* fra 2004, så er det ikke desto mindre det netop fremlagte dannelsesbegreb, som ligger til grund for hans metodiske gennemgang af det danske folks udvikling af nationalitet – fra Luthers reformation til vor tids sociale nationalstat. Dybden i Korsgaards analyse er "neo-perennialistisk," idet den sigter efter "den nationale identitets kilder" i folkelige følelser og kultur, som går forud for den moderne tilblivelse og som således ikke primært er forankret i elitens forestillinger eller intellektuelle og politiske nyskabelser. (Cf. Smith 2003:72ff,137ff) Korsgaards omdrejningspunkt er Danmarks parlamentariske kamp om folket; dels som begreb (abstrakt), dels som virkelighed (faktisk), og der gøres som følge heraf væsentlige nedslag især i perioder med omlægninger af styreform og skolevæsen.³⁸ Og selvom Korsgaard tillægger de gennemgribende politiske og ikke mindst pædagogiske og dannelsesmæssige konjunkturer i midten af 1800-tallet en væsentlig betydning for nationaliseringen af befolkningen, så holder han bestemt fast i, at der forud herfor må have været en lang periode, hvor befolkningen er blevet samlet nationalt. Korsgaard er således enig med Smith, som (med henvisning til Hastings) fastslår, at blandt andet de "præmoderne" præster "uden tvivl" spillede vigtige roller for fastsættelsen af de præmoderne *ethnie*'ers kulturelle og nationale grænser. Kirken var således iflg. Korsgaard og Smith vigtig for samlingen af de fællesskaber, som senere igen skulle blive nationaliseret: "Den ikke bare tilvejebragte de vigtigste netværk inden for undervisning og social velfærd, men dens

---

³⁸ Grundtvig – og grundtvigianismen – bliver fremhævet som central for opkomsten af det nationale, ligesom Grundtvig (men ikke grundtvigianismen) fremstår som en ledestjerne for Korsgaards egen faglige dannelse. (Se fx Korsgaard 1986)

gejstlige var i daglig kontakt med landsbyboerne, og kirken havde i kraft af sine ugentlige gudstjenester og prædikener en stærk indflydelse på massernes følelser og udsyn. Ydermere havde kirken markeret den danske *ethnie's* lingvistiske diversitet ved at godkende anvendelsen af et folkesprog, hvilket medførte, at det budskab, den prædikede, blev lige så nationalt som universelt[.] (Ibid:138) I et "manende" ord om "Vor Fædrelandskærlighed og dens Opgave" fra 1906 hæfter Lauritsen sig sågar ved, at den "alvorlige, men sande kamp" om Sønderjylland må "hvile paa et sandt kristeligt Grundlag[.]" (Lauritsen 1906:22f) For således at kunne gå videre med at studere den nationalisering af den danske befolkning, som etableredes med reformerne i 17-1800-tallet, må jeg først undersøge, hvordan "kilderne" til denne nationalisering er udsprunget af de præmoderne "dybe kulturelle resurser." (Smith 2003:139)

Den danske *ethnie*

Samlingen af det danske folk til en samhörighed foregik iflg. Korsgaard først og fremmes i takt med udviklingen af kirken. Det var kirken, som forud for det almene skolevæsen og ved siden af husstanden var folkets eneste egentlige dannelsesinstans. Det er derfor og i henhold til ovenfor fremførte argumentation nødvendigt at give et overblik over, hvad der skete med kirken i forhold til samlingen af den danske *ethnie*, som også i henhold til min model (figur 5) ligger forud for transformationen til etnisk kerne.

Fra og med Martin Luther den 31. oktober 1517 ifølge overleveringerne hamrede sine 95 teser fast på Wittenbergs slotskirke med en sådan kraft, at det gav genlyd ud over det meste af Europa, og til og med slutningen af 1700-tallet var folket iflg. Korsgaard ikke knyttet til nationen, men til husstanden.³⁹ I Danmark varetoges reformationen først og fremmes af Peder Palladius (1503-1560), der under Luthers ven og medreformats, Philipp Melanchthon (1497-1560)⁴⁰ i Wittenberg havde erhvervet sig den teologiske doktorgrad i 1537. (Korsgaard 2004a:79) Palladius var

---

³⁹ I 1961 fastslog den katolske Luther-forsker, Erwin Iserloh, at Luthers fasttømring af sine 95 teser til kirkedøren på Wittenbergs slotskirke er en legende, som primært tilskrives Luthers ven og trosfælle, Philipp Melanchthon (1497-1560), der ikke er et helt troværdigt øjenvidne til begivenheden, idet han først ankom til Wittenberg året efter – 1518. Til gengæld deltog Melanchthon ved Luthers side ved de såkaldte Leipzig disputer, hvor Luther og den romerske kirkes teolog, Johannes Eck (1486-1543), tørnede sammen. Da Luther døde var det først og fremmes Melanchthon som ledede reformationen, og som bl.a. skabte myten om Luther, der sømmer sine teser fast på Wittenberg slotskirkes dør.

Luther selv påstod aldrig at skulle have tømret sine teser fast til noget som helst, og hændelsen er først beskrevet efter hans død. Ikke desto mindre er skildringen af augustinerpræsten Luther med hammer og søm foran trædøren til Wittenbergs slotskirke et hyppigt repræsenteret symbol på Luther og reformationen.

Se fx <http://luther.de/> [2007-03-14]
⁴⁰ Se fx <http://www.melanchthon.de/> [2007-01-17]

Danmarks første superintendent. Han var desuden bisp i Sjællands Stift, som var landets vigtigste, og han var professor i teologi ved Københavns Universitet. Han var med andre ord landets højest placerede embedsmand indenfor kirke- og undervisningsvæsenet. (Ibid:80) Men Palladius beskrives, sine imponerende embeder til trods, ikke som nogen lærd eller intelligent begavelse, men snarere som udstyret med en særlig pædagogisk tæft: "en bonde, der blot har faaet lærdom, personlig overbevisning og embedsmyndighed, saa at han nu kan tale sine standsfæller til i ord, som de forstaar." (Arup 1932:511, cf. Lassen 1996-97) Palladius var nemlig ikke fra barnsben af en kulturel elite. Han var tværtimod født ind i den danske almue, som han – iflg. Arup – også forstod at kommunikere med.⁴¹ Korsgaard fremhæver Palladius for på forholdsvis kort tid at formå at få gjort de danske kirker til folkelige samlingspunkter. Han fik på den ene side belært præsterne om kirkens sande anvendelse (*Ein' feste Burg ist unser Gott*, som Luther dobbelttydigt formulerede det i en salme fra 1529), mens han på den anden side vejledte menigheden i den rette (lutheranske) samfundsopfattelse. (Korsgaard 2004a:81)

Med udarbejdelsen af Palladius' såkaldte *Visitatsbog* (1537-43)⁴² blev prædikestolen og kirkebænkene fast inventar i kirkerne. Kirkerne blev til mere åbenbare opholdsrum, hvor præstens prædiken og salmerne fremover blev fremført og sunget på dansk. På denne måde sørgede Palladius for at indrette kirkerne således, at de formåede at gennemføre en institutionaliseret samling af det danske folk. Kirkerne landet over blev steder, hvor man lærte om guds ord, om guds orden og at praktisere den rette livsførelse. *Visitatsbogen* gjorde det også almindeligt – for ikke at sige nødvendigt – at inddrage børn og unge, for så vidt som tyendet i de ugentlige andagter. "Og som I selv søge gærne hid ind til Kirke, saa tager og Eders unge Folk og Børn med Eder allesammen saa mange, som nødagtige ikke skal være hjemme og vare paa Hus og Ild; de andre skal være i Kirken[.]" skriver Palladius i den tredje formaning, og bruger som en af begrundelserne herfor, at "I vide vel, hvad Ulempe

⁴¹ Blandt andet var Palladius' "overtroiske" og "aandsfattige" afbrændinger af "troldekvinde" et stort tilbudsstykke hos den danske bondestand. (Cf. Arup 1932: 519)

⁴² Palladius' "Visitatsbog" beskriver på den ene side overvågningen af præste- og embedskulturen i Danmark under reformationen, mens den på den anden side er udtryk for Palladius' (og Christian III's) særlige interesse for det praktiske liv, både indenfor og udenfor kirken. Med kirkeordinansen af 1537/39 forpligtede biserne sig til at føre tilsyn med både præsterne, menighederne og de forskellige samfundsinstitutioner (skoler, hospitaler m.fl.) for at sikre lutheranismens rette udøvelse, og som landets første superintendent foretog Palladius en særdeles omfattende besøgsrunde til de københavnske og sjællandske kirker. Palladius' "Visitatsbog" bestod oprindeligt af en samling manuskripter og anvisninger, indsamlet og anvendt i forbindelse med disse besøg til 390 sjællandske og københavnske kirker i perioden 1537-43.

Visitatsbogen blev først udgivet i 1867 af A. C. L. Heiberg. Svend Grundtvig genudgav den under en selvkomponeret titel i 1872. Siden er den kommet i (i hvert fald) fem yderligere udgaver, senest i Martin Schwarz Laustens nudanske udgave fra 2003.

"Visitatsbogen" kan læses i Heiberg-udgavens fulde længde på <http://www.lysator.liu.se> [2007-01-17]
Se desuden Arup 1932:510ff.

det haver med sig, naar de unge Bondefolk, det unge Blod, maa ligge hjemme til sammen, den Stund at Fader og Moder eller Husbond og Hustru er udi Kirken. Der fødes Horeri udaf; der fødes Tyveri udaf og anden Udyd, saa I komme til Skam og Skade for Eders Børn og Tyende, før I dør af Verden." (Cf. Palladius 1867)⁴³ Palladius fremhæver ligeledes vigtigheden af at gøre kirken bekendt med eventuelle overtrædere af den sociale orden, så præsterne selv kan opsøge den del af menigheden, som har behov for ekstra "undervisning." (Palladius 1867)⁴⁴ Palladius udelukker således ikke i første omgang "Manddrabere, Horkarle, Skørlevnedsfolk, Bolerfolk, aabenbarlig Slemmer og Demmer" etc., men insisterer snarere på en samlet opdragelse af den fulde befolkning. Jeg vil som Korsgaard sige, at med Palladius blev kirken til *folkets skole*, mens præsterne blev til samfundets lærere og menighederne (børn som voksne og til en hvis grad endogså de lovløse) til guds elever.⁴⁵ Det var altså iflg. Korsgaard ikke fra først af de intellektuelle, men præsterne, som stod bag den "imagering" af folket, som skulle gøre det til et *nationalt* fællesskab. Den virkning, som denne nye dannelse havde på relationen mellem individet og samfundet kan iflg. Korsgaard aflæses i forandringen af begrebet "folk." Korsgaard beskriver disse forandringer som, at folket overgik fra at have været knyttet til "husstanden" til at blive knyttet til "nationen." For folket havde det iflg. Korsgaard været husstanden, som var indgangsportalen til samfundet; uden et hus var man ikke en del af det normale samfund. Den normative opfattelse af samfundet fremkom således gennem en "husets optik." Det var husstanden, som var individets referenceramme og det var i forhold til husstanden at man modtog sin status i samfundet. Denne optik fandt i bemærkelsesværdig grad sin anvendelse i den reformerede kirke. Eksempelvis var den hårdeste straf for ikke at kunne sin katekismus til konfirmationen endnu i midten af 1700-tallet landsforvisning – en permanent og konsekvent bortvisning fra Herrens hus (og fra hjemmet). (Korsgaard 2004a:96) Den lutheranske dannelses "undersåtsprincip," hvor individet står alene over for Gud, stemte svært godt overens med samfundets hierarkiske sociale opbygning, som den fx var udtrykt i hustyperne (herregård, husmandssted m.fl.) Staten og kirken var nemlig ikke, understreger Korsgaard, blevet adskilt som følge af reformationen. Tværtimod

⁴³ Citeret fra Heiberg-udgavens "femte og sidste Part – Om Band". Se <http://runeberg.org/visitats/> [2007-01-17]

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ At Palladius' "åbenhed" medførte, at "hundredvis af troldkvinde" blev indfanget og brændt, (cf. Arup 1932:519f) og at mange af de lovløse, som det ikke lykkedes for kirken at overbevise om den rette livsførelse, blev ført til Roskilde, hvor de måtte stå til ansvar overfor superintendenten selv, (cf. Palladius 1867) ændrer egentlig ikke på det faktum, at den reformerede kirke som samfundsoptagende institution stod bag en generel samling af det danske folk op igennem 15-1600-tallet.

var de to instanser blevet mere integreret, og Luthers katekismus (1529) blev i denne integrations relation til individet en grundsten. Det var ud fra Luthers katekismus, at individet blev opdraget til den rette livsførelse, som senere igen skulle give sig udtryk i en national "imaginerings." I Luthers katekismus fremstår husfaderen ved indgangen til hvert afsnit som øverste myndighed med ansvar for at husstanden lærer sin lektie ordentligt. Dette understreger den allerede nævnte sammenhæng mellem individ, husstand og samfund.⁴⁶ Men med reformationen underordnedes huset nu som noget nyt kirken, som fra tidligere at have haft messen i centrum, nu efterhånden blev omdannet til en slags skole for den brede almenhed (forud for etableringen af offentlige skoler, som har taget deres form netop fra kirken) med bænke, læsetræning, eksaminationer osv.⁴⁷ Kirken blev med andre ord folkets øverste dannelsesorgan og fik afgørende betydning for folkets opdragelse. Korsgaard skriver, at kirken blev den "centrale institution i statens oplysningspolitik, idet den fik ansvaret for befolkningens samfundsetiske dannelse. Kirken skulle give den grundviden, som enhver i samfundet forventedes at skulle have." (Korsgaard 2004a:102) Den senere kollektive erindring om folkets fælles fortid, blev således baseret på lutheransk dannelse. Det var Luthers kaldslære, som blev "grundlaget for statens, kirkens og skolens opdragelse af befolkningen. Igennem katekismus lærte børnene de lydighedsregler over for forældre, husbond og øvrighedspersoner, som var en del af samfundets normsæt. Kirken blev den store opdrager; ikke blot til kristent menighedsliv, men også til borgerligt samfundsliv." (Ibid:102) Som et bindeled "mellem stat og sjæl [og] mellem status og identitet" blev kirken den institution, som muliggjorde relationen mellem de proto-nationalistiske rødder og den nationale "imaginerings."

Denne konstellation, med husstandens hierarkiske opbygning som fundament for individets sociale status, hjemmet som individets referenceramme og kirken og Luthers katekismus som øverste dannelsesorden, kendetegner tiden fra reformationen til oplysningstiden, dvs. fra begyndelsen af 1500-tallet til slutningen af 1700-tallet. (Korsgaard 2004b) Det er først med reformerne i 17-1800-tallet og altså på baggrund af de samfundsmæssige virkninger af reformationens lange dannelse af be-

⁴⁶ Luther var, bemærkede Korsgaard ved et foredrag i 2004, særligt begejstret for det fjerde bud, om at vi skal ære vores fader og moder i betydningen at vi skal elske vores hus og vores hus' myndighed. (Korsgaard 2004b)

⁴⁷ Det var først langt senere, at skolerne for alvor begyndte at tage over fra kirken i forhold til den almene dannelse af den yngste del af folket. I 1721 og de følgende år oprettedes omkring 260 skoler i Danmark. I 1736 indførtes tvungen konfirmation og med Forordningen af 23. januar 1739 indførtes almindelig undervisningspligt og krav om oprettelse af almueskoler overalt i landet. (Korsgaard 2004:97). Skolerne indgik iflg. Korsgaard institutionelt i håndhævelsen af den rå udvikling af samfundet, ikke ulig fængselsvæsenet, og altid tro mod kirken som øverste myndighed.

folkningen, at individet begynder at blive knyttet til staten gennem nationalisering. Og det er netop denne institutionelle udformning af protestantismen, som samler det danske folk i et etnisk (kulturelt) fællesskab, der har været forudsætningen for den efterfølgende installering af en etnisk kerne i Danmark. Med fodfæste i troen bandt det reformerede danske præsteskab under ledelse af superintendenten den brede offentlighed sammen ved at lære den om den rette livsførelse. Som udgangspunkt foregik denne socialisering *vertikalt*. De nye reformerede og Nordeuropæiske fællesskaber lærte således ikke som udgangspunkt at skelne til grænser på jorden, når de blev gelejdet i den rigtige retning af kulturelle kræfter (som Palladius) med ståsted (om ikke grobund) i samfundets øverste lag. Men socialiseringen foregik også *lateralt*: Det var folket som samlede sig om kirkerne (og om deres egen Palladius) og en ny national opdragelse, der bestemt var sig sine landegrænser bevidst.⁴⁸

Konstellationen med kirken og husstanden som bindeledet mellem individet og samfundet forbliver frem til den såkaldte "oplysningstid" i midten af 1700-tallet som sagt afgørende for samlingen af den danske *ethnie*. Indførelsen af "statsborgerskab" i Danmark, dvs. forestillingen om folket som borgere i staten, der deler staten og dens institutioner og som sådan har lige rettigheder, finder formelt sted med forordningen om *Indfødsretten* i 1776, hvori det bl.a. fastslås, at embederne i helstaten fremover besættes med de "indfødte" undersåtter. (Schou 1795a:144) Hermed slutter formelt individets underkastelse af enkeltsamfundets traditionelle og fastlåste normativitet, hvormed dets stræben efter "Perfectibilitet" samt nationens udvikling mod stedse højere "Fuldkommenhed" påbegyndes. (Sander 1804)⁴⁹

Relationen mellem individet og samfundet har nu ændret sig fra at være underordnet huset (og Herren) til at indordne sig nationen. Sanders ord betyder både det moderne demokratis grundtanker om individets ret til at tage hånd om sin egen udvikling samt demokratiets automatiske fremskridtstrang, ligesom de bekræfter, at "folket" i overvejende grad var begyndt at optræde som et kollektiv. Næste skridt blev, at lade folkets fælles fortid blive til en kollektiv erindring. Det var således karakteristisk for folkets nyvundne styrke, at det, *folket*, blev den bærende kraft i opfattelsen af nationen som et "tilhørsforhold" mellem individet og samfundet. Folket der som en *ethnie* fra først af havde været forudsætning for den formelle etablering af

---

⁴⁸ I disse to sider af reformationens betydning for udviklingen imod etableringen af et nationalt dansk fællesskab ser vi de to betydninger af Luthers velkendte salmevers: *Ein feste Burg ist unser Gott*.

⁴⁹ L. C. Sander var Danmarks første professor i pædagogik. (Cf. Korsgaard 2004a:184)

nationen, blev nu også forudsætning for oplevelsen af nationen. Folket blev med andre ord en vigtig "betydningsgiver" for *forestillingen* af nationen – eller for *nationaliseringen*. Dette kan fx ses i, at folket "[f]ra omkring 1780'erne blev [...] gjort til helt i nye fortællinger og historier og gjort til centrum i en ny symbolsk orden." (Korsgaard 2004a:165f) Det var således "folket" som kollektivt helt, der sejrede i den franske revolution (1789) og erobrede frihedsrettigheder til hele befolkningen og ikke kun til de privilegerede. I Danmark var det både med stavnsbåndets indførelse (1733) og ophævelse (1788) "hele folket" som fik friheden (til at tjene kongen), ligesom det var "hele det samlede folk" som med Grundloven (1849) blev fritstillet (overfor kongen). Forestillingen om "folket" som en etnisk størrelse (som et givent grundlag for nationaliseringen) implementerer sig i perioden fra slutningen af 1700-tallet oftere og oftere i kulturhistoriske studier og værker. De intellektuelle påtog sig med andre ord opgaven at forme rødderne i den etniske kerne på baggrund af folket som en etnisk størrelse. Primært i henhold til territoriale afgrænsninger kunne Europas folkeslag således fra og med slutningen af 1700-tallet i stigende grad identificere sig med eksempelvis gamle germanere, gamle gallere, gamle iberere eller gamle nordboer. Der sker, med Korsgaards ord, en "etnificeringsproces af forskellene." (Ibid:166)

De forskellige folkeslag/territoriale etniske fællesskaber blev i følge med denne "etnificeringsproces," som skal opfattes som overgangen fra folkets fælles fortid til dets kollektive erindring, opfattet som "autentiske," hvilket indebar, at de skulle være tro mod sig selv og hellere søge deres egen kulturs vej end imitere andres.⁵⁰ Dette indebar, at ethvert folk skulle tage sin historie og geografi til sig for at blive i stand til for det første at hævde sin specifikke folkelige autenticitet og for det andet udvikle sin unikke kultur herudfra. Den danske præst og professor i teologi, Erik Pontoppidan (1698-1764) medvirkede – formentlig som en af de første – til at samle det danske folk som en territorial enhed. Pontoppidan udgav frem mod sin død Danmarks første atlas (1763-67), i hvilket han tydeligt fremhæver, at det er territoriet der gør danskerne danske. Territoriet er iflg. Pontoppidan et afgrænset spillerum, hvor danskernes historiske drama kan udspille sig. "Ifølge Pontoppidan var det ikke [...] danskernes kulturelle fællesskab, der gjorde dem danske, men snarere at de beboede et

---

⁵⁰ Herder opfatter individet som en "autentisk" størrelse, hvis egen vej er den eneste vej til at blive et menneske på. Han introducerer det moderne princip om originalitet, nemlig at hvert enkelt individ er originalt, har noget unikt at byde på og således først og fremmest bør forblive tro mod sig selv snarere end følge en afstukket og formynderisk kurs udstukket af fx kirken. For Herder er "autenticitet [...]" et ideal og selvrealisering vejen til at nå idealet." (Korsgaard 2004a:134)

bestemt territorium." (Korsgaard 2004a:100) Pontoppidan er placeret i begyndelsen af den "omsadlingsperiode," som forplanter den etniske kerne i Danmark og etablerer relationen mellem national historie og national identitet. Han finder, at det danske folk på den ene side gør sig bemærket som en relevant og nu primær størrelse i landets udformning, men at folket på den anden side endnu ikke *opfattes* som en kulturel, etnisk enhed. Iflg. Pontoppidan er folket en fællesbetegnelse, der først og fremmest har karakter af det territorium, der som det første er betingelsen for dets eksistens, og som yderligere er den primære faktor i dannelsen af dets (folke-)karakter. (Ibid:100)⁵¹ Pontoppidan foretager med sine udgivelser – formentligt uden at være bekendt med det – en væsentlig del af forplantningen af en af de vigtigste proto-nationalistiske rødder i den endnu ikke installerede etniske kerne i Danmark.

Men Pontoppidan var langt fra den eneste i sin tid, som antog, at territoriet havde en primær betydning for folkesjælen (den nationale identitet). I *De l'Esprit des Lois* fra 1748 konstaterede Montesquieu iflg. Damsholt en sammenhæng mellem et lands territorium og udformningen af dets love og regeringsformer. Eksempelvis ledte det kølige og fugtige klima i de store skandinaviske skovområder iflg. Montesquieu til demokrati, hvorimod Sydens varme medførte stavnsbindinger [*bondage*] og slaveri.⁵² (Cf. Damsholt 1995:8) Tilsvarende havde Holberg (1729) beskrevet danskernes særlige "karakter" ud fra deres territoriale ophav. Og Rothe (1759) havde konstateret, at danskernes *naturgivne* temperament bestod i god dømmekraft og patriotisme. (Cf. ibid:9)

Nationaliseringsprocessen

I *Dansk Ordbog* (1793) defineres "folk" og "nation" som kulturelle og politiske enheder, mens "folket" i andenudgaven af Molbechs *Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord tilligemed afledede og sammensatte ord [...]* (1859)⁵³ simpelthen defineres som en "nation," der "have Sprog og Herkomst tilfælles og som tillige sædvanligen leve i eet Land og i een Stat." (Cf. Korsgaard 2004a:108) Forskellen mellem disse to

⁵¹ Pontoppidans egen tese var, at danskerne var "flegmatiske," fordi landet var omgivet af vand og havde et fugtigt klima. (Cf. Korsgaard 2004a:100)

⁵² Danmark udstedte i forlængelse af Stavnsbåndets ophævelse (1788) som det første land i verden en *Forordningen om negerhandelens ophor* (16. maj 1792). Forordningen gjaldt i øvrigt "kun" *handelen* med slaver mellem Guinea og Dansk Vestindien og havde eftersigende ingen praktisk betydning. Det var først i 1848, at selve slaveriet på de Dansk Vestindiske øer blev ophævet. (Zeuthen 2003)

⁵³ Førsteudgaven er fra 1833.

definitioner er en væsentlig indikation af, at folkets betydning har bevæget sig fra at være tilknyttet en *ethnie* til at blive udtryk for en relation mellem dets nationale historie og nationale identitet. Tilsvarende definerer Molbech "nation" som "Indbegreb af et heelt Lands Indbyggere; et Folk." (Molbech 1859:174) I følge de forskellige betydninger af begrebet "folk" fremgår det således, at danskerne er gået fra at være en kulturel enhed (*ethnie*) til at være en national forsamling (omkring en etnisk kerne). Molbechs ordbog fra 1859 er interessant som historisk kilde, fordi den dels samler "det danske Sprogs Stammeord" efter den "nuværende Sprogbrug," og dels fordi dens bestemmelse "fra først af har været at give den almindelige Brugbarhed, at gjøre den til en Folkebog, mere end til et Værk, bestemt for enkelte Lærdes Brug i de vanskeligste, sjældent forekommende Tilfælde." (Ibid:xii) Molbechs ordbog – et bevidst alternativ til ordbogen fra Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab – fokuserer på sprogets almene brug samtidig med, at den via en overflod af eksempler og citater fra "de bedste, eller fra Sprogets Side mest agtede danske Prosaister og Digtere, som en af [sine] vigtigste Fortienester" hjælper almenheden med fremdeles at forme hverdagssproget på en måde, som nationen kan være godt tjent med. (Ibid:ii) Ved hyppig brug af gamle ordsprog og citater fremhæver Molbech eksempelvis kongen som "god," hvis han ikke hæfter sig ved "gammel lov." Han forbinder kongens magt med en "Kongepligt": "Vi bruge Kongemagt, han bruger kongenavn," ligesom han erindrer os, at en konge kan blive skilt fra "Kronen" ved sine "egne Statsfeil." "Bonde" forbindes både til sin næringsvej og til sin "Stand, Stilling, Levemaade og Charakter" og fremhæves i relation til sin nyvundne "Bondefrihed" som en "Mand for sig." Så hvor kongen iflg. Molbech er forpligtet på en magt, som ikke ligger i fordums regler og forordninger, er bonden, "høimodigt" beskyttet af "denne Konge," blevet en selvstændig karakter, fri for "Livegenskab, Stavnsbaand, o.lign." Dette forhold mellem konge og bonde er endnu en indikation på relationen mellem national historie og national identitet.

Navnet "Danmark" henviser iflg. Molbech i sin sidste stavelse til "vort Mark [...] eller Skov," men fremhæver endvidere, at navnets "Oprindelse og Betydning" altid vil forblive "uvis." Den første stavelse henviser til "det Danske Folk," som beskrives som "retskaffent, hæderligt og bravt" og som "hører til, har hjemme, er født i Danmark." "Danskhed" beskrives som "Indbegrebet af det, som man tænker sig hos en Dansk, som en Eiendommelighed for det danske Folk," og som eksempelvis kom-

mer til udtryk i et citat fra Johannes Ewald: "Danskheds fortryllende Vellyst." Mens Molbech således fremhæver som selvfølgeligt, at Danmark er dansk, pointerer han ligegodt som det første, at det er en territorial betegnelse. Der er med andre ord en territorial forbindelse mellem Danmarks nationale historie og nationale identitet, indikerer Molbech. "Fædrelandet" er det land "hvorfra man har sin Æt, Herkomst," Fædrelandsvennen/Patrioten er den som "elsker sit Fædreland," og det at være "national" gælder for den som "eiendommelige tilhører eller udmærker et vist Folk; folkeegen, landsegen." Men det "fædrelandske," det som forbinder patriotten – "den, som elsker sit Fædreland, og agter dets Vel høiere, end egen Fordeel" – til fædrelandet, er iflg. Molbech den bestemte historie, som "besjælet af fædrelandsk Aand, må finde Indgang hos Folket." Molbechs beskrivelse af forbindelsen mellem individet og nationen som en indgang til fædrelandets ånd er faktisk nok mere poetisk end Grundtvigs, men beror samtidig på Grundtvigs krav til folkeligheden som et individuelt villet tilhørsforhold ("Til et Folk de alle hører, som sig regne selv dertil[...]").⁵⁴ Dansk folkelighed er iflg. Grundtvig "immer Kærlighed," hvilket sammenført med Molbechs opslag om "Kiærlighed" giver forståelsen af, at dansk folkelighed er en kærlighed for Danmarks "egen skyld." De kærlighedserklæringer til fædrelandet, som Molbech og Grundtvig her gør mulige fortæller egentlig bare, at den kollektive erindring af den fælles fortid er det sande udtryk for fædrelandet.⁵⁵

Kærlighed til fædrelandet for "dets egen skyld" – som en kollektiv erindring af den fælles fortid – bliver sammen med forestillingen om, at det ejendommeligt danske ikke kan adskilles fra det danske territorium, og fortrinsvis indenfor et temmelig "selektivt" historiesyn til en grundbetingelse for etableringen af den nationale identitet, som efterhånden transformerer betydningen af "folket" fra en territorial enhed (Jf. Pontoppidan) til noget nationalt: "Et Samfund af Mennesker, som have Sprog og Herkomst tilfælles og som tillige sædvanligen leve i eet Land og i een Stat." (Cf. Korsgaard 2004a:108)

Jeg vil i det følgende se nærmere på disse grundbetingelser i hovedsagligt tre historiske indlæg, som hver på sin vis er udtryk for, at "territoriet" forplantes som en væsentlig del af den etniske kerne i Danmark. Det drejer sig om C. F. Allens *Om Sprog og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* (1848), A. B.'s *Hvad er*

⁵⁴ Citat fra N.F.S. Grundtvig: "Folkeligheden," 1848.

⁵⁵ I mindeskriftet til redaktør Jessen, "Sønderjyllands Store Stridsmand for Danskhed," som døde i 1906, forbinder Svensson tilsvarende (om end lidt mere forknøyt) "kærlighed" til den smerte som følger af en stærk "følelse" for fædrelandet. (Svensson 1906:22ff)

Fædrelandskærlighed? (1891) samt J. J. A. Worsaaes *Jyllands Danskhed – En Protest mod Jacob Grimm's nye tyske »Folkeret«* (1850)

Formålet med Allens studie er at vise, at de "tyske" områder ved Slesvig, som tyske grevskaber i midten af 1800-tallet krævede rettelig herredømme over, fordi de opfattedes som tysk nationale (pga. sprog, skikke mm.), *ikke* er tyske, men danske. Allen vil fastslå, at Tysklands krav på Slesvig er politisk snarere end reelt, og at hensigten med at fremføre det således ikke er at befri en tysk befolkning fra dansk undertrykkelse, men formentlig at erobre et stykke godt land, bl.a. begunstiget med flere strategisk vigtige havne. Om Tyskland og tyskere skriver Allen således i indledningen, at de på den ene side trængte ind i Danmark for "at gøre Erobringer," men at de på trods af, at de "alle vegne har viist sig som Ødelægger af Sprog og Nationalitet hos de Fremmede Stammer, [de] kom i Berørelse med[.]" havde forvoldt langt mindre skade på det danske folkesprog og modersmål end "man skulde vente." (Allen 1848:5) Danskerne har nemlig vist sig, fortsætter Allen, som "en Stamme, der viste en Sejhed i Modstanden [mod Germaniseringen], som aldeles havde manglet hos de slavise Folk, og i hvis Character netop udholdende Standhaftighed og kjærlig Vedhængen ved det fra Fædrene Overleverede er et hæderligt Træk." (Ibid:5) Overfor den preussiske hær "væbnede Skarer fra Tysklands fjerneste Egne" har det danske folk iflg. Allen "stukket Nationalitetens Fane op, og det er en overmaade god og brugelig Fane; thi Nationalitet er et mægtigt Ord i vore Dage, det finder alle vegne Øren." (Ibid:9) Ved således at fremdrage relationen mellem national historie og national identitet i så kraftfulde vendinger gør Allen det klart, at det danske folks fælles fortid skal erindres kollektivt på en bestemt måde.

Allen definerer "nationalitet" som "Betydningen af det Eiendommelige og Særegne, som findes hos ethvert virkeligt Folk." (Ibid:1) "Det Eiendommelige har," fortsætter Allen, "sin Grund deels i det Præg, som Folket fra sin første Begyndelse har modtaget af Skaberen, deels i den Række af Påvirkninger, som Folket under sin historiske Udvikling har været Gjenstand for enten fra den udvortes Natur, under hvilken det er opvoxet, eller fra de almindelige Verdensbegivenheder, der have gjort deres Indflydelse gjældende på det. Begge i deres Samvirken danne hvad man kalder Folkets Nationalitet." (Ibid:1) Allen bestemmer altså "nationalitet" ud fra sammenhængen mellem et oprindeligt præg og en historisk udvikling og fremhæver således begge de sider, der siden hen kommer til at afgrænse det nationale felt og hermed de mulige

nationale udtryksformer.⁵⁶ Endvidere fastslår Allen, at nationalitet (som et "virkeligt folks ejendommelige og særegne væsen") kommer til udtryk i *måden som folket ytrer sig på*; dvs. i folkets sæder, skikke, huslige liv, love, offentlige indretninger, litteratur og sprog. (Cf. Ibid:1) Af disse udtryksformer kommer nationaliteten iflg. Allen stærkest til udtryk i sproget, som er det "nærmeste og mest umiddelbare Udtryk af Folkeandaen." (Ibid:1) Lovene udgør ("både ved deres Indhold og Sprog") "mindesmærker" om nationaliteten, idet de iflg. Allen viser "hvilke Sæder og offentlige Indretninger Folket har havt og hvilket Sprog det har brugt i det daglige og offentlige Liv." (Ibid:19) Mens Allen således klart fremhæver både relationen national historie og national identitet samt mellem fælles fortid og kollektiv erindring, afviser han, at den lingvistiske diversitet kan anses som en årsag til nationalitet; hvilket ellers var en af de bærende pointer hos Anderson. Iflg. Allen er sproget et udtryk for det nationale; ikke omvendt.

Med nationalitet således defineret ud fra et "samvirke" mellem folkets oprindelse og historie, og stærkest *udtrykt* i sproget (herunder også litteraturen), men også i folkets normative samvær (sæder, skikke og hjemmeliv) og monumentale instrumentelle orden (offentlige og retslige indretninger), konstaterer Allen, at *bevidstheden* om nationalitet er betinget af "politisk frihed." Hvis folket ikke fornemmer selvstændighed i det politiske liv, vil det, fastslår Allen, ikke kunne bekymre sig om nationalitet, men blot være et "villieløst Redskab i Statsmaskinen." Hvis "borgeren" omvendt lærer at betragte sig som et "selvstændigt virkende Medlem af Statssamfundet: da vil hans Folks Sprog, dets nationale Egenheder og de af dets historiske Udvikling udspringende særegne Forhold og Indretninger blive ham vigtige og dyrebare, fordi han erkjender, at de høre med til hans og hans Folks Væsen og er den rette Grund, hvori den politiske Friheds Institutioner maae fæste Rod[.]" (Ibid:2)

Det er en bemærkelsesværdig præcis teoretisk omgang med nationalitetsbegrebet, som Allen lægger til grund for sin videre udredning af de "objektive" grunde til, at landområdet Slesvig bør forblive en del af Danmark. Allens argumentation beror i al sin enkelthed på i henhold til hans ovenfor fremlagte nationalitetsbegreb at kunne konstatere en sammenhæng mellem Slesvigs (objektive) danske nationalitet og sprog. Hvis det er muligt at finde en sammenhæng mellem nationalitetens (danske)

---

⁵⁶ Se evt. "Relationen mellem national identitet og historie" (s. 1f).

indhold og udtryk, kan man, synes Allen at mene, konstatere, at den pågældende nationalitet er "virkelig" (dansk).

Allen gennemgår derfor i detaljer, hvordan det tyske sprog siden overdragelsen af Sønderjylland som len til grev Gerhard af Holsten i 1386 er blevet forsøgt indført i de oprindeligt danske områder.⁵⁷ Jeg vil her kort gennemgå Allens væsentligste fremhævelser, idet de giver en glimrende forståelse af fremgangsformen: Reformationen bevirkede, at tysk i forhold til dansk fik endnu større råderum end latin i forhold til dansk havde haft. Mens overgangen fra latin til dansk i Danmark i første omgang begrænsede sig til kirkerne, indførtes tysk nemlig som omgangssprog både i de slesvigske kirker og skoler. (Ibid:36) Dette medførte en lang periode, hvor "Mordersmaal og Folke-Eiendommelighed [...] vare tomme Ord, til hvilke der ikke knyttede sig noget Begreb i Tanken, og som ikke vakte nogen Følelse i Hjertet." (Ibid:46) Iflg. Allen var befolkningen som sagt dansk forud for germaniseringen. Allen betragter derfor perioden fra reformationen og frem til midten af 1700-tallet som et nationalt vakuum forårsaget af, at befolkningen indskrænkes til at være en tvungen modtager af det (fremmede) tyske sprog. Ved at fratage befolkningen muligheden for at lade sin nationale særegenhed komme til udtryk i kirken og skolen og i stedet pådutte det et nationalt udtryk fra oven hensatte det tyske grevskab således området til et sted uden "virkelig" nationalitet. Denne udlægning understreger behovet for en opkommende nationalitet om at have en folkelig bund. Den tyske udelukkelse af "virkelig" (dansk) nationalitet var iflg. Allen et overgreb mod den danske befolkning; bl.a. eksemplificeret i afskedigelsen af provsten i Haderslev, Henrik Mikkelsen i 1639, fordi han havde afskaffet tysk og genindført dansk i forbindelse med forretningen af sine gudstjenester. (Cf. Ibid:37) Men den var også, hvilket Henrik Mikkelsens selvrådighed også er et eksempel på, vanskelig at håndhæve, idet mulighederne for folkelige modsvar på de tyske forsøg på at pålægge befolkningen en bestemt identitet fra oven var stort set ubegrænsede, så længe danskheden blev holdt i live for neden. Allen anser derfor forordningen af 1739 om at beboerne i Haderslev Amt bør lære tysk for med tiden at kunne forstå de love og forordninger som ekspederes på tysk som et langt mere alvorligt angreb på den danske nationalitet end afskedigelsen af Henrik Mikkelsen hundrede år tidligere.

---

⁵⁷ Iflg. Allen har germaniseringen af Slesvig fra start af forekommet suspekt. 150 år forud for overdragelsen af Slesvig som len til grev Gerhard af Holsten havde Valdemar Sejrs, iflg. Allen, nemlig allerede "forlehnnet sin Søn Abel med Sønderjylland," som, iflg. Allen, sammen med sine efterkommere "styrede landet som danske Vasaller indtil 1375, da Slægten uddøde." (Allen 1848:26)

Hvor afskedigelsen af den dansktalende provst kunne forekomme hensynsløs, begrundes den nye forordning i fornuft.⁵⁸ Og det er da også iflg. Allen denne type "Bevissførelse," der har anrettet [mest] Ulykke i Slesvig[.]" Det var, konstaterer Allen ud fra et faktisk marxistisk materialistisk ræsonnement, ikke rimeligt at slutte, at "det danske Folk bør lære Tydsk, fordi Love og Forordninger er tyske[.]" I stedet burde slutningen naturligtvis have været, at "Love og Forordninger bør være danske, fordi Folket er dansk." (Ibid:47)

Frederik d.6. og Christian d.8. forsøgte med forskellige bekendtgørelser i begyndelsen af 1800-tallet sporadisk at tage kampen op mod den tyske overbygning.⁵⁹ Men de temmelig spredte bekendtgørelser mødte iflg. Allen så kraftig modstand, først og fremmest fra den tyske advokatstand, men også i overvejende grad fra den såkaldte "Ständerforsamling," at de danske repræsentanter slet ikke magtede opgaven at få dem ført ud i livet: "den kongelige Hensigt at ville indføre det danske Sprog i det offentlige Liv der, hvor det herskede i det daglige Liv, [blev] aldrig til Virkelighed." (Ibid:56) Den komplekse tyske lovgivning sammen med det forhold, at både danske og tyske love florerede, gjorde det retslige til et temmelig uoverskueligt problem, og der bliver bestemt heller ikke lagt fingre imellem i kommentarerne til advokatstanden: "Under saadanne Forhold trives og blomstre Advokaterne, af hvilke der findes en umaadelig Mængde i dette Land; under saadanne Forhold har Processygen rigtig Næring, hvorfor den ogsaa begynder at blive en Folkelyde hos Landets fra Karakterens Side ellers saa agtværdige Invaanere." (Ibid:57) Men herved bliver det også tydeligt, at Allen anser det manglende engagement fra både den danske konge ("som herved svigtede sit eget Folk i dets Kamp for sit Modersmaal") og den danske regering som et væsentligt svigt af folket: "det, som Regjeringen gjorde for Bevarelsen af dansk Tungemaal og Folke-Eiendommelighed i Slesvig var saare liden; at den enten var medskyldig eller ligegyldig, eller, naar den handlede, svag og vaklende, saa at den enten ikke formaaede eller snart forglemte at skaffe de Love og Forordninger, som den selv gav, Kraft og Gyldighed." (Ibid:61) Omvendt positivt lyder lovprisningerne af *Redaktør Jessen*, som på trods af talrige fængselsdomme og bødestraffe førte en mangeårig kamp for udfoldelsen af det danske sprog i Slesvig.⁶⁰

---

⁵⁸ Se også Lauritsen 1906:19.

⁵⁹ Eksempelvis skulle alle kongelige kollegier annoncere de kongelige forordninger på både dansk og tysk (1807), ved embedsansættelser skulle der tages "fortrinligt Hensyn" til de kandidater, som besidder danske kundskaber (1811), ligesom undervisningssproget i de "lærde" skoler og i regerings- og rettergangssager i de dansksprogede egne skulle være dansk (henholdsvis 1814 og 1840).

⁶⁰ Redaktør Jessen var dels forstander på Haderslev By og Omegns Realskole (indtil den blev kærret nedlagt i 1885), dels redaktør på Flensborg Avis – "Danskhedens sydligste stærke Forpost." (Svensson 1906:11)

(Cf. Svensson 1906:9ff) Redaktør Jessen fastholdt ligesom Allen, at Slesvig var en oprindelig del af det danske territorium ("en Landsdel, der trods alt har været »dansk fra Tidernes Morgenrøde«"), og at udbredelsen af det danske sprog i Slesvig var en væsentlig del af kampen for Danmark; af redaktør Jessen omtalt som "Sagen." (Cf. *ibid*:22)

Set fra dansk side bliver kampen om sproget i Slesvig således fra og med midten af 1700-tallet dels til en kamp mod en ydre kompleksitet (udgjort af de tyske love og den tyske advokatstand), dels til en indre "kamp" mellem den oprindelige danske forsamling i Slesvig og den udøvende magt i Danmark. Denne anden, nationale kamp, som også Allen deltager i, handler måske nok i første omgang om at kæmpe for den formelle opretholdelse af dansk nationalitet, men den handler også og i stigende grad om at befæste den "virkelige" danske nationalitet med den danske befolkning i Slesvig. Dette svarer til, at lade Slesvig udgøre en "begivenhed," der med en vis kraft kan udtrykke relationen mellem national historie og national identitet. For Allen er problemet således ikke så meget tabet af Slesvig, "skjøndt det altid falder haardt at miste noget af de Enemærker, hvilke Fædrene som en hellig Arvelod have betroet Efterkommere fra Slægt til Slægt, at de skulde vogte og bevare dem uformindskede til de sildigste Tider[.]" Problemet er snarere at skulle komme overens med den "Haan, Nedværdigelse og Undertrykkelse, hvorunder det danske Sprog i Slesvig har lidt og lider, og over de Farer, hvormed Fremtiden truer, dersom der ikke sættes en Bom mod den nu stærkere end før fremtrængende Tyskhed." (*Ibid*:69) Det er altså den danske nationalitet (ikke "kun" den danske nationalitet i Slesvig), som er truet af belejring udefra og manglende opbakning indefra. Det bliver derfor vigtigt, at fremhæve den isolerede danske nationalitet i Slesvig som fæstnet til Danmarks "virkelige" nationalitet; "den danske Aare i Slesvig [...] må besidde en ualmindelig Kraft, siden Danskheden saaledes formaaer at bryde sin Vei gennem alle Bomme, man slaaer for den, og alle de Hindringer, hvorved man søger at kue og dæmpe den." (*Ibid*:113) Det er bare ikke i regeringen eller kongehuset, at denne nationale "åre" udspringer, det er i folket og i folkets daglige brug af det danske sprog, der "har en sund og frisk og kraftig Livsrod[.]" (*Ibid*: 94) Som Allen skriver, så "føler og teer [...] den danske Slesviger [...] sig som Dansk mellem Danske, fordi Nationaliteten er den samme." (*Ibid*:114) Så vidt, at vi kan holde denne nationale forbindelse mellem danskerne i Slesvig og danskerne i Danmark intakt er det

afgjort, konkluderer Allen, at "Tydskernes paastand på Enebesiddelse af Dannelselse og Intelligens i Slesvig, maa taale en betydelig Indskrænkning, og at dansk Sprog og Nationalitet, skjøndt man har gjort alt for at holde det nede, dog skyde frodige skud, ligesom visse Planter, der trives og blomstre, uagtet at man træder dem under Fødder." (Ibid:118f) Det er iflg. Allen Slesvig, som udgør rødderne til denne nationalitets "skud," hvilket mere overordnet betragtet tydeligt bekræfter, at "territoriet" er en væsentlig rod i den etniske kerne.

Som en interessant modvægt til Allens nationale kamp for dansk nationalitet vil jeg fremhæve "A. B."s disput med "Z." – en "patriotisk journalist fra Berlingske Tiden- de og Aarhus Folkeblad." Disputten er trykt i en pjece fra 1891 under mottoet *Ubi bene, ibi patria*.⁶¹ A. B. indleder (næsten som Hobsbawm) med at konstatere, at "[det] er sikkert, at ikke alle Nutidens humane bestræbelser for at gøre Krig umulig ikke i en overskuelig Fremtid [vil] føre til et gunstigt Resultat saafremt man ikke faar udryddet Resterne af den Fordom, der kaldes Fædrelandskærlighed, Nationalbegejstring osv.[]" (A. B. 1891:2) Ønsket med pjecen er for det første at lade forstå, at nationalister forsøger at afsondre befolkningen fra "alt det fremmede, selv om det fremmede er godt og det hjemlige daarligt, for ikke at skade vor »nationale Sag«!" (Ibid:29) På baggrund heraf ønsker A. B. for det andet at bidrage til, at dette "jammerlige Mellemlid imellem Middelalderens Borgerfrihed og en Humanitet der omslutter hele Menneskeslægten[]" dvs. patriotismen og fædrelandskærligheden, må blive "afløst af den absolut humane Verdensborgerfølelse." (Ibid:2)

A. B.'s udgangspunkt er en hypotese om, at der findes en nødvendig sammenhæng mellem at være kosmopolitisk og tilhænger af afvæbning, samtidig med at det omvendt også gælder, at tilhængere af "den nationale idé" fordrer had (til andre nationer), militær og en monarkisk magtvidning af samfundet.⁶² A. B. kritiserer nationalisme for at bygge på to fordomme: for det første, at en forsvarskrig altid er berettiget, og for det andet at det under enhver krig er enhver borgers pligt at kæmpe for sit land. Ifølge den første fordom forstås en "forsvarskrig" iflg. A. B. 1) som en krig, "hvor den formelle Krigserklæring kommer fra ens Modpart, uanset om det er en selv, der har Skylden," 2) som en krig, der "påbegyndes af Modparten, for saa vidt

⁶¹ Min oversættelse: *Hvor der er godt at være, der er ens fædreland.*

⁶² A. B. ser på baggrund af disse indledende ræsonnementer frem imod den tid, hvor "en venskabelig Sammenslutning mellem [...] de Europæiske [...] Stater gennemføres[.] en Sammenslutning uden Hensyn til Nationalitet, [hvor] Staterne [...] bliver Kommuner i én stor Republik." (A. B. 1891:3) A. B. forudsiger faktisk dannelsen af det europæiske fællesskab, hvilket om ikke andet giver hans historiske betragtninger en vis vægt i aktualitet.

som det er hans Tropper, der rykker ind i ens Land," 3) når den angribende part "har Grund til at frygte et umiddelbart forestaaende Angreb[.]" eller 4) som en "Kamp *pro aris et focis*, [dvs.] en Kamp for selve Statens Existens[.] (Ibid:4f)⁶³ Men hver af disse begrundelser for at føre krig er iflg. A. B. illegitime og bør underkendes, fordi man "må se paa det enkelte Individets absolutte Ret, nemlig Retten til Existens, Retten til at leve[.] [...] Staten er til for Borgernes Skyld og ikke omvendt. Kommer Statens Interesse i en saadan Strid med den enkelte Borger, at hans Existens må opgives, for at den kan existere, så må Statens Interesse vige." (Ibid:5) Iflg. A. B. er altså ingen krig mellem stater moralsk berettiget, for så vidt i det mindste at den truer det enkelte individs eksistens. Stater kan iflg. A. B. *ikke* påkalde sig en ret, som hæves over individets absolutte ret til at leve, men er tværtimod til for individet skyld. Når en Stat kræver at der føres krig begår Staten således et principielt brud på selve retten til at leve. På baggrund heraf kan A. B. også afvise den anden fordom: Da krig er et brud på individets absolutte ret er krig således altid moralsk forkastelig, og ingen er forpligtet til at deltage i en moralsk forkastelig handling.⁶⁴ (Cf. Ibid:14)

Det handler altså for A. B. om at angive grænsen mellem stat og individ frem for mellem stater: "[...] ligesaa vist som Individets Ret maa begrænses af Hensyn til de øvrige Individer, [...] ligesaa vist maa Statens Ret begrænses af hensyn til Individets Ret." (Ibid:14) Den "civiliserede Statstanke" fordrer, skriver A. B., et gensidigt tryghedsforhold mellem stat og individ. Og dette forhold miskendes hver gang "blot et eneste menneskeligt Individ tilintetgøres for en Nationalitets idé[.]" (Ibid:15)

A. B. anser både konflikten i Slesvig om påbuddene om at lære sig tysk og beundringen af Gorm den Gamle som et glimrende udtryk for, hvordan nationalistiske fejlslutninger forsøger at unddrage sig en fremtidig fredelig sameksistens. Hvorfor ikke lade en stor del af den danske befolkning drage fordel af muligheden af at lære et "verdenssprog som det tyske," spørger A. B. retorisk. Og hvordan beundre Gorm den Gamle fordi han samlede det danske rige, når vi samtidig "siger Pas og arbej-

---

⁶³ Worsaae giver i sit forsvær for Jyllands danskhed (som blev udgivet på både dansk og tysk) et eksempel på en sådan "forsvarskrigserklæring:" "Hvor sønderlidt den jydsk Halvø vilde blive under de Danskes Forsøg paa til enhver Priis at hævde deres fjortenhundredeaarige Besiddelse mod Tydkernes, Englændernes og Russernes Fordringer, trænger ikke til nogen Forklaring." (Worsaae 1850:13)

⁶⁴ I denne sammenhæng udlægger A. B. "desertion" som en opfyldelse af individets moralske pligt til at undstå sig statens tvang til at gå i krig.

der af alle Kræfter imod at samles i større Riger[.] Fremtiden er jo netop "kosmopolitisk." (Cf. *ibid*:16f)⁶⁵

Selvom A. B. ikke mener, at det nationale territorium længere bør foranledige til nogen national afgrænsning, endsiges til et væbnet nationalt forsvar, så fraskriver han ikke territoriet en sådan historisk betydning. A. B.'s tekst er skrevet i 1891, næsten et halvt århundrede senere end Allens og Worsaaes og 27 år efter, at Danmark havde lidt et svidende nederlag til Tyskland i krigen i 1864. For det første har den territoriale rod på A. B.'s tid således allerede været nedplantet i et godt stykke tid, mens individets nationale binding til staten for det andet er blevet forsvaret i både 1848-50 og 1864. Endvidere må det nationale knockout fra 1864 efterhånden have forplantet sig fra et åbenlyst sammenbrud til en smertende erfaring. Tilligemed havde eksempelvis Georg Brandes siden 1860'erne i mere eller mindre tilgængelige forum nedskældt den danske smålighed og heroverfor fremhævet en langt rigere universel (occidental) kritisk modernisme, ligesom den franske filosof, Ernest Renan i 1882 havde leveret en berømt og stærkt modernistisk anskuelse af fremtiden for den moderne nationalstat. (Renan 1882) Dette, at relationen mellem stat og individ *var* blevet et nationalt forhold, at denne nationalisering af individets binding til staten var blevet håndhævet i to krige om territoriale rettigheder samt at modernismen i stigende grad havde vundet indpas i kulturradikale og filosofiske kredse, har betydet, at A. B. kunne forholde sig kritisk til nationale tilhørsforhold. A. B.'s kritik af den nationaliserede binding af individet til staten er således en påmindelse om, at den allerede er blevet etableret.

Den tredje tekst, som jeg vil nærstudere, forholder sig – som Allen – til territoriet som en væsentlig del af nationaliteten, men hævder samtidig også et markant "selektivt" historiesyn, der uden forbehold fremhæver den nationale "imagering." Dette historiesyn genses, hvilket jeg vil vende tilbage til, i nyere nationalistiske manifestationer. Egentlig er J. J. A. Worsaaes tekst et opgør med Jacob Grimms retsbegreb, som hævder, at nationer opnår en historisk ret til de egne, som har været beboet af deres folk. Men Worsaae gør i mindre grad op med Grimms folkeret end han hæfter sig ved, at Jylland har været på danske hænder i så lang tid, at det kun

---

⁶⁵ I et svar til A. B. skriver Z., at det er et "sorgeligt Tidernes Tegn, at den nationale Følelse svækkes, ja at der endog er dem, der sætte en Ære i ikke at have den. Vi er tilbøjelige til at sætte dette i Forbindelse med Tidens materialistiske Retninger i det Hele og den fritænkeriske Presse i Særdeleshed; nogen Andel deri har uden Tvivl ogsaa den overhaandtagende Drikfældighed." (A. B. 1891:26) Nu kan man jo mene om A. B.'s ræsonnementer, hvad man vil, men det er alligevel temmelig groft at afvise kritikken med en "Mangel på Energi og Tilbøjelighed til Illusion," som den man finder hos en svag og drikfældig person. (Cf. *Ibid*:26)

giver mening at betragte det som dansk. Den fortid, som skal udgøre en kollektiv erindring om Jylland, er således kun den, hvor Jylland kan siges at have været dansk. Iflg. Grimms studier var Jylland indtil 5.-6. århundrede beboet af folk af tysk oprindelse, og Fyn, Sjælland, Skåne m.fl. beboet af danskere. Således har Tyskland iflg. Grimm en historisk ret til Jylland. Grimms argument og retsbegreb er således ikke i modstrid med Allens ræsonnement; at en nation har en historisk ret til sine områder. Men i retning af påkaldelsen af territoriale ejendomsrettigheder strækker Grimms argumenter sig langt ud over Molbechs langt mere kulturorienterede forståelse af en "Nation" som "en ved Sprog og Oprindelse beslægtet Folkemængde, for saa vidt denne beboer et civiliseret Land af nogen Udstrækning[.]" (Molbech 1859:174) Uden således at støtte hverken Grimm (og Allen) principielt eller Molbech ad hoc forsøger Worsaae at begrunde Danmarks ret til Jyllands landområde i den tydelige "danskhed," som er den eneste egentlige nationalitet, der nogensinde har kendetegnet den jyske befolkning. "[En] sund og kraftig Dansk Nationalfølelse" har, skriver Worsaae, "visselig ingensteds i Danmark [...] en bedre Jordbund eller frodigere Væxt, end netop paa den jyske Halvø." (Ibid:24) Worsaae fremhæver altså ligefrem den vigtige nationale betydning af at erindre sig den jyske fortid som en *dansk* fortid.

Worsaaes hårde kritik mod Grimm viser først og fremmest, at historie og retsvidenskab kan forekomme sekundære til nationalitet, når et territorialforhold skal afgøres. For Worsaae handler det ikke om, hvorvidt historien eller juraen kan fremkomme med en bestemmelse af, om Jylland er dansk eller tysk. Det handler derimod om at erindre sig Jyllands fortid på en bestemt måde, og herved lade forstå at Jylland fremdeles er dansk.⁶⁶ Således lader Worsaae historien afhænge af om den kan fremhæve den aktuelle relation mellem Jylland og danskheden, som iflg. Worsaae åbenbart må gå forud for historie som en objektiv videnskab. På samme baggrund afviser Worsaae retsvidensskaben som en legitim instans til at dømme over territoriale tilhørsforhold, idet han spøgefuldt insinuerer, at den påståede danske overtagelse af Jylland for 1400 år siden må have været særlig "folkeretsstridig," siden Grimm nu med sit nyligt frembragte folkeretsbegreb kræver at få landsdelen tilbage. Grimms ret kan altså ikke gælde, fordi den er en instrumentel frembringelse, som udelukkende har til hensigt at erobre Jylland. "Danmark har," understreger

---

⁶⁶ Se også Lauritsen 1906:18f, der udlægger Jyllands danskhed som "indplantet af Gud."

Worsaae, "under Tydsklands Tryk lært sin Stilling at kjende. Det ved nu, at Kampen gjælder Liv eller Død, at det ikke er Slesvig alene, men at det er Jylland, og saaledes hele Danmark, som maa forsvares mod Tydsklands Erobringssyge." (Worsaae 1850:23) Heroverfor hævder Worsaae, at Jylland igennem de seneste 1400 år har været på danske hænder, og at 1400 år er "lang Tid." Han tvivler samtidig på, at de primitive stammer i den jyske stenalder, som hele halvøen vidner om i talrige oldtidsfund, kan have "hørt til den Tydske Stamme, der i vore Dage i folkeretlig Henseende skal være saa overordentlig begunstiget på andre Folkefærds Bekostning." (Ibid:12) Faktisk var, påstår Worsaae, Jylland beboet af keltiske stammer forud for de germanske, som således må være at "betragte som »indtrængte Fremmede« [...] ligesaafuldt som de Danske." (Ibid:12)

Worsaaes selektive syn på historien, hvor kun den historie som er i stand til at fremhæve den danske udlægning af relationen mellem Jylland og danskhed, kan genfindes i Søren Krarups nyere (men altså ikke mere nutidige) studie af Danmarks "danskhed" fra 2001. Krarup fremhæver her, at det "at være dansk er [...] at være et barn af Danmarks historie[.]" (Krarup 2001:15) Og den genfindes faktisk også i indledningen til Adolf Hitlers "Min Kamp," hvor Hitler konstaterer, at en nationalist er den, som er i stand til at forstå "Historiens indre Mening." (Hitler 1934:16) Historiens lærdom består iflg. Hitler i at kunne beskrive "de Kræfter, der som Aarsager fører til de Virkninger, vi ser for vore Øjne som historiske Begivenheder." (Ibid:21) Iflg. Hitler – og i overensstemmelse med både Worsaae og Krarup – må man først og fremmest kende til sin nations "historiske Storhed" for at kunne tilegne sig den "nationale Stolthed[.]" (Ibid:35ff) Dette blik på historien er så forplantet i nationale rødder, at det netop kun er i stand til at se historien som nationalhistorie. Men perspektivet er også skrøbeligt, hvilket A. B.'s angreb er et eksempel på. Perspektivets beståen beror derfor på en forsat fremhævelse af relationen mellem fælles fortid og kollektiv erindring for så vidt som relationen mellem national historie og national identitet, hvilket – som jeg netop har gennemgået – kan gøres ved at gentage, at territoriet er en proto-nationalistisk rod. Schüttes "12 Sandheder om Sønderjyllands Danskhed" fra 1936 udgør en tilsvarende fremhævelse. Som den første af de tolv sandheder påpeger Schütte således, at "Sønderjylland er dansk Odelsjord med dansk Bondefolk fra Arilds Tid." Og Schütte understreger endvidere, at "Arilds Tid" *ikke* er "Evhighed, men saa langt tilbage, som historisk Minde rækker."

(Schütte 1936:4) Lauritsen kommer også og vist ganske uforvarende til samme konklusion i slutningen på sit skrift om fædrelandskærlighed fra 1906, da han citerer teologen Johan Vilhelm Beck (1829-1901) for nogle år forinden at have ytret, at "Danmarks Fremtid afhænger af, at Sønderjylland bliver ved at være dansk." "Det er," fortsætter Lauritsen, "mere end en Talemaade, naar Sønderjyderne er kaldte for »Danmarks aandelige Danevirke«. Thi den Kamp, de fører, er i Virkeligheden en Kamp for hele det danske Folks nationale Selvstændighed. Svinger Sønderjyderne [...] er der Fare for vor nationale Tilbagegang eller Undergang." (Lauritsen 1906:24f)

Afslutning

For både Allen (1848), Worsaae (1850) og A. B. (1891) gælder det, at territoriet fremstilles som central for den danske nationalitet. Således anslås nationalitet til at være noget der er indlejret i folket frem for en politisk ideologi. Iflg. Allen består Slesvigs *territoriale* modstandskraft i at holde fast i det "fra Fædrene overleverede." Nationalhistorien sammenbindes således klart med territoriet, hvorved nationalitet kommer til at fremstå som et "samvirke" mellem folkets (territoriale) oprindelse og historie. Kampen for dansk nationalitet og det danske territorium er iflg. Allen en og samme kamp. Hos Worsaae ses igen, hvordan fædrelandet fremstilles som fædrelandshistorie, altså hvordan territoriet fremhæves som en historie i sig selv. Det er ikke videnskaben, som kan legitimere nationalitet, skriver Worsaae, nationaliteten er indlejret i jorden: den danske nationalitet *er* det danske territorium.

A. B., hvis ytringer er ca. 40 år yngre end Allens og Worsaaes, bekræfter først og fremmest, at etableringen af en nationaliseringsproces har fundet sted. Den etiske kerne er blevet installeret, men udgør i henhold til A. B.'s kritiske vinkel på nationalitet en forhindring for den (modernistiske) universelle udvikling. A. B.'s kritik er således rettet direkte mod selve nationaliseringsprocessen, men hans kritik bekræfter samtidig, at befolkningen *er* blevet samlet og at den *er* i gang med at blive nationaliseret.

Samtlige af de netop gennemgåede tekster bekræfter Hobsbawms og Andersons teori om, at fortiden formes ud fra fælles tale, hvilket medvirker til at skabe en almen erindring om fælles afstamning. Denne fælles tale bliver dog – hvilket for så vidt er en udvidelse af Hobsbawms og Andersons perspektiver – først og fremmest introdu-

ceret af de reformerede kirker og under ledelse af superintendenten Palladius langt forud for moderniteten, hvorefter den er blevet uddifferentieret til den danske folkeskole i 1700-tallet (hvilket jeg dog ikke har gennemgået nærmere) for til slut via vidt forskellige udsagn i 1800-tallets debatter at lade sig aflejre i en etableret nationaliseringsproces. I de gennemgåede tekster fra 1800-tallet ses endvidere, hvordan erindrungen om en fælles afstamning bliver formuleret relationelt som et samvirke mellem Danmarks nationale territorium og nationale historie. Teksterne fortæller altså, hvordan territoriet artikuleres som en særlig væsentlig del af den etniske kerne i Danmark; nemlig som det (objektive) fundament der i relation til nationalhistorien kommer til at ligge til grund for den nationale identitet.

Denne historiske udlægning stemmer også godt overens med Smiths teori. Iflg. Smith beror en etnisk kerne først og fremmest på en etnisk fortid og en "prænationaliseret" samling af befolkningen, samt videre på en kulturel indordning af den etniske og samlede befolkning. Igen er det territoriet, som kommer til at lægge rammen om danskernes etniske fortid, ligesom det er i takt med den reformerede – og præmoderne – kirkes samling af befolkningen, at en ny danske dannelseskultur opstår. Som følge heraf transformeres den etniske fortid og samlingen af befolkning til en etnisk kerne, som bliver central i den videre nationaliseringsproces. Det er således denne kerne, som bliver artikuleret, idet nationaliseringsprocessen etableres i 1800-tallet for så vidt som i nationaliseringens videre gang. De gennemgåede tekster viser i denne sammenhæng tydeligt, hvordan fortiden ikke længere er givet, som i "den etniske fortid," men hvordan den løbende skal generindres. (Jf. fx Worsøe 1850, Lauritsen 1906, Schütte 1936 og Krarup 2001)

Konklusion

Nutidens Nationalitetsraseri er tilmed af meget ung Dato og viser sig ogsaa derved at være ikke en evig Idé men en Tidsidé. Hos os begyndte den efter 1830, var på sit højeste i 1850, er dalet betydelig i 1880 og vil være død og begravet i næste Aarhundrede.

Citat fra foredrag af artillerikaptajn August Wollf. Cf. A. B.: "Hvad er Fædrelandskærlighed? – Kosmopolitisk Pjece," 1891

Hverken i det Kongelige Biblioteks og InfoMedias databaser eller på Internettet er det muligt at finde en eneste reference til det foredrag, hvor artillerikaptajn August Wollf som en anden Foucault afgrænser nationalisme som en "tidsidé" med begrænset levetid. Det er interessant, at kaptajn Wollfs udsagn i dag kun eksisterer som en henkastet bemærkning i en lille pamflet, hvis forfatter oven i købet er ukendt. Kaptajn Wollf udgør således én af de uendelig mange dråber, som fylder op i historiens gigantiske reservoir af skrøbelige, oversete og glemte udsagn. Men det er imidlertid også interessant, at Wollfs tale mere end 100 år efter det pågældende foredrag kan genfindes som en bærende del af det vokabularium, der har kendetegnet konstruktionistiske nationalitetskritikere i hvert fald siden Andersens *Imagined Communities* fra 1983. Kaptajn Wollfs yderst kritiske kommentarer til den nationaliseringsproces, som han på trods af sit grundlæggende patriotiske hverv valgte at tage afstand fra, har således fået den paradoksale skæbne at blive både glemt og gentaget.

Jeg har med dette speciale forsøgt at fremdrage nogle af bidragene til den historie, som vi i dag er en del af, men som på samme måde som med kaptajn Wollf er blevet udvisket af den samme histories videre gang. Jeg har gjort dette ved fra start af, at forstå historie som en uafsluttet proces og genealogi som den metode, der kan forholde sig til en midlertidig orden i den uafsluttede historie, ligesom jeg har fastholdt et relationelt perspektiv for at kunne tilgå fremstillingen videnskabeligt.

Konkret har jeg ved at definere "national identitet" som et relationelt fænomen og på baggrund af en væsentlig del af de aktuelle teorier om nationsdannelse udarbejdet en model for, hvordan national identitet etablerer sig. Det gør det for det første ved at have en sammensat befolkning. På baggrund af denne model og med henvisning til Korsgaards historiske analyse af det danske folks dannelsesproces har jeg

redegjort for, hvordan den danske nationale identitet er fremkommet, fordi den danske befolkning for det andet har været modtagelig for en nationaliseret relation til staten. Videre har jeg groft afgrænset perioden for *dannelsen af den danske nationaliseringsproces* til hundredeåret mellem Stavnsskandens ophævelse og Grundloven ved at vise, hvordan staten for det tredje har været i stand til at forordne nationaliseringen af denne relation tilfredsstillende. Og endelig har jeg med en genealogisk analyse vist, hvordan denne nationaliseringsproces for det fjerde har medført en bestemt temporal ordning af relationen mellem den danske nationale identitet og nationale historie.

Jeg kan på baggrund af del 1 og del 2 bekræfte, at det, som jeg indledningsvis beskrev som "den danske diskurs" er blevet etableret indenfor et bestemt "felt," hvori der kæmpes om den rette erindring af den danske fortid. Men jeg kan også konstatere, at selvom *danskhedens* herkomst måske nok kan afgrænses diskursivt til tiden for etableringen af den danske nationaliseringsproces, så må en sociologisk afgrænsning i det mindste også inddrage den forudgående socialiseringsproces, som gennem en omfattende institutionaliseret dannelse af befolkningen har gjort den diskursive danskhed mulig. Jeg mener således, at det som jeg i mit metodeafsnit beskrev som "talens institutionelle rammer," først og fremmest må henvises til den dannelse af den danske *ethnie*, som blev en omfattende konsekvens af reformationen i Danmark, og som vi kan se aftegnet helt konkret i Palladius' såkaldte Visitatsbog.

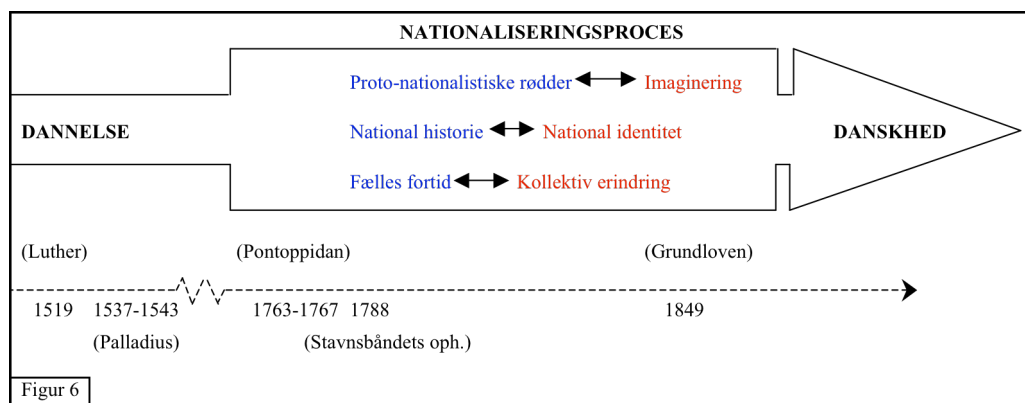
Jeg kan endvidere på baggrund af del 2 og igen med henvisning til metodeafsnittet bekræfte, at det er *fortællingerne* om det historiske, som på baggrund af konkrete *magtkampe* holder gang i nationaliseringsprocessen ved fx at kæmpe for en bestemt erindring af den territoriale fortid. På næste side har jeg samlet de overordnede konklusioner i en grafisk illustration af dannelsen af *danskhed*.⁶⁷ (Figur 6)

Illustrationens teoretiske aspekter er udtryk for de tre væsentlige sammenhænge, som jeg har uddraget af del 1: for det første den sammenhæng mellem proto-nationalistiske rødder og imaginering, som iflg. Hobsbawm og Anderson er kommet i stand som følge af en mere eller mindre kapitaliseret intellektuel forvaltning af befolkningens lingvistiske diversitet; for det andet den sammenhæng mellem national identitet og national historie, som ud fra mit relationelle perspektiv er nødvendig for at kunne forstå national identitet, og som iflg. Smith er udtryk for en *ethnies*

---

⁶⁷ Farvekoderne er de samme som i figur 5 (s. 64).

kulturelle grundlag; og for det tredje den sammenhæng mellem et folks fælles fortid og dets kollektive erindring, som både iflg. Hobsbawm, Anderson og Smith er væsentlig for folkets oplevelse af at være et nationalt fællesskab.

Illustrationens tidlige horisont er optegnet ud fra de historiske begivenheder, som har været fremhævet i del 2. Det var kirken der under ledelse af Palladius stod for dannelsen af den danske *ethnie*. For det første fik kirken samlet befolkningen fysisk gennem ugentlige gudstjenester for hele befolkningen, og for det andet medvirkede denne samling til, at danne hvert enkelt individ til at være en aktiv del af det etniske fællesskab. Man kan sige, at Palladius bandt folket til staten gennem kirken. Men hen imod slutningen af 1700-tallet ændres denne binding fra at have gået gennem kirken til i stedet at være national. Nationaliseringsprocessen tager herefter over fra kirkens dannelsesproces. Danmark bliver en territorial betegnelse, hvilket eksempelvis kommer til udtryk med Pontoppidans atlas. Som følge heraf bliver det fædrelandets historie som kommer til at binde den nu frie borger til den nye nation. Patriotens kærlighed til fædrelandet for *dets egen skyld* er et eksempel på, hvordan nationaliseringsprocessen befæster relationen mellem national identitet og national historie.

Selv om afgrænsningen af nationaliseringsprocessens etablering ikke kan bestemmes fuldstændigt præcist, kan den groft siges at ligge fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet. Hvor indførelsen af *Stavnsbåndet* i 1733 bygger på ejerskab over jord er *Indfødsretten* fra 1776 en konsolidering af kongemagten via nationalisering, ligesom *Stavnsbåndets ophævelse* fra 1788 var et eksplicit forsøg på at lade staten styre nationaliseringen gennem en bestemt måde at hverve mandskab til hæren på. I forlængelse heraf er Grundloven fra 1849 en tildeling af bestemte rettigheder til en natio-

naliseret befolkning. Hver af disse forordninger er for så vidt udtryk for, at individet og samfundet bliver dannet som hinandens gensidigt afledte, men der er en væsentlig forskel fra forordningerne omkring stavnsbåndet til Grundloven, idet individet i stigende grad bliver knyttet til samfundet gennem nationalisering.

Den nationalisme, som *danskheden* er blevet et udtryk for kan ikke begrænses begrebsmæssigt som ideologi, men må relateres kulturelt til oplevet og alment praktiseret national identitet. Tilsvarende kan "national identitet" kun forstås analytisk som noget, der indgår i et relationelt forhold med nationalhistorien som en kollektiv erindring af en fælles fortid. Jeg vil kalde forholdet hermeneutisk, fordi det udveksler mening samtidig med at det skaber mening. Når vi eksempelvis forholder os til nationale emblemers betydning, artikulerer vi i praksis deres mening og medvirker hermed til at gøre dem klassiske. Men at forstå en samfundsmæssighed (som "nationalisme") som en relationel praksis, og ikke udelukkende som en ideologi, udelukker omvendt ikke, at refleksioner "fra oven" eller patriotiske ideologier kan have endog stor betydning for karakteren af den praktiserede nationalisme, tværtimod, men disse patriotiske refleksioner og udsagn skal stadig forstås *relationelt*, dvs. som udøvet nationalisme – egentlig som del af samme bevægelse som den folkelige og brede nationalistiske praksis. Med Smith, Hobsbawm og Anderson kan vi således også forholde os til national identitet som et udtryk for relationerne mellem en folkeligt praktiseret og ideologisk sammensat nationalisme. Det er således muligt at analysere specifikke nationalistiske ideologier, dvs. som fænomener særegent udsondret fra almenheden, men det er ikke muligt at forstå deres **nationalistiske** træk, "the power [...] of nationalism", (Smith 1991:vii) uden at fundere eller relatere analysen til et bredere og alment perspektiv, fordi nationalisme ikke (kun) kan være ideologi, men altid (også) praksis. Den proto-nationalistiske imaginering er således ikke udtryk for, at en (falsk) bevidsthed strategisk påføres et uskyldigt folk. Tværtimod beror den proto-nationalistiske imaginering på en kollektiv praksis, der som ved en konstant messen fastholder (og udvikler) sammenhængen mellem folkets kollektive opvågelse og erindring. At denne "messen" også og gerne foregår under ledelse af bestemte personer og institutioner, og at ikke mindst staten som overordnet instans kommer til at spille en særdeles bestemmende rolle, ændrer ikke på, at nationaliseringen først og fremmest beror på en kollektiv folkelig praksis.

Vi kan til eksempel se analytisk på en nationalistisk og ideologisk afgrænset bevægelse som et særegent og afsondret fænomen. Men hvis vi samtidig ønsker at forstå bevægelsen som del af en praktiseret national identitet, der tilmed er betinget diskursivt af selv samme nationale identitet, bliver kunstgrebet at relatere den specifikke nationalistiske bevægelse (ontologisk eller historisk) til de begrebsmæssige nationale rammer, som overhovedet muliggør den pågældende specifikke nationalistiske ideologi, samt se på hvordan den medvirker til at artikulere disse rammer, enten positivt eller negativt; det vil i en sociologisk sammenhæng sige, at vi må opfatte "bevægelsen" som et konkret bindeled mellem individet og samfundet; eller rettere som del af den sammenhæng, vi abstrakt forstår at adskille med kategorierne "individ" og "samfund."

Når vi forstår etableringen af national identitet ud fra en etnisk kerne gør vi igen brug af en relationel tilgang. Den etniske kerne beror på en forudgående etnisk orden (en etnicitet) og på en historisk forordning af denne orden (fx en Grundlov). Men kernens gyldighed i den forordnede nationalitet er samtidig afhængig af fællesskabets bestræbelser på at håndhæve kernens særlige nationale betydning. Det vil sige, at det der i en eller anden udstrækning var en forudsætning for en national samling, bliver idet samlingen er iværksat til en virkning, der opretholdes som en kollektiv erindring. Den etniske kerne bliver til en national drøm, hvilket svarer til at basis bliver til overbygning.

SLUT

Litteraturhenvisning

- A. B. (1891) [pseudonym for ubekendt]: *Hvad er Fædrelandskærlighed?* – *Kosmopolitisk Pjece*, Henriksens Forlag, Rømersgade 22, København, 1891
- Allen (1848), C. F.: *Om Sprog og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland*, København, 1848
- Anderson (1991), Benedict: *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, 1991 [Verso 1983]
- Aristoteles (2000): *Etikken*, DET lille FORLAG, 2000
- Arup (1932), Erik: *Danmarks Historie, bind II*, H. Hagerup, 1932
- Benjamin (1935), Walter: *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*, Zeitschrift für Sozialforschung, 1935
Se <http://bid.berkeley.edu/bidclass/readings/benjamin.html> [2007-03-14]
- Bourdieu (1987), Pierre: *Hvad skaber en social klasse? Om grupperes teoretiske og praktiske eksistens*. Oversat af Inga Axelsen og Gerd Halskov, 2001.
Se <http://www.hexis.dk/bourdieu.sociale.klasser.html> [2007-03-14]
- Bourdieu (1997), Pierre: *Men hvem skabte skaberne? – Interviews og forelæsninger*, Akademisk Forlag, 1997 [Les Éditions de Minuit 1980]
- Damsholt (1995), Tine: *On the Concept of the »Folk«*, Ethnologia Scandinavica, Vol. 25, 1995
- Damsholt (2000), Tine: *Fædrelandskærlighed og borgerdyd – Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste halvdel af 1700-tallet*, Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet, 2000
- Dean (1999), Mitchell: *Governmentality – Power and Rule in Modern Society*, Sage Publications, 1999
- Durkheim (1897), Emile: *Le Suicide – étude de sociologie*, Alcan, 1897
- Durkheim (1995), Emile: *The Elementary Forms of Religious Life*, The Free Press, 1995 [The Free Press, 1915] [Alcan, 1912]
- Eley & Suny (1996), Geoff & Ronald Grigor: *Becoming National – A Reader*, Oxford University Press, 1996
- Elster (1988), Jon: *Hva er igen av Marx?*, Universitetsforlaget, Oslo, 1988
- Fichte (1808), Johann Gottlieb: *Fichtes Reden an die deutsche Nation – Neunte Reden*, Projekt Gutenberg-DE
Se <http://gutenberg.spiegel.de/fichte/dnation/dnati09.htm> [2007-03-14]
- Foucault (1971), Michel: *Nietzsche, Genealogy, History*, i Foucault (2000b)

- Foucault (1978), Michel: *Governmentality*, i Foucault (2001)
- Foucault (1982a), Michel: *The Political Technology of Individuals*, i Foucault (2001)
- Foucault (1982b), Michel: *The Subject and Power*, i Foucault (2001)
- Foucault (1995), Michel: *Discipline & Punish – The Birth of the Prison*, Vintage Books
2nd Edition, 1995 [Editions Gallimard 1975]
- Foucault (2000a), Michel: *Ethics – Essential Works of Foucault 1954-1984, Vol. I*, Penguin Books, 2000 [The New Press 1997]
- Foucault (2000b), Michel: *Aesthetics – Essential Works of Foucault 1954-1984, Vol. II*, Penguin Books, 2000 [The New Press 1998]
- Foucault (2000c), Michel: *Klinikkens fødsel*, Hans Reitzels Forlag, 2000 ["Quadrige"/Presses Universitaires de France 1993]
- Foucault (2001), Michel: *Power – Essential Works of Foucault 1954-1984, Vol. III*, Allen Lane The Penguin Press, 2001 [The New Press 2000]
- Habermas (1994), Jürgen: *Statsborgerskap og nasjonal identitet*, i Habermas & Elias (1994)
- Habermas & Elias (1994), Jürgen & Norbert: *Nasjonalisme og nasjonal identitet*, Cappelen Akademisk Forlag a.s, 1994 [Suhrkamp Verlag 1989/1993]
- Hitler (1934), Adolf: *Min Kamp – Et Opgør*, H. Hagerups Forlag, 1934 [Franz Eher Verlag 1925]
- Hobsbawm (1992), E. J.: *Nations and Nationalism since 1780 – Programme, Myth, Reality, Second Edition*, Cambridge University Press, 1992 [1990]
- King (1974), William M.: *Urban racial violence in the United States – an historical and comparative bibliography*, Monticello, Illinois, 1974
- Korsgaard (1986), Ove: *Kredsgang – Grundtvig som bokser*, Gyldendal, 1986
- Korsgaard (2004a), Ove: *Kampen om folket – et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*, Gyldendal, 2004
- Korsgaard (2004b), Ove: [FOREDRAG] *Den store transformation af begrebet folk: Fra husstand til nation*, offentlig gæsteforelæsning i Filosofisk Forum, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 4. maj 2004
- Krørup (2001), Søren: *Kristendom og danskhed*, Hovedland, 2001
- Krørup (2003), Søren: [FOREDRAG] *Om konservatisme*, offentlig gæsteforelæsning, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 26. november 2003
- Lassen (1996-97), Mikkel Thrane: *Peder Palladius og Visitatsbogen*, Akademisk Opgavebank, Område 2, Københavns Universitet, 1996-97

- Se
http://www.opgavebank.dk/gammel_ao/opgaver/peder_palladius_og_visitatsbogen.pdf [2007-03-14]
- Liebe (1849), J (red.): *Departementstidenden, Anden Aargang 1849*, Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno, 1849
- Lauritsen (1906), P.: *Vor Fædrelandskærlighed og dens Opgave – Et manende Ord*, K.F.U.M., Aalborg og H. Hagerups Boghandel, København, 1906
- Marx & Engels (1973), Karl & Friedrich: *Det kommunistiske manifest* [1847/48], Forlaget Tiden, 1973
- Molbech (1859), O.: *Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord tilligemed afledede og sammensatte ord, efter den nuværende Sprogbrug forklarede i deres forskellige Betydninger, og ved Talemaader og Exempler oplyste. Anden, forøgede og forbedrede Udgave*, København, 1859 [Første udgave 1833]
- Monmouth (1966), Geoffrey of: *The History of the Kings of Britain*, Penguin Books, 1966
- Monmouth (1991), Geoffrey of: *The Historia Regum Britannie of Geoffrey of Monmouth V Gesta Regum Britannie*, D. S. Brewer, 1991
- Palladius (1867), Peder: *Visitatsbog af Dr. Peder Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop – Udgivet efter Haandskriftet paa det Store Kongelige Bibliothek*, A. C. L. Heiberg, 1867 [Håndskriftet stammer antageligt fra 1537-43]
 Se <http://www.lysator.liu.se/runeberg/visitats/> [2007-03-14]
- Renan (1882), Ernest: *Qu'est-ce qu'une nation?*, forelæsning på Sorbonne, 11. marts 1882.
 Se http://www.cooper.edu/humanities/core/hss3/e_renan.html. [2007-03-14]
- Sander (1804), Levin Christian: *Menneskehedens Opdragelse ved Staten*, Ægeria, 1804
- Schou (1779), Jacob Henric (red.): *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 af ere udkomne tilligemed et noiagtigt Udtag af de endnu giældende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Under-saatterne i Danmark og Norge, forsynet med et alphabetisk Register*, Sjette Del, Anden Udgave, Joh. Rudolph Thiele, 1795
- Schütte (1936), Gudmund: *12 Sandheder om Sønderjyllands Danskhed – En national Katekismus*, Tønder Amts Centraltrykkeri, 1936
- Smith (1991), Anthony D.: *National Identity*, University of Nevada Press, 1991
- Smith (1996), Anthony D.: *The Origins of Nations* [1989], i Eley & Suny (1996)

- Svensson (1906), A: *Redaktør Jessen – Sønderjyllands Store Stridsmand for Danskhed*, Milo'ske Boghandels Forlag, 1906
- Villadsen (2003), Kaspar: *Det sociale arbejdes genealogi – Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*, Ph.d. afhandling, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 2003
- Weber (1995) Max: *Den Protestantiske Etik og Kapitalismens Ånd*, Nansensgade Antikvariat, 1995 [Archiv für Sozialwissenschaft 1904/05]
- Worsaae (1850), J. J. A.: *Jyllands Danskhed – En Protest mod Jakob Grimm's nye tyske "Folkeret"*, Universitetsboghandler C. A. Reitzels Forlag, 1850
- Zeuthen (2003), Georg: *Buddhoe – en dansk Nelson Mandela*, Dagbladet Arbejderen, 2. juli 2003.